

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Rodičovství a jeho současná právní problematika

Parenthood and its current complex legal situation

Konzultant: doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Zpracovatel: Mgr. Monika Hýsková

prosinec 2011

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci s názvem „Rodičovství a jeho současná právní problematika“ vypracovala samostatně, všechny využití prameny a literaturu jsem řádně citovala způsobem ve vědecké práci obvyklým a zároveň prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Karlových Varech dne 1. 12. 2011

.....
Mgr. Monika Hýsková

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své rigorózní práce doc. JUDr. Sentě Radvanové, CSc. za poskytnuté konzultace, čas, vstřícnost, ochotu a připomínky při výběru literatury a při zpracování samotné rigorózní práce.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

OZ - zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

ZoR, zákon o rodině - zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Úmluva o právech dítěte - Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

OSŘ, občanský soudní řád - zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

zákon o matrikách - zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

zákon o sociálně-právní ochraně dětí - zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

„vzdání se dítěte“, „zřeknutí se dítěte“ - výrazy zjednodušující a odborně značně nepřesné, přesto však laickou veřejností velmi často používané; na jakémkoliv místě této rigorózní práce je jimi myšleno udělení souhlasu s osvojením dítěte, byť to případně není v dané pasáži práce explicitně vyjádřeno

Obsah

1	Občanské právo hmotné, rodinné právo, rodina a rodičovství (a jeho současná právní problematika).....	3
2	Určování rodičovství.....	7
3	Určování a popírání mateřství.....	10
3.1	Určení mateřství.....	11
3.2	Popření mateřství.....	13
4	Určování otcovství.....	19
4.1	Určení otcovství pomocí tzv. první domněnky otcovství	22
4.2	Popření otcovství obecně.....	27
4.3	Popření otcovství určeného pomocí tzv. první domněnky otcovství.....	28
4.3.1	Žalobní legitimace.....	28
4.3.2	Lhůty k podání žaloby na popření otcovství	29
4.3.3	Podmínky popření otcovství manželem matky	35
4.4	Určení otcovství pomocí tzv. druhé domněnky otcovství	40
4.5	Popření otcovství určeného pomocí tzv. druhé domněnky otcovství.....	46
4.6	Popěrné právo nejvyššího státního zástupce.....	49
4.6.1	Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem	49
4.6.2	Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem před uplynutím popěrné lhůty rodičů	55
4.7	Určení otcovství pomocí tzv. třetí domněnky otcovství.....	58
4.7.1	Lhůta pro podání návrhu na určení otcovství	59
4.7.2	Aktivní legitimace k podání návrhu na určení otcovství.....	59
4.7.3	Pasivní legitimace.....	61
4.7.4	Asistovaná reprodukce	61
4.7.5	Řízení o určení otcovství pomocí třetí právní domněnky otcovství.....	63
4.8	Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek a úvahy de lege ferenda v souvislosti s touto problematikou.....	71
5	Surogační mateřství.....	76
5.1	Pojem surogačního mateřství, jeho obsah a historie.....	77
5.2	Právní úprava surogačního mateřství v zahraničí.....	82
5.2.1	Německo.....	82
5.2.2	Francie.....	83
5.2.3	Velká Británie.....	83

5.3	Právní úprava surogačního mateřství v České republice	85
5.3.1	Právní úprava de lege lata.....	85
5.3.2	Právní úprava de lege ferenda	87
6	Utajené porody, anonymní porody	91
6.1	Utajené porody.....	93
6.1.1	Pojem utajený porod, jeho obsah a dnešní realita	93
6.1.2	Právní úprava institutu utajeného porodu.....	94
6.2	Anonymní porody.....	104
7	Babyboxy - schránky pro odložené děti	107
7.1	Odložené děti	107
7.2	Co to je babybox, jak funguje a jeho historie	109
7.3	Situace v České republice	111
7.3.1	Historie babyboxů v České republice.....	111
7.3.2	Nadační fond pro odložené děti Statim a Občanské sdružení Babybox pro odložené děti - Statim	114
7.3.3	Nejdůležitější právní a etické otázky týkající se babyboxů.....	115
8	Nový občanský zákoník a úvahy de lege ferenda.....	123
9	Závěr	133
10	Resumé.....	135
11	Seznam použité literatury a ostatních citovaných zdrojů	136
11.1	Knihy a sborníky	136
11.2	Odborné články a studie.....	138
11.3	Internetové zdroje.....	141
11.4	Další zdroje	141
12	Abstrakt	142
13	Abstract	142
14	Seznam klíčových slov	143
15	Key words	143

1 Občanské právo hmotné, rodinné právo, rodina a rodičovství (a jeho současná právní problematika)

Občanské právo hmotné je soubor právních pravidel, která vymezují osobní a majetkový status subjektů (tedy osob), upravují základní vlastnické poměry ve společnosti, právní principy, kterými se řídí fyzické a právnické osoby ve svých vzájemných osobních a majetkových vztazích založených na vzájemném rovném postavení, jakož i právní prostředky vzniku, zániku a změny práv z těchto vztahů.

Vymezení předmětu právní úpravy občanského práva hmotného bychom našli v ustanovení § 1 odst. 2 občanského zákoníku, kde je stanoveno, že „občanský zákoník upravuje majetkové vztahy fyzických a právnických osob, majetkové vztahy mezi těmito osobami a státem, jakož i vztahy vyplývající z práva na ochranu osob, pokud tyto občanskoprávní vztahy neupravují jiné zákony“.

Pokud bychom chtěli občanské právo hmotné dále vnitřně systematicky členit na části, asi nejobecnější diferenciací by byla následující:

- 1) obecná část - do této části můžeme mj. řadit i rodinné právo, jehož některými instituty a aktuálními právními problémy se bude zabývat moje rigorózní práce;
- 2) absolutní práva majetková;
- 3) relativní práva majetková;
- 4) práva k nehmotným statkům;
- 5) dědické právo.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že rodinné právo v našem právním řádu náleží a je považováno za jednu ze základních součástí práva soukromého. Na straně druhé ovšem - a to zejména s ohledem na skutečnost, že rodinné právo obsahuje jak právní normy charakteru dispozitivního, ale také kogentního - je možné rodinné právo považovat za relativně samostatný subsystém občanského práva jako celku. V každém případě můžeme rodinné právo označit jako právo psané a kodifikované. Základním právním pramenem a také kodexem rodinného práva je u nás zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, do něhož byly v rámci několika novelizací promítnuty ratifikované a vyhlášené mezinárodní úmluvy a mezinárodněprávní dokumenty, z nichž jednou z nejvýznamnějších je

Úmluva o právech dítěte přijatá Valným shromážděním OSN 20. listopadu 1989 a publikovaná ve Sbírce zákonů pod číslem 104/1991 Sb. (součástí našeho právního řádu je tedy od roku 1991).¹ Samotný zákon o rodině je pak rozdělen do čtyř částí:

- 1) Část první – „manželství“
- 2) Část druhá – „vztahy mezi rodiči a dětmi“
- 3) Část třetí – „výživné“
- 4) Část čtvrtá – „závěrečná ustanovení“

Moje rigorózní práce je nazvána „Rodičovství a jeho současná právní problematika“, ráda bych se tedy v jejím úvodu nejdříve zabývala stěžejními pojmy jako „rodina“, „rodičovství“ a „předpoklady rodičovství“.

Rodina jako společenská a sociální jednotka má nepochybně pro vývoj celého lidstva značný význam - zejména proto, že tvoří první lidskou formu sdružování a je v podstatě původním, primárním společenstvím, které je starší než stát. V průběhu času způsoby rodinného sdružování, a stejně tak i jeho právní formy, prošly mnohými změnami, které jsou ovlivněny rozličnými aspekty - zeměpisnou polohou daného státu, tradicemi v něm, vyznávaným náboženstvím či kulturními vlivy a samozřejmě také platnými a účinnými právními normami na území tohoto státu. V dnešní době je však snad ve všech společenstvích světa pro rodinu typické, že vytváří nejméně dvougenerační skupinu, která představuje specifickou formu soužití osob dvou pohlaví, jež vzájemně uspokojuje své sexuální, psychické i materiální potřeby. Rodina jako taková je nejčastěji založena manželstvím, ovšem v dnešní době můžeme rozeznávat (ať už pohledem sociologickým nebo zčásti také pohledem zákonodárce) i některá další rodinná společenství, jimiž jsou především:

- a) mimomanželská, partnerská soužití muže a ženy;
- b) soužití jednoho z rodičů s dítětem, které je někdy nazýváno jako „neúplná rodina“, a které může vzniknout různými způsoby (rozvodem manželství, narozením dítěte svobodné, neprovdané ženě, atd.);
- c) rodinné soužití matky s nevlastním otcem dítěte či otce s nevlastní matkou dítěte a dítěte pocházejícího z předchozího svazku matky, resp. otce;
- d) soužití osob stejného pohlaví, které nazýváme jako registrované partnerství.²

¹ Plecítý Vladimír, Skřejpek Michal, Salač Josef, Šíma Alexandr: Základy rodinného práva. Aleš Čeněk, Plzeň 2009, str. 13-14

V dnešní době se poměrně často hovoří o tzv. krizi rodiny. Dle mého názoru se však o krizi rodiny nikdy nejednalo a ani dnes nejedná. Ze skutečností, které jsem výše uvedla, je patrné, že rodina jako pojem může být v realitě reprezentována různými variantami a způsoby uskupení, jež se v průběhu času mění tak, aby co nejlépe odpovídaly potřebám dané společnosti. Pokud se tedy v České republice zvyšuje počet rodin založených na mimomanželském, partnerském soužití muže a ženy na úkor rodin založených manželstvím, nevidím v tomto trendu rodinnou krizi, pouze se podle mě mění hodnoty, které lidé vyznávají a preferují, a těmito skutečnostem pak přizpůsobují ostatní instituty, včetně rodinného soužití. Rodina a rodinné soužití tedy jistě nezanikají, pouze se dle mého názoru mění, tak jak akcentují vývoj doby a jejích požadavků, které jsou na jednotlivce kladeny (a které se nepochybně stále zvyšují).

Rodičovství jako obecný pojem můžeme chápat a představit si pod ním vztah osoby rodiče s osobou dítěte, z čehož tedy nepochybně vyplývá, že tyto vztahy vnikaly a existovaly v minulosti, vznikají v dnešní době a taktéž budou jistě aktuální i v budoucnosti. Zplození a narození dítěte je tedy zcela přirozeným jevem, který je však nezbytný k tomu, aby společnost nezanikla. V průběhu času, společně s vývojem celé civilizace, vznikla potřeba také tento vztah mezi rodičem a dítětem nějakým způsobem právně upravit. Je tedy na každém jednotlivém (právním) státě, aby svými právními normami upravil právní předpoklady rodičovství - tedy aby stanovil způsoby určení mateřství a určení otcovství k dítěti. Toto by však nemělo být provedeno způsobem jakýmkoliv, ale takovým, aby co nejlépe odpovídal společenskému stupni vývoje a zároveň potřebám a aktuální situaci zainteresovaných jedinců.

Na druhé straně bych však ráda podotkla, že pojem rodičovství není pojmem úplně kompaktním, zahrnuje totiž v sobě několik individuálních aspektů, z nichž nejdůležitějšími jsou:

- a) aspekt biologický
- b) aspekt psychologický
- c) aspekt interpersonální
- d) aspekt sociokulturní

² Radvanová Senta, Zuklínová Michaela: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. C. H. Beck, Praha 1999, 1. vydání, str. 5-7

Pod biologický aspekt můžeme řadit zejména početí dítěte, těhotenství a porod, velmi důležitým psychologickým aspektem je samotné rozhodnutí, zda dítě mít či rodičovství odložit na pozdější dobu (v dnešní době je odkládání rodičovství na dobu kolem třicátého roku života a po něm velmi zřetelným trendem) a pokud ho mít, tak kdy je ten správný čas a ideální načasování rodičovství. Interpersonální aspekt zahrnuje zejména vztahy mezi rodiči a dětmi, vztahy mezi partnery navzájem, ale i vztahy mezi širší rodinou, přáteli a sociálním okolím. A konečně sociokulturní aspekt pracuje s pojmy jako pozice matek a otců ve společnosti nebo sociální a ekonomický kontext rodičovství.³

Vzájemné vztahy mezi rodiči a dětmi jsou podle mého názoru jedny z nejdůležitějších. Jejich narušení či devastace může mít dalekosáhlé následky nejenom pro jedince, ale také pro společnost jako celek a proto by právě tyto vztahy měly být upraveny jednoznačně a nepochybně, tedy tak, aby rodičovství biologické, sociální, ale především právní bylo v souladu a byla v co nejširší možné míře chráněna subjektivní práva dítěte. Právo musí reagovat na novou situaci, která se v průběhu času vytvořila, musí připustit, že existují nové vědecké metody, v důsledku jejichž použití nastávají situace dříve nepředstavitelné a neřešené, a právo, resp. platná právní úprava by v každém případě měla být oporou jednotlivým subjektům při řešení otázek spojených s rodičovstvím, nikoliv jejich brzdou, značnou komplikací či systémem fungujícím pouze „sám pro sebe“.

³ Irena Sobotková: Zralost pro rodičovství a její souvislosti. V: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Editoři Alena Winterová a Jan Dvořák. ASPI - Wolters Kluwer, Praha 2009, str. 503-515

2 Určování rodičovství

Každý člověk, kterého si můžeme představit, má nepochybně svoje rodiče - tedy otce a matku, jimiž byl zplozen. V každém případě bychom ale měli rozlišovat mezi rodičovstvím faktickým, tedy biologickým na straně jedné, a rodičovstvím právním na straně druhé. V realitě totiž může nastat situace, kdy určitá osoba - potomek ví, kdo jsou jeho biologičtí rodiče, zná jejich jména, stýká se s nimi a mají mezi sebou navázány vzájemné interpersonální vztahy. Ovšem právní úprava tuto dalo by se říci jasnou situaci může někdy velmi zkomplikovat - biologické rodičovství může respektovat, ale na straně druhé se může stát, že tak z nějakého důvodu neučiní.

S ohledem na svoji důležitost a často také naléhavost musí dle mého názoru otázku určení rodičovství, a to jak mateřství, tak i otcovství, beze sporu řešit snad každá dnešní společnost.

Jednoznačně tedy stanovit právní pravidla, kdo je matkou dítěte a stejně tak, kdo je jeho otcem, je základní legislativní povinností. V tomto se plně ztotožňuji s názorem doc. JUDr. Senty Radvanové, CSc. Právně relevantní rodičovství je základem nejen vzájemných práv a povinností rodiče a dítěte v oblasti práva soukromého, nýbrž zakládá zároveň významné právní účinky v oblasti veřejnoprávní (osobní status fyzické osoby a další právní vztahy mezi fyzickými osobami). Povinnost zajistit každému novorozenci jeho totožnost, jejímž základem je především rodinný původ, ukládá obecně i čl. 7 Úmluvy o právech dítěte⁴, jehož obsahem je požadavek na to, aby každé dítě bylo zaregistrováno ihned po svém narození a toto dítě má právě již od svého narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Dále čl. 7 Úmluvy o právech dítěte hovoří o tom, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.

⁴ Knappová Marta, Švestka Jiří a kol.: Občanské právo hmotné, svazek III. ASPI Publishing, s. r. o., Praha 2002, str. 75-76

Zákon o rodině, který je v této oblasti základní právní úpravou a zároveň kodexem rodinného práva, upravuje jednak vznik právního vztahu mezi matkou a dítětem, tedy mateřství, ale upravuje také samozřejmě vznik právního vztahu mezi otcem a dítětem, tedy otcovství.

S ohledem na výše uvedené skutečnosti však cítím nutnost podotknout, že dítě má v každém případě opravdu „pouze“ právo na oba rodiče, právo na poznání svých biologických rodičů a nikdy bychom neměli toto právo zaměňovat za povinnost, a to nejen po narození dítěte, ale především v průběhu jeho dalšího života.

V souvislosti s problematikou určení rodičovství, resp. právem dítěte na oba rodiče, by dle mého názoru bylo také velmi vhodné položit si otázku, zda jsou v České republice dostatečně respektována práva dětí? Není tomu tak dlouho, kdy byla způsobem, který nejen dle mého názoru nevykazoval znaky dobrovolnosti, hospitalizována desetiletá dívka na Dětské psychiatrické klinice v Motole a následně musela strávit celé své letní prázdniny v zařízení, které jí určil soud. Důvodem pro tento krok byla skutečnost, že se odmítala stýkat se svým biologickým rodičem.

Je nutné si připustit, že realita v dnešní době je zřejmě jiná, než bychom si přáli ji mít, a v praxi bychom našli mnohem více případů, kdy se dítě odmítá stýkat s jedním ze svých biologických rodičů. Ne zřídka dochází k situaci, kdy biologický rodič dlouhodobě psychicky či fyzicky týrá svoji rodinu - tedy obvykle partnerku a případně i dítě nebo všechny přítomné děti, popírá své biologické rodičovství nebo se s dítětem odmítá stýkat vůbec. Ač je to nepochopitelné, soud i přes tyto vysoce závažné skutečnosti může rozhodnout, že dítě je povinno se s násilným rodičem stýkat, může mu jej svěřit do tzv. střídavé péče nebo dokonce do péče výlučné. A kde je poté právními předpisy to proklamované PRÁVO dítěte na oba rodiče? Dle mého názoru v těchto případech nejsou respektována základní práva dětí buď vůbec, nebo jen okrajově, není zohledňován názor dítěte, a pokud bychom se zabývali rozhodovací praxí soudů, bylo prokázáno, že se v soudních řízeních můžeme dlouhodobě setkat s několika závažnými a pro mě alarmujícími a nepochopitelnými jevy⁵:

⁵ www.profem.cz/clanky/?x=2104758

Právní projekt AdvoCats: Tiskové prohlášení - Děti jsou také lidé a mají nárok na dodržování lidských práv. 20. 7. 2008

- a) právo dítěte na oba rodiče je soudy často vykládáno jako povinnost dítěte vůči těmto oběma rodičům;
- b) je uplatňována tzv. teorie rovných práv obou rodičů, v důsledku čehož je aplikována střídavá výchova bez ohledu na podmínky, které by ji odůvodňovaly, což v praxi nepochybně vede k negativním dopadům na dítě;
- c) není zohledňován názor dítěte, jeho city a postoje, můžeme se setkat i se snahou ze strany dospělých s dítětem manipulovat a nutit je k chování, které nechce a odmítá ho.

Pokud tedy budeme řešit jakékoliv otázky spojené s určením rodičovství a jeho následnou aplikací v praxi, vždy bychom měli mít na paměti, že právo dítěte na oba rodiče je opravdu jen právo a nikoliv povinnost, a to v jakémkoliv ohledu.

3 Určování a popírání mateřství

Jak jsem se již v předchozí části své rigorózní práce zabývajícím se problematikou určování rodičovství zmínila, s ohledem na svoji důležitost a často také naléhavost musí dle mého názoru otázku určení rodičovství, a to jak mateřství, tak i otcovství, beze sporu řešit snad každá dnešní společnost.

Samozřejmě vztah mezi matkou a jejím dítětem (stejně jako dále popsany vztah mezi otcem a dítětem) je jedním ze základních soukromoprávních osobních vztahů a je nejen výrazem identity lidské jako takové, ale také výrazem identity příbuzenské, tedy pokrevní.

Ze své podstaty je nepochybné, že vznik právního vztahu mezi matkou a dítětem je podstatně jednodušší než vznik právního vztahu mezi otcem a dítětem. Na rozdíl od vztahu mezi otcem a dítětem, kde je potřeba složené právní skutečnosti, vzniká vztah mezi matkou a dítětem totiž na základě jednoduché právní skutečnosti, kterou je narození dítěte.

A opět i u této problematiky musím zkonstatovat, že je jistě v zájmu dítěte, jeho práv a jeho právní ochrany, aby výše uvedený právní vztah mezi ním a jeho matkou byl stanoven co možná nejrychleji, avšak na straně druhé jsem přesvědčená, že je nutné jej stanovit také co možná nejjednoznačněji. Teprve poté může dojít ke stabilizaci právních poměrů dítěte.

Ráda bych ještě uvedla, že u problematiky určování a popírání mateřství se dle mého názoru v dnešní době vyskytuje několik oblastí, které jsou často probírány ať už laickou či odbornou veřejností, neustále se hledá jejich nejvhodnější legislativní řešení a zakotvení a taktéž mohou být vnímány jako kontroverzní společenská témata. Zejména bych sem zařadila:

- 1) problematiku surogačního mateřství;
- 2) porod s utajením totožnosti matky a anonymní porod;
- 3) odložení, resp. nalezení dítěte a s tímto problémem úzce související problematika tzv. baby-boxů;
- 4) riziko výměny dítěte ve zdravotnickém zařízení.

3.1 Určení mateřství

Na úvod problematiky určení mateřství bych ráda upozornila na skutečnost, že pozitivním vymezením otázky, „Kdo, která žena, je vlastně matkou dítěte?“ se v minulosti česká právní úprava rodinného práva vůbec nezabývala.

Výše uvedený stav zde existoval až do chvíle novelizace zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb., kdy do zákona o rodině byl vložen nový § 50a. V důsledku tohoto kroku taktéž došlo ke změně názvu druhé části, třetí hlavy zákona o rodině z původního „určení otcovství“ na dnešní „určení rodičovství“.

Do roku 1998 u nás tedy zákon o rodině upravoval pouze způsob určení otcovství k dítěti, nikoliv však již způsob určení mateřství k dítěti. Důvodem pro tuto situaci byla skutečnost, že nemělo být pochyby o tom, kdo je matkou dítěte a vycházelo se zde ze známé římské zásady „*mater semper certa est, sed pater incertus*“ - tedy „*matka je vždy jistá, ale otec je nejistý*“. Samozřejmě je však evidentní, že s rozvojem celé společnosti, potažmo lékařského odvětví a především pak s rozvojem v oblasti reprodukční medicíny, výše uvedená zásada o jisté matce se již tak jistě jevit nemusela, a proto provedení novely zákona o rodině bylo nezbytným krokem.

Ustanovení § 50a zákona o rodině nyní stanoví, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Toto ustanovení zákona o rodině tedy mluví naprosto jednoznačně a jasně - matkou dítěte je u nás z pohledu práva vždy žena, která toto dítě porodila. Pokud bych měla toto ustanovení vymezit jazykem právním, označila bych ho za ustanovení kogentní povahy, tedy takové, jehož obsah a právní následky není možné změnit či vyloučit pouhou dohodou smluvních stran, strany se od jeho znění nemohou odchýlit a je opakem ustanovení dispozitivního. Ustanovení § 50a tedy nepřipouští žádnou výjimku ze stavu jím nastoleného a stanoveného.

Na první pohled se toto ustanovení může zdát jako poměrně strohé a jednoduché, avšak jeho následky jsou dle mého názoru dalekosáhlé.

Ustanovení § 50a zákona o rodině sice neřeší podmínky, za nichž je například přípustné provedení a realizace surogačního mateřství, avšak následně toto ustanovení

ovlivňuje jeho právní následky právě tím, že v oblasti určení matky dítěte zcela vylučuje smluvní uspořádání statusových důsledků porodu dítěte mezi stranami. Není zde tedy v praxi možné aplikovat stejně jako v případě určení otcovství jakousi pomyslnou druhou právní domněnku mateřství, na základě které by otec dítěte a žena, jež se cítí být jeho matkou, souhlasně prohlásili, že ono dítě je jejich společným dítětem.

Jako asi problematiku ve všech oblastech našeho života, i ustanovení § 50a zákona o rodině podle mého názoru nemůžeme vidět výhradně černobíle a říci, že je buď perfektní ve všech ohledech nebo naopak zcela minoucí se s realitou. I na význam tohoto ustanovení musíme nahlížet z několika různých úhlů pohledu. Na straně jedné se toto ustanovení může jevit jako již překonané právě výše zmíněným rozvojem a expanzí reprodukční medicíny, a tedy neodpovídající potřebám dnešní doby. Avšak na straně druhé musíme mít na paměti, že zakotvením této právní úpravy se zákonodárce snažil předejít problémům a rizikům, které by s sebou přineslo zlegalizování možnosti smluvního mateřství. Tímto problémem z největších by jistě bylo obchodování s dětmi, ať již narozenými nebo zatím pouze počatými, což je nepochybně jev, kterému se snaží každá vyspělá společnost účinně zamezit, a co nejúčinněji jej potírat.

3.2 Popření mateřství

K jistým problémům v oblasti určení a popření mateřství docházelo i v minulosti, ještě před novelizací zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb. Zejména se jednalo o případy, kdy původ dítěte od určité matky, tak jak byl zapsán v rodném listu dítěte, tedy matričním dokladu, se jevil jako sporný. Porodila tedy určitá žena, určitého dne, dané konkrétní dítě, tak jak to bylo zapsáno v matrice a rodném listě dítěte? To jsou nepochybně otázky, které jsme si mohli položit nejen v minulosti, ale také dnes. S ohledem na skutečnost, že nikdo z nás není neomylným, v minulosti mohlo (a samozřejmě i dnes může) dojít k situaci, kdy lidským pochybením bylo zapříčiněno, že do matriky byla zapsána jiná žena než biologická matka dítěte nebo naopak do matriky nebyla zapsána žena žádná.

Výše uvedené nesouladné situace mezi mateřstvím biologickým na straně jedné a mateřstvím matrikovým, právním na straně druhé si můžeme označit jako tzv. maternitní spory, jejichž problematikou se budu zabývat v této části své rigorózní práce:

Můžeme rozlišovat dva základní druhy či typy maternitních sporů:

1. POZITIVNÍ MATERNITNÍ SPOR - tento spor vzniká tehdy, pokud v matrice, potažmo rodném listě dítěte není zapsána žádná žena a to buď:
 - a) protože tam nikdy žádná žena ani zapsána nebyla
nebo
 - b) protože původní mateřství zde zapsané bylo úspěšně soudně popřeno.

V případě tohoto pozitivního maternitního sporu se tedy pojmově bude spíše než o popření mateřství jednat v pravém slova smyslu o určení mateřství.

a

2. NEGATIVNÍ MATERNITNÍ SPOR - tento spor představuje situaci, kdy v matrice a rodném listě dítěte je zapsána žena, která však biologickou matkou tohoto dítěte není a naopak biologická matka dítěte zde řádně zapsána není.

V případě tohoto negativního maternitního sporu by se tedy jednalo naopak o popření mateřství ženy.

Faktem je, že náš zákon o rodině výše uvedenou problematiku nijak výslovně, zakotvením příslušných ustanovení, neřeší. Je otázkou, proč tato jistě ne ideální situace nastala - zda z důvodu, že maternitní spory se vyskytují v praxi jen v omezeném množství případů, které se zdaleka svým počtem nemohou rovnat počtu existujících případů sporného otcovství, nebo zda zákonodárce považuje problematiku maternitních sporů za nedůležitou a nevidí tedy nutnost vytvářet pro ně samostatnou právní úpravu. Dle mého názoru je důvod pro existenci jakési legislativní mezery a tedy nutnosti použití analogie s oblastí popírání otcovství dán zřejmě četností výskytu maternitních sporů. Přesto jsem však přesvědčena, že aktuální právní úprava by vždy měla akcentovat a snažit se svým obsahem postihovat problematiku běžného života člověka bez ohledu na častost výskytu daného problému, ale spíše s ohledem na jeho význam. Je tedy na zákonodárci, aby do budoucna zvážil, zda svojí činností opět nezasáhne do stávající platné a účinné právní úpravy a nevloží do ní nová ustanovení jasně řešící i tuto problematiku maternitních sporů.

V souvislosti s výše uvedenou absencí konkrétní právní úpravy v zákoně o rodině, bych tedy chtěla upozornit na možnost, kterou nám na základě analogie dává zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a to konkrétně jeho ustanovení § 3, jehož obsahem je explicitně vyslovená zásada, že občanské soudní řízení je jednou ze záruk zákonnosti a slouží jejímu upevnování a rozvíjení, přičemž každý má právo domáhat se u soudu ochrany práva, které bylo ohroženo nebo porušeno.

Budeme-li se zabývat obsahem druhé věty výše uvedeného ustanovení, pak bychom jistě za porušení statusových práv fyzické osoby mohli označit situaci, kdy v matrice, resp. v rodném listě dítěte není zapsána biologická matka dítěte buď žádná (existuje zde tedy nedostatek údajů o biologické matce dítěte) nebo je zde zapsána žena, která však biologickou matkou dítěte není (sporná je tedy kvalita a pravdivost údajů o biologické matce dítěte). Určení i popření mateřství prostřednictvím soudního rozhodnutí je tedy nepochybně určením významného osobního stavu.

Procesní řešení shora uvedených případů pak umožňuje tzv. statusová žaloba, tedy žaloba na určení osobního stavu, jíž je možné mateřství ke konkrétnímu dítěti jak popřít, tak určit. Právní úpravu této statusové žaloby bychom mohli najít v ustanovení § 80 písm. a) občanského soudního řádu a její podstatou je to, že návrhem na zahájení řízení lze uplatnit, aby bylo rozhodnuto zejména o osobním stavu (o rozvodu, o neplatnosti manželství, o určení,

zda tu manželství je či není, o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství, o určení otcovství, o osvojení, o způsobilosti k právním úkonům, o prohlášení za mrtvého).

Pokud je tedy podána žaloba na určení osobního stavu, v rámci důkazního řízení bude podle mě především zjišťováno, zda daná žena porodila v určitý den dané dítě, o které se v řízení jedná. Nebo naopak bude prokazováno, že daná žena, která je v matrice a rodném listě uvedena jako jeho biologická matka, jí být nemůže např. proto, že v daný den vůbec nerodila, případně porodila jiné dítě, odlišné od toho, o které se v daném řízení jedná.

Důležité je také zmínit, že výše uvedená statusová žaloba nemůže být projednána jako předběžná otázka, ale naopak musí být projednána v samostatném řízení, tak jak je tomu ostatně také u institutu určení a popření otcovství.

V souvislosti s výše připuštěnou možností popřít mateřství pak ale následně vyvstává celá řada spojených otázek, z nichž za podstatné osobně považuji zejména tyto:

- 1) Jaký je okruh osob, které jsou aktivně legitimovány k popření mateřství?
- 2) Je osoba, která disponuje aktivní legitimací k podání žaloby, vázána nějakou lhůtou, v níž může mateřství k dítěti popírat? A pokud ano, jak dlouhá tato lhůta je a od jakého okamžiku začíná plynout?
- 3) Jaký je vztah mezi určením, resp. popřením mateřství a určením, resp. popřením otcovství?
- 4) Co se stane, pokud některý z účastníků řízení po zahájení řízení zemře?
- 5) Má nejvyšší státní zástupce ve vztahu k popření mateřství stejná práva a jejich rozsah jako u popření otcovství?

Studiem pramenů vhodných pro mou rigorózní práci jsem následně došla k závěru, že žalobu na popření mateřství by jistě mohla podat matriková matka dítěte, která však biologickou matkou dítěte není, a její popěrné právo by na rozdíl od případů popírání otcovství k dítěti nemělo být vázáno žádnou propadnou lhůtou. Stejně tak ale žalovat na určení svého mateřství proti ženě zapsané v matrice jako matka dítěte, může i žena, která sice v rodném listu dítěte není zapsána jako jeho biologická matka, avšak ona se jí s odvoláním např. na záměnu dětí ve zdravotnickém zařízení cítí být.

Pokud tedy problematiku vymezení okruhu osob aktivně legitimovaných k podání žaloby shrneme, můžeme dojít k závěru, že:

1. jedná-li se o pozitivní maternitní spor, pak nepochybně aktivně legitimována bude k podání žaloby
 - a) žena, která tvrdí, že je biologickou matkou dítěte
 - a
 - b) dítě, k němuž má být mateřství určeno;
2. jedná-li se o negativní maternitní spor, bude aktivně legitimována k podání žaloby
 - a) žena, která je v rodném listu dítěte zapsána jako jeho biologická matka, ale necítí se jí být,
stejně tak
 - b) žena, která v rodném listu dítěte není zapsána jako jeho biologická matka, ale tvrdí o sobě, že jí je
a také
 - c) muž, který je v rodném listu dítěte doposud zapsán jako jeho otec.

Celá situace by se nepochybně ještě zkomplikovala, pokud by v rodném listu dítěte, o němž se v řízení jedná, byl zapsán také jeho biologický otec. Zde je tedy nutné se zabývat otázkou vztahu maternity a paternity.

1. Pokud by se jednalo o pozitivní maternitní spor a tedy by vlastně šlo o určení mateřství k dítěti, které ve svém rodném listě zatím zapsanou žádnou matku nemá, pak paternitní vztah by zde žádnou překážku nepředstavoval.
2. Pokud by se ale naopak jednalo o negativní maternitní spor - popření dosavadního mateřství, uvedla bych zde ráda fakt, že bez provedení popření otcovství k danému dítěti není možné popřít ani mateřství k tomuto dítěti, popř. určit mateřství jiné ženy a otcovství jiného muže.⁶ Žena o sobě tvrdící, že je matkou dítěte, musí tedy nejdříve dosáhnout popření otcovství k tomuto dítěti, avšak ona sama nedisponuje aktivní legitimací k podání vlastního návrhu. Tento návrh by tedy na základě ustanovení § 62 zákona o rodině musel podat nejvyšší státní zástupce a teprve po nabytí právní moc rozsudku o popření otcovství by tato žena tvrdící, že je pravou

⁶ Knappová Marta, Švestka Jiří a kol.: Občanské právo hmotné, svazek III. ASPI Publishing, s. r. o., Praha 2002, str. 76

biologickou matkou dítěte, mohla žalovat s využitím ustanovení § 80 písm. a) OSŘ ženu, která je v matrice zapsána jako matka dítěte o určení, že tato žena dítě neporodila a tedy není biologickou matkou dítěte, tím pádem zde není ani důvod pro existenci jejího zápisu v matrice.

Pokud se jedná o otázku možné překážky smrti dítěte pro určení nebo popření mateřství, pak dle názoru J. Haderky by smrt dítěte překážkou býti neměla. Stejně tak pokud zemře žena, která byla původně v matrice zapsána jako matka dítěte, nebo pokud zemře žena, která je biologickou matkou dítěte, za současného zachování podmínky, že naživu zůstal alespoň jeden účastník filiačního vztahu, neměly by ani tyto okolnosti mít vliv na možnost realizace určení nebo popření mateřství.⁷

Ve věci výše položené otázky, zda nejvyšší státní zástupce má stejně tak jako v oblasti popírání otcovství, tak i v oblasti maternitních sporů stejná oprávnění, opět využiji odborný názor J. Haderky. Ten říká, že oprávnění v oblasti maternitních sporů by nejvyššímu státnímu zástupci měla být přiznána paralelně stejně, tak jako disponuje oprávněními právě v oblasti popírání otcovství.

Dále považuji za vhodné zmínit řešení v situaci, kdy by došlo k „nález“ dítěte, logicky by tedy toto dítě ve svém rodném listě nemělo zapsáno rodiče žádné, avšak následně by se objevila nějaká žena, která by beze vší pochybnosti tvrdila, že je matkou tohoto nalezeného dítěte. Aby tedy dosáhla uznání svého mateřství, musela by využít právě možnosti zakotvené v občanském soudním řádu - v jeho ustanovení § 80 písm. a) a musela by tedy podat statusovou žalobu na určení osobního stavu. Čistě teoreticky (nikdy však nemůžeme vyloučit, že ani sebenereálnější teorie se nemůže v praxi uplatnit), pokud by dvě ženy následně po nalezení dítěte začaly tvrdit, že jedna i druhá jsou biologickými matkami tohoto dítěte, rozhodoval by soud o určení mateřství jedné z nich na základě žaloby na určení, zda tu právní vztah je či není dle ustanovení § 80 písm. c) OSŘ. Nikdy však není možné spojit obě řízení do rámce jednoho, tím pádem teprve poté, co by bylo pravomocným rozhodnutím soudu popřeno mateřství jedné ženy, bylo by možné soudem přikročit ke zjišťování mateřství druhé ženy. A až nakonec po zápisu jedné z matek do matriky by bylo možné realizovat zápis osoby otce dle jedné z právních domněnek určení otcovství.

⁷ Haderka J.: K některým problémům určení (a popření) mateřství. Bulletin advokacie, č. 1/1986

Nakonec bych ráda ještě uvedla, že v praxi též jistě může dojít na případ, kdy žena, která je v našem státě cizinkou z důvodu nehrazení zdravotního pojištění pro svoji osobu, porodí ve zdravotnickém zařízení své dítě pod jinou totožností - na osobní doklady jiné ženy, která je však poté zapsána do matriky jako biologická matka tohoto dítěte. Řešení jsou v této výjimečné situaci dvě možná:

- 1) pokud mezi ženou zapsanou do matriky jako matka dítěte a ženou, která tvrdí, že dítě porodila, není spor o mateřství, bude možné zápis v matrice opravit podle ustanovení § 17 vyhlášky č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon o matrikách

ale
- 2) pokud mezi ženou zapsanou do matriky jako matka dítěte a ženou, která tvrdí, že dítě porodila, je spor o mateřství, bude třeba postupovat podle příslušného ustanovení občanského soudního řádu a vydat se tedy cestou žaloby na určení osobního stavu.⁸

⁸ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 244

4 Určování otcovství

Na úvod problematiky určování otcovství bych ráda uvedla, že vztah mezi otcem a dítětem (samozřejmě stejně jako vztah mezi matkou a dítětem) je jedním ze základních soukromoprávních osobních vztahů a je nejen výrazem identity lidské jako takové, ale také výrazem identity příbuzenské, tedy pokrevní.

Je nepochybné, že vznik právního vztahu mezi matkou a dítětem je podstatně jednodušší než vznik právního vztahu mezi otcem a dítětem. Vztah mezi matkou a dítětem vzniká na základě jednoduché právní skutečnosti, kterou je narození dítěte. Vztah mezi otcem a dítětem vzniká na základě složené právní skutečnosti - jednak musí dojít k narození dítěte, ovšem následně k této skutečnosti musí přistoupit ještě další právní skutečnost, kterou je jedna z domněnek určování otcovství.

Je jisté v zájmu dítěte, jeho práv a jeho právní ochrany, aby výše uvedený právní vztah mezi ním a jeho otcem byl stanoven co možná nejrychleji, ale na straně druhé jsem přesvědčená, že je nutné jej stanovit také co možná nejjednoznačněji. Teprve poté může dojít ke stabilizaci právních poměrů dítěte.

Náš zákon o rodině při vytváření právní úpravy určování otcovství vycházel a vychází z tradiční zásady, která má své původní kořeny v římském právu, a to

- 1) *„mater semper certa est, pater incertus“* - tedy *„matka je vždy jistá, otec nejistý“*
resp.
- 2) *„pater vero ist est, quem nuptiae demonstrant“* - tedy *„otcem je ten, na koho ukazují domněnky“*.

Určování otcovství je tedy v našem právním řádu postaveno na konstrukci tří vyvratitelných domněnek a již z jejich názvu můžeme dovodit, že se jedná o domněnky svým charakterem takové, které je možné aktivitou oprávněné osoby (samozřejmě pokud tato osoba disponuje důkazem opaku) vyvrátit. První, druhá i třetí domněnka otcovství presumuje, tedy předpokládá otcovství určitého muže k danému dítěti. Tento muž má však legální možnost a

samozřejmě právo, za určitých - zákonem o rodině stanovených - podmínek prokázat, že mu příslušná domněnka otcovství nesvědčí, skutečný stav je opačný tvrzenému touto domněnkou a své otcovství tedy může popřít. Ovšem na straně druhé bude považován za otce dítěte do doby, než jeho otcovství bude pravomocně popřeno.

Naše právní úprava určování otcovství tedy vychází ze skutečnosti, že dítě má právo znát, kdo je jeho matka, a kdo je jeho otec. Právě proto zákon o rodině v ustanovení § 51 až 54 upravuje tuto situaci zakotvením tří právních domněnek, které jsou uvedeny slovy „*považuje se za otce dítěte*“. Náš systém právních domněnek určování otcovství zakotvený v zákoně o rodině stanoví velmi přesně a jednoznačně pořadí uplatnění jednotlivých zákonných domněnek, aniž by kterákoliv z těchto domněnek měla menší či naopak větší průkaznost než domněnka jiná.

Pokud tedy celou problematiku určování otcovství obecně shrnu, mohu konstatovat, že zákonodárce vychází na základě obecných zkušeností z toho, že skutečnost zplození dítěte určitým mužem je třeba předpokládat tehdy, nastanou-li zákonem předpokládané jiné skutečnosti (tedy již několikrát zmiňované právní domněnky otcovství). Jako každá právní domněnka, má i domněnka otcovství určitý konkrétní skutkový základ a ten je dán buď objektivně, nebo je vytvořen konkrétními volnými projevy. Existencí tohoto skutkového základu se při uplatnění kterékoliv domněnky otcovství zabývá příslušný státní orgán. Ovšem postup tohoto státního orgánu může být značně odlišný v závislosti na skutečnosti, o kterou konkrétní domněnku ze tří existujících jde.⁹

Co se týče určitého historického vývoje institutu určování otcovství (tzv. filiace), ráda bych se zmínila zejména o skutečnosti, že na náš právní systém mělo největší vliv nepochybně zejména právo římské jako základ našeho současného práva jako celku, ale následně také právo kanonické. Snad každý z nás si vybaví alespoň útržek z již výše zmíněných regulí římského práva o tom, že matka je vždy jistá, i když počala nemanželské dítě („*quia semper certa est, etiam si volgo conceperit*“) a otec je vždy nejistý („*pater vero is est, quem nuptiae demonstrant*“). V moderním občanském právu se následně na území kontinentální Evropy postupně vyvinuly ve věci určení právního postupu stanovení otcovství

⁹ Knappová Marta, Švestka Jiří a kol.: Občanské právo hmotné, svazek III. ASPI Publishing, s. r. o., Praha 2002, str. 77

k dítěti dva základní systémy. Prvním z nich se stal Napoleonův Code civil, pro nějž byla charakteristická zejména značná konzervativnost - např. pouze dětem narozeným mimo manželství, k nimž otec své otcovství dobrovolně uznal, bylo přiznáno dědické právo. Pátrání po otci bylo zakázáno a k dětem pocházejícím z „cizoložného“ nebo „krvesmilného“ poměru zákon uznání otcovství ani neumožňoval. Druhým základním systémem pak byl systém rakouského ABGB - Obecného zákoníku občanského, který vycházel ze skutečnosti, že matka je vždy jistá, ale stejně tak má každé dítě právní nárok na určení svého zploditele. Pokud byl splněn předpoklad, že nemanželské dítě nepocházelo z cizoložství, bylo i ono zrovnoprávněno na úroveň dětí narozených v rámci manželství. A právě tato rakouská právní úprava poměrně plynule a jen s menšími změnami přešla do právního řádu první Československé republiky, přičemž problematiku určování otcovství ovlivňovala ještě po mnoho dalších desetiletí.¹⁰

¹⁰ Radvanová Senta, Zuklínová Michaela: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. C. H. Beck, Praha 1999, 1. vydání, str. 73-74

4.1 Určení otcovství pomocí tzv. první domněnky otcovství

V zákoně o rodině je na prvním místě mezi domněnkami otcovství uvedena tzv. první domněnka otcovství - tedy vyvratitelná právní domněnka manžela matky dítěte, jejíž podstatou je stanovení zásady, že za otce dítěte se bude považovat manžel matky, pokud se dítě narodí v době od uzavření manželství do uplynutí třístého dne po zániku manželství nebo po jeho prohlášení za neplatné.

Tato první právní domněnka otcovství svědčící manželů matky dítěte je v každém případě nejpřirozenějším, ale také nejběžnějším způsobem, jak nezletilému dítěti určit jeho otce a obecně tedy můžeme zkonstatovat, že kvantitativně se uplatňuje zdaleka nejčastěji. Pokud bychom si položili otázku, zda existence manželství je zárukou souladu mezi rodičovstvím biologickým a rodičovstvím právním, pak dle mého názoru jistě není zárukou stoprocentní, ale dovoluji si odhadnout, že ve většině případů zde tento soulad existuje a není o něm žádných větších pochyb ze strany žádného ze zainteresovaných subjektů. S velkou pravděpodobností je tedy zploditelem a biologickým otcem dítěte za doby trvání manželství nebo později (do třístého dne po jeho zániku či po jeho prohlášení za neplatné) manžel matky.

Jak jsem již v úvodu své rigorózní práce uvedla, často se v dnešní době hovoří o tzv. krizi rodiny a rodinná krize je dnes poměrně populární a často skloňovaný problém. Přes veškeré argumenty, ať už potvrzující nebo vyvracející tento názor, bychom si však měli uvědomit, že pokud zde nějaká krize rodiny opravdu existuje, pak její rozměry jistě nebudou nijak dramatické, což dle mého názoru potvrzuje i skutečnost, že právě právní domněnka otcovství svědčící manželů matky dítěte je v zákoně o rodině (přes jeho několik novelizací) stále uvedena na prvním místě a objektivně se uplatňuje ve většině případů určení otcovství k nezletilému dítěti. Nepochybně se stejně jako vše ostatní, i instituce manželství a jeho funkce, které má naplňovat, s postupující dobou vyvíjí, přesto však podle mě existence manželství je jistou zárukou nejenom formálního svazku muže a ženy, ale také jejich vzájemného hlubšího citového a intimního vztahu a tedy samotný fakt existence manželství musí mít pro určení otcovství k dítěti zásadní význam.

Dále je velmi důležité poukázat na skutečnost, že první právní domněnka otcovství se uplatňuje automaticky a vztahuje se na všechny děti narozené za trvání manželství nebo

narozené do uplynutí třístého dne po zániku manželství či jeho prohlášení za neplatné. První právní domněnka otcovství je tedy domněnkou, kterou bychom si mohli nazvat jako „domněnka samočinná“, jelikož rodičovský vztah vznikne vždy tehdy, pokud zde existují dvě skutečnosti:

1. došlo k narození dítěte a
2. při narození dítěte trvá manželství nebo běží lhůta tří set dní od jeho zániku či jeho prohlášení za neplatné.

Pokud jsou kumulativně splněny obě výše uvedené skutečnosti - podmínky, je následně možné automaticky zapsat otcovství manžela matky dítěte do matriky, tj. do knihy narozených dětí vedené u příslušného úřadu, který je pověřen tuto knihu vést. Z výše uvedeného tedy jednoznačně vyplývá, že zde není potřeba, aby o otcovství manžela matky bylo rozhodováno v řízení před soudem, a aby jeho otcovství bylo konstatováno jakýmkoliv rozhodnutím.

V praxi se však mohou vyskytnout i další případy, kdy by se určení otcovství na základě první právní domněnky otcovství mohlo zdát jako nemožné či komplikované. Jedním z nich je nepochybně narození dítěte poté, co jeho rodiče sice uzavřeli manželství, ale toto manželství trpí právní vadou, pro niž musí být prohlášeno za neplatné. Tato situace je v našem rodinném právu řešena tak, že i přes tuto skutečnost bude do matriky zapsán bez dalšího jako otec dítěte manžel matky. V praxi také poměrně často nastává situace, kdy se dítě sice narodí za trvání manželství, nicméně toto manželství následně zanikne, ať již rozvodem, smrtí manžela nebo jeho prohlášením za mrtvého. Pokud nastane tato situace, platí, že otcovství (bývalého) manžela matky je zachováno i nadále.

Mohli bychom si také položit otázku, proč zákon o rodině stanoví, že za otce dítěte bude považován manžel matky nejen za dobu trvání manželství, ale také do uplynutí třístého dne od jeho zániku nebo prohlášení za neplatné. Odpověď na tuto otázku je podle mě poměrně jednoduchá - zákon o rodině v tomto případě vzal v potaz variantu, která jistě v praxi není nemožná, a to že dítě může být manželem matky zplozeno i poslední den trvání manželství. Pokud tedy poté přičteme obvyklé devítiměsíční těhotenství ženy, jeví se třísetdenní lhůta jako zcela adekvátní a dostatečná.

Podíváme-li se však na problematiku předpokladů použití první právní domněnky určení otcovství i z druhé strany, musíme bohužel také připustit, že ani sebelepší právní úprava nemůže být stoprocentní a nemůže postihnout všechny případy, které v realitě a praxi mohou nastat. Pokud se totiž dítě narodí ženě za doby trvání manželství nebo do třístého dne od jeho zániku či jeho prohlášení za neplatné, a samozřejmě pokud toto určení otcovství není řádně popřeno, bude za otce dítěte považován manžel matky, a to i v případě, pokud je nepochybné, že biologickým otcem dítěte být nemůže a dítě tedy vůbec nezplodil.

Důležité je také připomenout, že právní domněnky otcovství se vždy uplatňují jen v zákonném stanoveném pořadí. V praxi tedy tato zásada znamená, že za doby trvání a existence první právní domněnky otcovství (jsou-li naplněny obě skutečnosti umožňující její použití) není možné, aby se uplatnila některá z dalších dvou právních domněnek a na základě ní bylo určeno otcovství k témuž dítěti. K této problematice se vyjadřoval také náš Nejvyšší soud a beze vší pochybnosti stanovil, že právní vztah založený první právní domněnkou svědčící manželmu matky dítěte brání tomu, aby bylo určeno otcovství k témuž dítěti. Okolnost, že tento muž - manžel matky dítě fakticky zplodit nemohl, je dle názoru Nejvyššího soudu v tomto případě bezvýznamná. Na druhé straně je samozřejmě možné, aby se manžel matky tomuto otcovství samočinně mu svědčícímu bránil v řízení před soudem poté, co podá žalobu na popření otcovství.¹¹

I v této oblasti můžeme spatřovat návaznost českého rodinného práva na právo římské - již v římském právu totiž platila domněnka, že otcem dítěte, které se narodilo po 181 dnech od uzavření manželství nebo do 10 měsíců od jeho zániku, je manžel matky („*pater vero is est, quem nuptiae demonstrant*“). Tato domněnka mohla být vyvrácena, pokud manžel matky dítěte prokázal, že dítě zplodit nemohl.¹²

Další velmi důležitá zásada je v zákoně o rodině zakotvena v ustanovení § 51 odst. 2 a její obsah se týká situace, kdy dítě by se narodilo ženě znovu provdané. V tomto případě by se tedy za otce tohoto dítěte považoval manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třístého dne potom, kdy dřívější ženino manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.

¹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu publikované pod číslem R 71/1965 Sbírkou soudních rozhodnutí

¹² Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 246

Toto ustanovení zákona o rodině bychom mohli chápat jako jakýsi zvláštní případ, odchylku od právní úpravy stanovené v odstavci prvním. Za normálních okolností, pokud by se dítě narodilo do třístého dne od zániku manželství nebo jeho prohlášení za neplatné, první právní domněnka otcovství by svědčila manželu matky. Může se ale stát, že se žena znovu provdá ještě před uplynutím třístého dne od zániku předchozího manželství, poté se jí narodí dítě a pokud ale vezmeme v potaz znění druhého odstavce § 51 zákona o rodině, otcovství původního manžela matky dítěte je v tomto případě vyloučeno a za otce dítěte se bude považovat manžel pozdější. Na straně druhé však, pokud by se tomuto pozdějšímu manželovi matky dítěte podařilo úspěšně popřít své otcovství k dítěti, přišla by na řadu právě dříve vyloučená právní domněnka otcovství původního manžela matky.

Dle mého názoru opět i toto ustanovení potvrzuje důležitost postavení manžela matky nezletilého dítěte, potažmo instituce manželství jako takové, pro náš právní řád a celkové pojetí rodiny a rodinného života.

Zakotvení této právní úpravy § 51 odst. 2 zákona o rodině je nepochybně pokrokem oproti řešení přijatému obecným zákoníkem občanským z roku 1811. Ten totiž bránil ženě, jejíž manželství bylo prohlášeno neplatným, rozloučeno nebo zaniklo v důsledku smrti manžela, uzavřít nový sňatek v případě, že byla těhotná. Sňatek mohla tato žena uzavřít až po porodu a možnost uzavření nového manželství byla omezena i v případě, kdy bylo jen podezření, že tato žena je těhotná. Avšak sňatek takto uzavřený nebyl neplatný, tím pádem domněnka otcovství svědčila oběma manželům a opatrovník dítěte si mezi nimi mohl vybrat.¹³ Bezpochyby se zde shodneme na závěru, že šlo sice o řešení možné, nicméně značně nejasné a nepraktické.

K problematice počítání času se poté vyjadřuje ustanovení § 51 odst. 3 zákona o rodině, v jehož rámci je explicitně vyjádřena zásada, že při počítání času, který je rozhodující pro určení otcovství, se bude mít za to, že manželství toho, jenž byl prohlášen za mrtvého, zaniklo dnem, který byl v rozhodnutí o prohlášení za mrtvého určen jako den smrti.

Ustanovení tohoto odstavce tedy vylučuje obecnou zásadu, že lhůty se počítají od právní moci rozhodnutí, jež přichází v úvahu. Zákon o rodině sice nedisponuje obecným

¹³ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 249

ustanovením o počítání času, v tomto případě se však rozhodl počítat lhůty ode dne, který je v rozhodnutí určen jako den smrti.

Položíme-li si otázku, kterým dnem tedy zaniká manželství, je to bezpochyby v první řadě den smrti manžela. Tento den by měl být uveden v úmrtním listu manžela vystaveném na základě lékařského ohledání. V praxi však může dojít k tomu, že tímto způsobem smrt manžela konstatovat nelze. V tomto případě pak nastupuje možnost prohlášení za mrtvého soudní cestou. Zde ovšem - pokud jde o „den rozhodující pro určení otcovství“ - se pro počítání času, tj. oněch 300 dnů po zániku manželství má za to, že manželství toho, kdo byl prohlášen za mrtvého, zaniklo dnem, který byl v rozhodnutí o prohlášení za mrtvého stanoven jako den smrti. Nijak se zde nerozlišuje mezi případem tzv. důkazu smrti a případem osoby nezvěstné.¹⁴

Nepochybně nejčastější však není ani jedna z výše uvedených možností, ale varianta třetí, a to zánik manželství rozvodem. V tomto případě zaniká manželství až dnem právní moci rozsudku o rozvodu. Samozřejmě musíme vzít v potaz i skutečnost, že mezi vyhlášením rozsudku soudem a jeho nabytím právní moci může uplynout i delší doba, což nemusí být po praktické stránce úplně bezproblémová záležitost.

Pokud tedy skutečnosti, jež jsem výše uvedla, shrneme, je v případě zániku manželství smrtí právně významný:

- a) den, který je uveden v úmrtním listu
nebo
- b) den, který je v rozhodnutí soudu uveden jako den smrti, došlo-li k prohlášení za mrtvého
nebo
- c) den, kterým rozhodnutí o rozvodu manželství nabylo právní moci.

¹⁴ Radvanová Senta, Zuklínová Michaela: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. C. H. Beck, Praha 1999, 1. vydání, str. 78-79

4.2 Popření otcovství obecně

Pokud bych se měla zabývat institutem popření otcovství obecně, bylo by zde důležité poukázat zejména na skutečnost, že popřít otcovství je u nás možné výhradně v soudním řízení.

Popření otcovství snad ve všech případech znamená značný zásah do osobních poměrů všech zúčastněných subjektů, kterých může být hned několik - matka, která sama disponuje aktivní legitimací k popření otcovství svého manžela; nezletilé dítě, ke kterému je otcovství popíráno; a muž - otec, který se biologickým otcem dítěte necítí, a proto se rozhodl využít institutu popření otcovství. Pokud dojde k úspěšnému popření otcovství, jeho účinky jsou dalekosáhlé. Nejenže dochází ke změně v osobním vztahu mezi zúčastněnými subjekty, ale dochází také ke změnám v oblasti rodičovského vztahu a především změnám v oblasti statusové - úspěšné popření otcovství se promítne v matričním zápisu dítěte a jeho účinky nastávají dnem právní moci rozhodnutí.¹⁵

U problematiky určování a popírání otcovství zde proti sobě směřují dva hlavní důležité, ale v praxi někdy bohužel protichůdné zájmy. Na straně jedné je tu zájem, aby právní vztahy mezi dítětem a jeho otcem byly co nejrychleji a co nejjednoznačněji stabilizovány. Na straně druhé je zde však ještě další zájem, a tím je soulad mezi rodičovstvím biologickým a rodičovstvím právním, příp. matrikovým. Pokud v praxi existuje nesoulad mezi rodičovstvím biologickým a rodičovstvím matrikovým, musí zájem spočívající na stabilizaci vzájemných vztahů mezi dítětem a otcem uvedeným matrice ustoupit do pozadí, tak aby nesoulad mezi jednotlivými rodičovstvími byl odstraněn a případně dána možnost založit otcovství k dítěti ze strany muže, který toto dítě opravdu zplodil.

Na základě výše uvedených skutečností, je tedy nasnadě, že postup, který je v našem právním řádu stanoven pro popření otcovství, je postupem poměrně rigidním a řídí se přísnými pravidly. Je tomu tak nejen pro ochranu zájmů dítěte, ale také pro ochranu zájmů rodičů a samozřejmě i ve prospěch samotného rodičovství - tedy již výše zmíněného nastolení souladu mezi rodičovství biologickým a rodičovstvím matrikovým.

¹⁵ Radvanová Senta, Zuklínová Michaela: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. C. H. Beck, Praha 1999, 1. vydání, str. 82

4.3 Popření otcovství určeného pomocí tzv. první domněnky otcovství

První právní domněnka otcovství je u nás konstruována jako domněnka nikoliv nevyvratitelná, ale naopak domněnka vyvratitelná, což v praxi znamená, že pokud bylo otcovství k dítěti učeno právě na základě této první právní domněnky otcovství, nejedná se o nedotknutelnou skutečnost, fakt, který již musí platit po zbytek života ať otce či dítěte. Naopak existuje-li zde osoba, jíž zákon o rodině dává právo iniciovat řízení o popření otcovství a zároveň tato osoba je přesvědčena o nesouladu mezi otcovství biologickým na straně jedné a právním, matrikovým na straně druhé, může dojít k úspěšnému popření tohoto otcovství.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že otcovství určené pomocí první právní domněnky otcovství je možné popřít výhradně v soudním řízení, a jelikož na základě první právní domněnky otcovství se určuje otcovství k dítěti narozenému z, resp. v manželství, jsou zákonné podmínky pro jeho popření vymezeny značně striktně a úzce. V právní úpravě zakotvené zákonem o rodině najdeme nejen přesně vymezený okruh osob disponujících žalobním právem, ale také krátkou prekluzivní, tedy propadnou lhůtu.

4.3.1 Žalobní legitimace

Mluvíme-li o žalobní legitimaci, měli bychom vždy rozlišovat mezi legitimací aktivní a legitimací pasivní. U popření otcovství určeného pomocí první právní domněnky otcovství je tato legitimace upravena následovně:

- 1) Aktivní legitimace - aktivní legitimaci, tedy žalobní právo, dává zákon o rodině v podstatě pouze dvěma základním subjektům - fyzickým osobám, a to:
 - a) matce dítěte
 - a
 - b) otci dítěte.
 - c) Pokud by však došlo na situaci, kdy manžel pozbyl plnou způsobilost k právním úkonům, bylo by žalobní právo dáno i jeho opatrovníkovi, a to zcela v souladu s ustanovením § 57 odst. 2 zákona o rodině.

d) Výjimečně může na popření otcovství žalovat také státní orgán, kdy tento má přiznáno obecně postavení veřejného žalobce a k uplatnění žalobního práva z jeho strany by mělo dojít výhradně tehdy, pokud tento zásah do vztahu otec - dítě je zdůvodněn ochranou právního zájmu dítěte.

e) Dítě žalobním právem na popření otcovství v žádném případě nedisponuje, na rozdíl od svého práva podat žalobu na určení otcovství.

2) Pasivní legitimace - je-li naživu, poté je pasivně legitimován vždy:

a) druhý z rodičů

a

b) dítě

Na straně žalované se vždy jedná o nerozlučné společenství podle ustanovení § 91 odst. 2 OSŘ. Nežije-li jeden z nich, je pasivně legitimován pouze druhý. Pokud by však došlo na situaci, kdy nežije ani druhý z rodičů, ale ani dítě, nemohlo by k popření otcovství dojít, což stanoví samotné ustanovení § 59 odst. 1 zákona o rodině.

4.3.2 Lhůty k podání žaloby na popření otcovství

Lhůta, kterou je nutné dodržet, aby žaloba na popření otcovství určeného pomocí první právní domněnky otcovství byla úspěšná, je zakotvena v ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině, resp. v ustanovení § 59 odst. 2 zákona o rodině, dle toho, zda otcovství popírá manžel nebo matka dítěte. Souhrnně řečeno, manžel může u soudu popřít skutečnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, do šesti měsíců ode dne, kdy se dozví, že se toto dítě jeho manželce narodilo. Matka dítěte však může popřít skutečnost, že otcem dítěte je její manžel jen do šesti měsíců od samotného narození dítěte.

Jak jsem tedy výše uvedla, právo podat žalobu na popření otcovství mohou otec i matka dítěte ve shodné šestiměsíční lhůtě, toto je shodný prvek v oblasti právní úpravy této problematiky. Co je však u každého z oprávněných subjektů odlišné, je okamžik počátku běhu této lhůty:

a) pro matku je rozhodujícím okamžikem den narození dítěte a od této chvíle jí běží šestiměsíční lhůta pro podání žaloby na popření otcovství;

- b) pro otce - manžela matky je však rozhodujícím okamžikem chvíle, kdy se dozvěděl, že se jeho manželce narodilo dítě a teprve od tohoto okamžiku mu běží šestiměsíční lhůta pro podání žaloby na popření otcovství (přitom dle soudní judikatury by nemělo stačit, že manžel ví o těhotenství své manželky a narození dítěte tedy musí v určitém časovém horizontu předpokládat, naopak by zde měla existovat určitá bezpečná vědomost o narození dítěte).

Budeme-li se podrobněji zabývat výše uvedenými ustanoveními zákona o rodině a jejich konkrétními dopady, mohla by se nám zdát lhůta šesti měsíců - tedy pouhého půl roku pro popření otcovství velmi krátká, a to i s ohledem na skutečnost, že se jedná o lhůtu prekluzivní, a po jejím marném uplynutí již ani jednomu z rodičů právo popřít otcovství nebude náležet - právo aktivně legitimovaných subjektů na popření otcovství k určitému dítěti tedy jednoduše propadne. Na straně druhé však, a to dle mého názoru nepochybně správně, zákon o rodině tuto lhůtu původně stanovil zcela v souladu s myšlenkou co možná největší a nejvyšší stability vztahu mezi rodičem a dítětem a právě na základě této skutečnosti by se tedy na první pohled poměrně krátká lhůta mohla jevit jako adekvátní a dostačující. Nicméně toto je pouze teoretická rovina a jakýsi kontext záměrů zákonodárce, praktická rovina reálného života se v průběhu času ukázala být o něco odlišnější.

Shora uvedenou půlroční lhůtou, resp. otázkou zda je její délka dostatečná, se u nás zabýval již i samotný vrcholný článek soudní soustavy - Ústavní soud. Podle některých jeho soudců totiž mohla tato šestiměsíční lhůta představovat porušení práva na respektování soukromého a rodinného života otce a právě z tohoto důvodu jeden z tříčlenných senátů postoupil návrh na zrušení sporného ustanovení patnáctičlennému plénu. Prvním impulsem, kdy se Ústavní soud začal zákonem o rodině zabývat, byl případ muže, který se u obecných soudů pokusil popřít své otcovství k synovi narozenému před rozpadem manželství. Zpočátku tento muž neměl pochybnosti o svém otcovství, pravdu o otcovství jiného muže se však dozvěděl až mnohem později a tím pádem tedy mezitím proběhla ona inkriminovaná šestiměsíční lhůta. Následně tento muž podstoupil zkoušku DNA svědčící v jeho prospěch (tedy potvrzující fakt, že není biologickým otcem svého syna), avšak ani ta mu v řízení před soudem nepomohla a soudci museli jeho žalobu zamítnout s odkazem na znění zákona o rodině. Stejně tak podnětu otce nevyhovělo Nejvyšší státní zastupitelství s odkazem na skutečnost, že se jedná o opatření zcela výjimečné povahy a v tomto případě nejsou splněny

podmínky pro jeho aplikaci. Následně Nejvyšší státní zastupitelství nevyhovělo ani žádosti otce o přezkoumání vyřízení jeho původního podnětu. Tato zkušenost byla impulsem pro to, aby muž podal ústavní stížnost, v níž navrhoval, aby ze zákona o rodině bylo vypuštěno slovní spojení „do šesti měsíců“. Senát Ústavního soudu pak návrh rozšířil na celý odstavec a to z několika důvodů. Rozšířením návrhu se prý vytvoří prostor pro komplexní přezkoumání právní úpravy, a pokud by Ústavní soud zrušil pouze ono výše uvedené slovní spojení „do šesti měsíců“, byla by otcům dána možnost popřít své otcovství prakticky kdykoliv, což by jistě nebylo v souladu se základními právy dítěte. Dle mého názoru by to však nebylo v souladu ani s určitými etickými a morálními hodnotami, které bychom měli ctít právě zejména a především v rodinných vztazích. Po určitém čase dospěl tříčlenný senát k předběžnému závěru, že mužovi námitky jsou opodstatněné - „protiústavnost podle názoru senátu může spočívat především v proporcionalní nevyváženosti základních práv a zájmů otce dítěte, jehož otcovství bylo určeno na základě první domněnky otcovství, dítěte a jeho matky“. Pravomoc rušit zákony nebo jejich části má však v České republice výhradně plénum Ústavního soudu a před okamžikem, než právě plénum Ústavního soudu dospělo ke konečnému závěru v této problematice, bylo tedy jen velmi těžké přejímat, jaké bude toto jeho výsledné rozhodnutí, ale stejně tak bylo poměrně obtížné odhadnout i skutečnost, jak dlouho zkoumání celé normy plénu potrvá.¹⁶

Následně dne 8. 7. 2010 plénum Ústavního soudu dospělo ke konečnému rozhodnutí a závěru, že inkriminované ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině je v rozporu s čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, čl. 8 Úmluvy o právech dítěte a stejně tak v rozporu s čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, v důsledku čehož jej s účinností ke dni 31. 12. 2011 ruší. Tato ústavní stížnost byla projednána pod spis. zn. Pl. ÚS 15/09 a soudcem zpravodajem byl v tomto případě pan Pavel Rychetský.¹⁷

Výše jsem tedy zkonstatovala rozhodující fakta, která nadále budou ovlivňovat nejen osobní, rodinný a soukromý život mnoha osob, ale také problematiku a zcela formální proces popření otcovství určeného na základě první právní domněnky otcovství. Proto bych dále ráda zaujala vlastní názorové stanovisko a podrobněji se věnovala východiskům a rozhodujícím důvodům, jež Ústavní soud, resp. jeho plénum vedly k tomu, že dospěl k rozhodnutí právě v tomto konkrétním znění a v jeho důsledku právní úpravu, která je v zákoně o rodině

¹⁶ http://www.rovnopravnost.cz/index.php?page=zpravy&page1=clanky&page2=detail_clanku&volba=1641

¹⁷ <http://www.concourt.cz/soubor/5793>, dne 14. 7. 2010

od počátku jeho vlastní platnosti, s účinností od 1. 4. 1964 - tedy skoro po padesáti letech, se rozhodl poměrně zásadně změnit. I přes rozsáhlou novelizaci zákona o rodině nebylo napadené ustanovení § 57 odst. 1 v minulosti žádným způsobem novelizováno.

Tak jako u ostatních rozhodnutí at' již Ústavního soudu či soudu jiného stupně, vždy proti sobě stojí argumenty svědčící jak pro, tak samozřejmě i proti určitému závadnému stavu, který má být posouzen a rozhodnut. Za nejdůležitější a rozhodující skutečnosti, které vedly k závěru, že je žádoucí ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině zrušit, považuji osobně ty, jež uvádím níže.

Původní zakotvení popěrné šestiměsíční lhůty je možné v určitém úhlu pohledu vidět jako přínosné a odůvodnitelné, ovšem dle mého názoru pouze v těch reálných případech, kdy se otec dítěte jakožto manžel matky od prvního dne, v němž se dozvěděl o narození dítěte, mohl reálně obávat, že biologickým otcem dítěte ve skutečnosti není. Pokud manžel matky žádné riziko nesouladu mezi svým biologickým a právním otcovstvím nevyhodnotil, mohlo se lehce stát (jako v případě stěžovatele), že šestiměsíční lhůta, již k popření svého otcovství disponoval, proběhla a dále byl již vydán pouze všanc vůli nejvyššího státního zástupce k případnému projednání jeho podnětu. Ze shora uvedeného argumentu tedy vyplývá hned několik poměrně závažných témat a podkladů k diskuzi.

1. Je nejen lidsky, ale také právně uspokojivým postupem situace, kdy otec dítěte je vydán na milost a nemilost rozhodnutí nejvyššího státního zástupce a je zcela na úvaze nejvyššího státního zástupce, zda se podnětem otce bude zabývat či nikoliv, a zda zrovna konkrétně tento případ, resp. popření otcovství v tomto případě vyhodnotí jako situaci, která je v zájmu dítěte?
2. Zda je přijatelné, že stanovením šestiměsíční prekluzivní lhůty pro popření otcovství se de facto vytváří jakýsi explicitně nevyslovený tlak na manžela matky dítěte, jehož právní otcovství bylo založeno na základě první právní domněnky otcovství, k aktivnímu podniknutí kroků směřujících ke zjištění či ujištění, že jeho právní otcovství je v souladu i s otcovstvím biologickým? Zakotvení oné popěrné lhůty v podstatě staví manžela matky do situace velmi nelehkého životního rozhodnutí - věřit manželce tvrzení o svém biologickém otcovství či si pro jistotu obstarat nějaký objektivnější a relevantnější důkaz souladu svého právního a biologického otcovství? Na jedné straně je jistě neoddiskutovatelná potřeba existence určité důvěry mezi manžely, na straně

druhé však i tato důvěra může být jednostranně narušena a právě důsledky tohoto narušení mohou být značně dalekosáhlé, a to ať již v oblasti statusové, ale také samozřejmě v oblasti majetkové. Podle mého názoru se přeci zdaleka nemusí krýt dva rozhodující časové okamžiky - tedy okamžik, kdy se manžel matky dozvěděl o narození dítěte (což asi ve velké většině případů bude den narození dítěte) a okamžik, kdy manžel matky dítěte pojal podezření o nesouladu mezi svým otcovstvím právním a skutečným biologickým. Při vytváření vlastní dikce zákona o rodině tedy bylo na uvážení zákonodárce, co bude rozhodnou událostí pro začátek běhu popěrné lhůty. Je však nejen řádné, ale i spravedlivé, aby to byl okamžik, kdy se manžel matky dítěte dozví, že se jeho manželce narodilo dítě? Podle mě to zcela správné není, na straně druhé si však v celé šíři uvědomuji značnou problematičnost exaktního určení okamžiku „od dne, kdy manžel matky bude mít reálné podezření, že není biologickým otcem dítěte“ a stejně tak si uvědomuji složitost a obtížnost prokazování této skutečnosti v soudním řízení.

Na straně druhé však Ústavní soud musel vzít v potaz a posoudit i další skutečnosti a argumenty, které vedly spíše k závěru, že ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině je žádoucí ponechat ve stávajícím znění. Za nejvíce zřetele hodné považuji především tyto:

- 1) Přesné časové vymezení možnosti popřít otcovství založeného na základě první právní domněnky otcovství vycházelo z odůvodněné argumentace stability rodiny jako základní společenské jednotky, dále z argumentu ochrany zájmů dítěte jako subjektu, který je ze všech zúčastněných nejvíce zranitelný, a stejně tak i z argumentu nutnosti existence určité míry jistoty v rodinných vztazích.
- 2) Shoda právního a biologického otcovství je beze sporu stavem ideálním a žádoucím, nicméně tento požadavek shody není možné považovat za absolutní a jednoznačný, který má přednost před vším ostatním. Tímto bych ráda řekla, že i pokud nastane situace, kdy otec dítěte je sice otcem právním, nikoliv však biologickým, v žádném případě to však nebrání ve vytvoření si kladných a silných citových vazeb mezi zúčastněnými subjekty. Jakýsi právní nesoulad tedy v tomto případě vůbec nemusí být tzv. na obtíž.
- 3) Kapitolou samou pro sebe je pak případná neodůvodněná laxnost ze strany manžela matky a tedy právního otce dítěte. Umím si představit situaci, kdy manžel matky se dozvěděl o narození dítěte, ví, že na základě první právní domněnky otcovství bylo založeno jeho právní otcovství a stejně tak jsou mu

známy určité skutečnosti, na základě nichž se domnívá (či mohl nebo dokonce měl domnívat), že skutečným biologickým otcem dítěte není, avšak i přes toto všechno bezodkladně v zájmu ustálení jak právních, tak i rodinných vztahů, nekoná. Touto problematikou se v minulosti také zabýval i samotný Ústavní soud, a to konkrétně v usnesení sp. zn. IV. ÚS 2058/07 ze dne 27. 3. 2008, kdy tento dle mého názoru velmi správně zkonstatoval, že „vigilantibus, non dormientibus iura subveniunt“, tedy že „právo pomáhá bdělým, ne spícím“. Na základě těchto skutečností je tedy více než zřejmé, že neexistence zakotvení nějaké konkrétní lhůty, resp. možnost podat žalobu na popření otcovství kdykoliv by tedy jistě také nebyla řešením z nejspравnějších.¹⁸

Pokud bych já byla na místě Ústavního soudu a ve svém rozhodnutí chtěla dojít k určitému relevantnímu závěru, který by co nejvíce akcentoval skutečné životní situace, jež by následně co nejefektivněji řešil, musela bych si zřejmě položit i další závažné otázky. Např. bych viděla jako nutné vyřešit otázku, co je víc - jestli matrikové otcovství, i když není pravdivé, nebo otcovství biologické? A zda je vůbec správné, že otec dítěte dle stávající právní úpravy mohl legálně zůstat nepravdivý. Samozřejmě si uvědomuji fakt, že první právní domněnka otcovství sama o sobě jen těžko může poskytnout jistotu shody mezi otcovstvím biologickým a otcovstvím právním, avšak stejně tak si uvědomuji nutnost v oblasti právní co nejpřesnějším způsobem přijmout řešení, které bude efektivním prostředkem k odstranění případného nesouladu. V každém případě se však přikláním k závěru, že ať již bude mít domněnka otcovství jakékoliv konkrétní znění, nikdy by neměla výrazným způsobem převažovat nad realitou - tj. nad otcovstvím biologickým.

Ústavní soud tedy nakonec rozhodl o zrušení znění celého ustanovení § 57 odst. 1 zákona o rodině, a to s účinností k 31. 12. 2011. V reálném životě to tedy znamená, že pokud se manžel matky, jehož právní otcovství vzniklo na základě první právní domněnky otcovství, dozví o existenci nějaké skutečnosti či skutečností zpochybňujících jeho biologické otcovství, a to ať již během nebo až po uplynutí lhůty pro podání popěrné žaloby, obecné soudy jsou povinny neaplikovat shora uvedenou lhůtu a zároveň jsou povinny věcně posoudit předmětnou žalobu, i když bude podána až po uplynutí inkriminované šestiměsíční lhůty. Neaplikaci popěrné lhůty ze strany obecných soudů však v žádném případě nesmíme

¹⁸ www.p-test.cz/_shared_CZ/doc-rozsudek-ustavni-soud.doc

zaměřovat s právem časové neomezenosti podat žalobu - Ústavní soud totiž neshledal protiústavnost v existenci samotné popěrné šestiměsíční lhůty, ale ve vyloučení možnosti právně relevantním způsobem zpochybnit právní otcovství. Další kroky jsou již následně na samotném zákonodárci, který má nyní prostor posoudit veškeré argumenty, skutečnosti a informace, a po jejich podrobném prostudování a zvážení nově rozhodnout o stanovení vhodné lhůty pro popření otcovství. Jaké bude její definitivní přesné časové vymezení i vázanost na případné další podmínky je s účinností k dnešnímu dni poměrně obtížné odhadnout, možná by se však zákonodárce mohl nechat inspirovat obdobnou situací u našeho sousedního státu - ve Slovenské republice, která původně též šestiměsíční popěrnou lhůtu nahradila lhůtou tříletou.¹⁹ A kupříkladu ve Spolkové republice Německo takováto lhůta neexistuje vůbec. Změnou, kterou by měl přinést nový Občanský zákoník, se dále podrobně zabývám v závěrečné části své rigorózní práce.

Na úplný závěr k této části své rigorózní bych ráda nadnesla ještě jednu problematiku. I pokud dojde ze strany zákonodárce k prodloužení popěrné lhůty např. na shora zmíněné tři roky či více, stejně tak může dojít k situaci, kdy nesoulad mezi otcovstvím biologickým na straně jedné a otcovstvím právním na straně druhé bude zjištěn až po uplynutí této lhůty, např. proto že se nečekaně objeví muž, který bude tvrdit své biologické otcovství k dítěti, následně se provedou příslušné medicínské kroky, které tuto skutečnost potvrdí, a je pak otázkou, zda by v relaci k těmto situacím nemělo být modifikováno také postavení a pravomoci nejvyššího státního zástupce v této oblasti, který by např. po splnění několika základních předpokladů ze strany stěžovatele měl povinnost zabývat se jeho podnětem, případně by jeho uvážení mohlo být přezkoumatelné soudem. V podstatě se jedná zejména o teoretický problém, v jehož rámci musí zákonodárce vyřešit především otázku, jakým hodnotám ze mnou shora zmíněných dá přednost, a které upřednostní před jinými.

4.3.3 Podmínky popření otcovství manželem matky

Pro popření otcovství určeného pomocí první právní domněnky otcovství je velmi důležité ustanovení § 58 zákona o rodině, jež bychom mohli chápat jako jakési podmínky či předpoklady popření otcovství manželem matky. Z tohoto ustanovení můžeme vyčíst

¹⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 8. 7. 2010 ve věci návrhu na zrušení § 57 dost. 1 zákona o rodině (č. 244/2010 Sb.)

několik skutkových podstat, které stanoví rozdílné předpoklady pro úspěšné popření otcovství manželem matky.

První věta ustanovení § 58 odst. 1 zákona o rodině, která mluví o tom, že narodí-li se dítě v době mezi sto osmdesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem po tom, kdy manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, lze otcovství popřít jen tehdy, je-li vyloučeno, že by manžel matky mohl být otcem dítěte, byla v podstatě doslova převzata ze zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, ovšem z obdobných zásad vycházel také obecný zákoník občanský z roku 1811.²⁰

Tato první skutková podstata jednoznačně stanoví nejprísnější postup pro možnost popření otcovství k dítěti narozenému v manželství, resp. v době mezi 180 dnem po uzavření manželství a do 300. dne po zániku manželství nebo jeho prohlášení za neplatné.

Pokud se tedy dítě narodí ve lhůtě v tomto ustanovení uvedené, má manžel matky možnost popřít své otcovství výhradně tehdy, je-li vyloučeno že by mohl být otcem dítěte. Důkazní břemeno zde leží na žalobci, on musí prokázat existenci skutečností vylučujících otcovství manžela matky, on musí pro úspěšné popření otcovství manžela matky podat relevantní vylučující důkaz, že manžel matky je zároveň otcem dítěte. Jak, resp. čím tak ale může učinit? Nejen dle mého názoru musí žalobce prokázat, že manželé spolu v rozhodné době buď vůbec nesouložili, případně pokud manžel matky s matkou dítěte souložil, bude muset být prokázáno, že tento manžel matky nemohl dítě zplodit. Důkazem potvrzujícím tuto skutečnost by mohla být neplodnost manžela matky nebo případně jiné závažné okolnosti vylučující zplození dítěte a tedy jeho otcovství.

Druhá věta ustanovení § 58 odst. 1 zákona o rodině, která následně hovoří o tom, že narodí-li se dítě do tří set dní po rozvodu manželství a jiný muž o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, lze otcovství manžela považovat za vyloučené též na základě souhlasného prohlášení matky, manžela a tohoto muže (toto prohlášení však musí být učiněno v řízení o popření otcovství), byla do tohoto zákona vložena novelou provedenou zákonem č. 91/1998 Sb.²¹

²⁰ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 283

²¹ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 284

Tato druhá skutková podstata se uplatní v řízení o popření otcovství, pokud matka, její bývalý manžel a muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, souhlasně prohlásí, že otcovství manžela matky je vyloučené.

Smysl tohoto ustanovení můžeme spatřovat v tom, že je jistě nadbytečné a neúměrně zatěžující, provádět dokazování v situaci, kdy:

a) dítě se narodilo až po rozvodu manželství

a zároveň

b) matka dítěte, její bývalý manžel a muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, před soudem v rámci řízení o popření otcovství učiní souhlasné prohlášení.

Přesné vymezení obsahu tohoto souhlasného prohlášení nám zákon o rodině nedává, pokud bychom se však nad touto problematikou hlouběji zamysleli, jistě by obsahem prohlášení mohlo být, že teď už bývalý manžel s matkou dítěte v rozhodné době nesouložil a naopak s ní souložil muž, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte. Tento muž, který se cítí být pravým biologickým otcem dítěte, však není účastníkem řízení, v řízení vystupuje pouze jako svědek.

Znění tohoto ustanovení nic nemění na uplatnění vyšetřovací zásady v řízení o popření otcovství, souhlasné prohlášení výše uvedených osob nemůžeme považovat za formu dispozice účastníků s řízením nebo s jeho předmětem. Proto pokud by soud měl pochybnosti o pravdivosti prohlášení, musí v dokazování pokračovat. A ještě bych ráda zdůraznila, že prohlášení učiněné podle ustanovení § 58 odst. 1 bychom v žádném případě neměli zaměňovat s prohlášením učiněným podle ustanovení § 52 odst. 1 zákona o rodině, jelikož prohlášení výše uvedené nesměřuje k uznání otcovství. Určit otcovství k dítěti by stejně bylo možné až po nabytí právní moci rozsudku o jeho popření.²²

Ustanovení § 58 odst. 2 zákona o rodině bere v potaz také aktuální problematiku umělého oplodnění, přičemž otcovství k dítěti narozenému v době mezi sto osmdesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodňování vykonaného se souhlasem manžela matky nelze popřít. Na straně druhé tu však jedna možnost, kdy otcovství by bylo možné popřít, existuje, a to pokud by se prokázalo, že matka dítěte otěhotněla jinak.

²² Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 284

Toto ustanovení bylo do zákona o rodině zařazeno novelou provedenou zákonem č. 132/1985 Sb. a můžeme ho chápat jako jakousi třetí, dle mého názoru však systematicky až spíše čtvrtou skutkovou podstatu vztahující se k předpokladům pro popření otcovství.

V zákoně o rodině se mluví o umělém oplodňování, nikoliv tedy jen oplodnění, z čehož je patrné, že je zde akcentována potřeba i několika lékařských zákroků a lhůta by měla být počítána od posledního z těchto zákroků. Umělé oplodnění musí být vykonáno se souhlasem manžela matky a bylo by též vhodné rozlišovat mezi:

- a) oplodněním semenem manžela (inseminace homologní)
 - a
- b) oplodněním semenem neznámého dárce (inseminace heterologní).

K úspěšnému popření otcovství je nutné prokázat, že žena - matka dítěte počatého z umělého oplodnění otěhotněla jiným způsobem. Pokud si v tomto případě položí otázku, jakým způsobem by to mělo být provedeno, bude dle mého názoru možnost uplatnění tohoto zákonného ustanovení ne příliš častá a mnoho využívaná.

Ustanovení § 58 odst. 3 zákona o rodině obsahuje poslední - třetí základní skutkovou podstatu upravující předpoklady pro popření otcovství manželem matky a základem pro její uplatnění je, aby se dítě narodilo před sto osmdesátým dnem po uzavření manželství. Narodí-li se totiž dítě před sto osmdesátým dnem od uzavření manželství, postačí k tomu, aby se manžel matky nepovažoval za otce, popře-li u soudu své otcovství. To by však neplatilo v případě, jestliže manžel s matkou dítěte souložil v době, od níž neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát a více než tři sta dní, nebo jestliže při uzavření manželství věděl, že je těhotná.

Žalobce má v tomto případě nepochybně výhodnější procesní postavení ve srovnání s prvními dvěma skutkovými podstatami. Stačí mu totiž, aby prokázal, že dítě se narodilo ve lhůtě v ustanovení § 58 odst. 3 uvedené a nemusí následně podávat žádný důkaz o vyloučení otcovství manžela matky. Naopak žalovaná strana by se měla následně stát tou aktivnější v probíhajícím soudním řízení, a pokud je to možné, prokázat, že manžel matky souložil s matkou dítěte v době rozhodné pro narození tohoto dítěte nebo při uzavření manželství věděl, že je jeho partnerka těhotná. Tyto skutečnosti nemusí být splněny kumulativně, naopak

stačí prokázání jen jedné z nich a je poté opět na žalobci, aby prokázal, že otcovství manžela matky je vyloučeno.

4.4 Určení otcovství pomocí tzv. druhé domněnky otcovství

Druhá právní domněnka otcovství se u nás může uplatnit pouze za přesně stanovených podmínek, kterými jsou:

- a) první právní domněnka otcovství se neuplatnila vůbec, dítě se tedy narodilo neprovdané ženě
nebo
- b) první právní domněnka otcovství se sice uplatnila, nicméně manžel matky své otcovství úspěšně pravomocně popřel,
případně
- c) dítě se narodilo ženě po více než třech stech dnech od zániku jejího předchozího manželství či jeho prohlášení za neplatné.

V každém případě považuji za velmi důležité uvést, že bez vůle matky nebude možné druhou právní domněnku otcovství vůbec použít - je to právě ona, která má právo volby, zda otce dítěte uvede nebo si jeho totožnost z nějakých důvodů nechá pouze pro sebe. Prostřednictvím druhé právní domněnky otcovství není tedy možné založit otcovství k dítěti proti vůli jeho matky.

Stejně jako první právní domněnka otcovství je i druhá konstruována jako domněnka vyvratitelná a její právní úpravu bychom našli v ustanovení § 52 a ustanovení § 53 zákona o rodině.

Ustanovení § 52 zákona o rodině hovoří zejména o tom, že za otce se bude považovat muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů učiněným před matričním úřadem nebo soudem. Pokud by se však jednalo o rodiče nezletilého, potom by prohlášení tohoto rodiče muselo být učiněno vždy před soudem a konečně ustanovení § 52 stanoví také zásadu, že prohlášení matky není třeba, nemůže-li pro duševní poruchu posoudit význam svého jednání, nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou.

Jádrem druhé právní domněnky otcovství jsou tedy dle výše uvedeného souhlasná prohlášení muže a ženy - tedy matky a otce o tom, že konkrétní dítě je jejich společným

dítětem. Tyto souhlasné projevy o otcovství je možné učinit před příslušným orgánem, kterým je u nás buď matriční úřad nebo soud. Jediné omezení bychom našli u nezletilého rodiče, jehož prohlášení o otcovství musí být učiněno vždy před soudem. Nezletilec nemá právo volby mezi matričním úřadem a soudem - kompetence státního orgánu je tedy v tomto případě zúžena a k tomuto řešení bylo přistoupeno, dle mého názoru velmi správně, v zájmu zvýšení právní ochrany nezletilého, která je snad ve většině zásadních otázek svěřena především do rukou soudů. Pokud by však v praxi přeci jenom k souhlasnému prohlášení nezletilé matky nebo nezletilého otce před matričním úřadem došlo, bylo by toto prohlášení absolutně neplatné a právní účinky otcovství by nemohly nastat. Samozřejmě souhlasné prohlášení o otcovství před matričním úřadem je vyloučeno i tehdy, pokud je matka zletilá a otec nezletilý, nebo naopak matka nezletilá a otec zletilý - zákon o rodině totiž hovoří o nezletilém rodiči nikoliv o nezletilých rodičích v množném čísle. Vrátime-li se však zpět k samotnému prohlášení, je dále nutné uvést, že každý z rodičů ho musí učinit osobně a ústně do protokolu (jedná se o dva jednostranné obsahově shodné právní úkony) a jako výhoda se dle mého názoru může jevit, že prohlášení nemusí být oběma osobami učiněna simultánně, naopak mohou po sobě následovat sukcesivně a neméně výhodně a komfortní se jeví také to, že mezi nimi může uplynoutou lhůta, která není nijak omezena. Vždy je však nutné realizovat ústní prohlášení, není připuštěna možnost jakéhokoliv písemného prohlášení či uznání a taktéž v tomto případě není připuštěna možnost zastoupení.

Jak jsem již výše uvedla, základem druhé právní domněnky otcovství jsou souhlasná prohlášení muže a ženy - tedy matky a otce o tom, že konkrétní dítě je jejich společným dítětem. Ovšem právní úprava obsažená v zákoně o rodině stanoví dva případy, kdy souhlasného prohlášení matky zapotřebí není:

1) pokud by opatření jejího souhlasu bylo spojeno s nějakou těžko překonatelnou překážkou (zde zřejmě není míněn případ, kdy je matka mrtva, ale spíše existuje spolehlivě zjištěná nezdědnost matky, resp. matka se zdržuje na neznámém místě, kdežto místo pobytu dítěte je známo)

nebo

2) pokud matka trpí duševní poruchou, pro kterou nemůže posoudit význam svého jednání.

Samozřejmě bychom si mohli položit otázku, proč tomu tak je výhradně u prohlášení matky a stejná možnost není zákonem o rodině konstruována také u otce dítěte? Odpověď na tuto otázku bychom mohli spatřovat především ve skutečnosti, že prohlášení matky můžeme svou povahou považovat pouze za podpůrné - on totiž rodině právní vztah mezi ní a jím porozeným

dítětem vznikl již dříve, a to v okamžiku narození tohoto dítěte. Právě z tohoto důvodu by výjimečně mělo postačit pouhé prohlášení muže, že je biologickým otcem dítěte.²³

Ustanovení § 53 zákona o rodině připouští možnost použití druhé právní domněnky otcovství - založení otcovství k dítěti již počatému ale ještě nenarozenému, tedy k nasciturovi.

Právní účinky takto určeného otcovství jsou vázány na splnění další podmínky a nastávají až v okamžiku, kdy se dítě narodí, přičemž zároveň se toto dítě musí narodit živé. Právě z tohoto důvodu soud zašle orgánu vedoucímu matriku oznámení o prohlášení rodičů až po narození dítěte a tedy i samotný zápis bude do matriky učiněn až po narození dítěte.

Pokud bychom si položili otázku, jaký je vlastně praktický postup při souhlasném prohlášení rodičů o určení otcovství k ještě nenarozenému dítěti, mohli bychom se řídit následujícími požadavky a podmínkami:

- 1) Je nutné, aby oba rodiče souhlasně prohlásili, kdo je otcem dítěte, a dohodli se na jeho příjmení.
- 2) Dále je nutné, aby se dostavili k příslušnému státnímu orgánu a matka i otec dítěte předložili
 - a) občanské průkazy,
 - b) rodné listy,
 - c) u rozvedené matky rozsudek soudu o rozvodu s vyznačením nabytí právní moci,
 - d) těhotenský průkaz nastávající matky.

V každém případě musí být žena - matka v okamžiku, kdy oba rodiče prohlášení činí, těhotná. Pokud by se následně zjistilo, že žena sice prohlášení učinila, ale těhotná nebyla, mohli bychom toto prohlášení považovat za předčasné a nemohlo by tedy mít za následek řádné určení otcovství.

V praxi však může dojít k různým komplikovaným situacím, mezi něž bych určitě zařadila případ, kdy otcovství k nasciturovi bude určeno souhlasným prohlášením jeho rodičů před matričním úřadem nebo soudem, avšak následně matka dítěte ještě před jeho narozením, tedy v době svého těhotenství, uzavře manželství s úplně jiným mužem. Zde bychom mohli

²³ Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: České rodinné právo. Doplněk, Brno 2006, 3. vydání, str. 199

dojít k závěru, že narozené dítě má vlastně otce dva - jednoho určeného na základě souhlasného prohlášení (druhá právní domněnka otcovství), ale také dalšího existujícího na základě vlastní existence manželství (první právní domněnka otcovství). Každá z možných variant má svá pro a proti - pro použití první domněnky otcovství zde hovoří její síla a automaticnost v uplatňování, kdežto pro druhou domněnku otcovství hovoří naopak její dřívější uplatnění a dle mého názoru se zde dá s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že zakládá soulad mezi rodičovstvím biologickým a rodičovstvím právním, proto já osobně bych se spíše rozhodla upřednostnit a preferovat v tomto případě druhou právní domněnku otcovství. Praxe se však přiklání k řešení, aby do matriky byl zapsán manžel matky, právě v souvislosti s výše uvedeným charakterem první právní domněnky otcovství a případně pokud by následně došlo k úspěšnému popření otcovství manželem matky, obnovilo by se opět otcovství založené právě druhou právní domněnkou otcovství.

Pokud by v praxi došlo k situaci, že otcovství k nasciturovi sice bylo založeno souhlasným prohlášením rodičů, avšak následně si některý z rodičů svůj projev vůle rozmyslel a jal se ho ještě před narozením dítěte odvolat, pak jednoznačně můžeme říci, že odstoupení od právního úkonu tohoto charakteru náš zákon neumožňuje a toto odstoupení by tedy muselo být označeno za neúčinné.

Další problém by mohl nastat při jakémsi „souběhu“ prohlášení několika mužů o skutečnosti, že jsou biologickými otci jednoho a téhož dítěte. V okamžiku narození dítěte by zde tedy existovalo několik jeho domnělých otců. V tomto případě by nebylo rozhodné, zda tak bylo učiněno na základě souhlasu matky nebo se jednalo o jeden ze dvou případů, kdy souhlasu matky není potřeba. Jedním z možných řešení této situace by bylo přiznání otcovství muži, který souhlasné prohlášení učinil jako první ze všech. Toto řešení však dle mého názoru není ani praktické, ani zcela vhodné pro charakter celé problematiky. Otázkou je zde také to, zda samotná matka by si byla jistá, že první muž, který učinil prohlášení o otcovství k jejímu dítěti, je stoprocentně jeho otcem biologickým. Jiným, podle mě daleko vhodnějším, řešením by pak mohlo být ponechání otcovství jako neurčeného a následně by ho po přihlédnutí ke všem relevantním okolnostem stanovil až soud.

Samozřejmě se mohou také vyskytnout případy, kdy oprávněný orgán - tedy matriční úřad nebo soud souhlasný projev vůle rodičů dítěte o určení otcovství nepřijme. Jednalo by se především o tyto případy:

- a) otcovství k dítěti je již určeno na základě jiné právní domněnky otcovství nebo
- b) otcovství muže, jenž souhlasně prohlašuje, že je otcem dítěte, je evidentně vyloučeno, a to pravomocným rozsudkem soudu;
- c) odborná veřejnost pak mezi případy, kdy by příslušný orgán neměl souhlasný projev vůle rodičů přijmout, řadí také situaci, kdy otcovství muže je značně pochybné a nepravděpodobné - např. se tato osoba dlouhodobě zdržuje v zahraničí, její zdravotní stav neodpovídá schopnosti úspěšně zplodit potomka, případně této schopnosti nedopovídá věk muže atd.

Samostatnou kapitolu pak tvoří případy, kdy dochází k ryze účelovému a falešnému prohlášení otcovství mužem, který matku dítěte buď téměř nebo dokonce vůbec nezná, biologickým otcem jejího dítěte není a reálně ani být nemůže z důvodu své neplodnosti (se svojí manželkou mají tito muži obvykle podanou žádost o osvojení). Tyto případy nejsou v podstatě ničím jiným než obchodem, který je nazýván také jako tzv. „přímá adopce“, jejímž konečným výsledkem je skutečnost, že výše zmíněný „otec“ dítě přijme do své péče a jeho zákonná manželka ho později eventuálně osvojí. Tímto způsobem obcházejícím právo a dle mého názoru jednoznačně zneužívajícím dikci ustanovení zákona o rodině se tito lidé tedy stanou právními rodiči dítěte, které však biologicky s nimi není nikterak spojeno. Zdravotnické zařízení může do celé situace zasahovat jen stěží - prohlášení o určení otcovství se děje mimo jeho rámec a doloží-li muž, že je otcem dítěte na základě souhlasného prohlášení rodičů, je povinno tuto skutečnost respektovat bez ohledu na to, co si o skutečném (biologickém) otcovství myslí. Základem je zde totiž otcovství právní a při souhlasném prohlášení rodičů o určení otcovství k dítěti není biologické otcovství nijak hmatatelně ověřováno ani zkoumáno. Tyto mnou uvedené skutečnosti jsou jistě důvodem pro zamyšlení, jak zneužívání institutu určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů čelit. Jak zabránit tomuto negativnímu jevu a jak zajistit, aby práva dítěte, které se sotva narodilo a samo se tedy jen těžko může bránit ujednání mezi svými biologickými rodiči a lidmi, které vlastní dítě mít nemohou, byla dostatečně chráněna? Hlavní zodpovědnost by zde dle mého názoru měl převzít stát a postarat se o co nejširší ochranu práv dítěte, avšak v souladu s názorem JUDr. Jiřího Nykodýma bych i zdravotnickým zařízením doporučila, aby v případě pochybností o regulérnosti postupu při souhlasném prohlášení rodičů tuto skutečnost signalizovala příslušnému státnímu zastupitelství a na něm by pak bylo, aby daný případ

objektivně posoudilo, zhodnotilo a případně zvolilo postup, který mu umožňuje ustanovení § 62a zákona o rodině.²⁴

Na konec svého výkladu k této problematice bych ještě ráda dodala, že ke zneužívání institutu určení otcovství na základě souhlasného prohlášení rodičů nemusí vždy docházet pouze ve vztahu k právě narozenému nebo malému dítěti s cílem jeho osvojení. Postup, při němž dochází k obcházení zákona, bývá v praxi využíván také u cizinců, třeba již zletilých, a sleduje jediný cíl, kterým je získání a zajištění občanství České republiky.

²⁴ Nykodým Jiří: Základní lidská práva a práva dětí. Zdravotnictví a právo, č. 9/2005, str. 8-9

4.5 Popření otcovství určeného pomocí tzv. druhé domněnky otcovství

Stejně jako první právní domněnka otcovství je u nás i druhá právní domněnka otcovství konstruována jako vyvratitelná, což v praxi opět znamená, že pokud bylo otcovství k dítěti učeno právě na základě této druhé právní domněnky otcovství, nejedná se o nedotknutelnou skutečnost či fakt, který již musí platit po zbytek života ať otce nebo dítěte.

Problematika popření otcovství určeného pomocí tzv. druhé domněnky otcovství je u nás upravena v ustanovení § 61 zákona o rodině. Zákon o rodině zde dle mého názoru velmi správně bere i ohled na situaci, kdy se až následně po učinění souhlasného prohlášení rodičů o otcovství k dítěti ukáže, že toto prohlášení není zcela správným a rodičovství biologické tedy nesouhlasí s rodičovstvím právním. Podle § 61 zákona o rodině tedy muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, může toto své otcovství před soudem popřít, jen je-li vyloučeno, že by mohl být otcem dítěte a pokud neuplyne šest měsíců ode dne, kdy bylo takto otcovství určeno. Tato lhůta však nikdy neskončí před uplynutím šesti měsíců od narození dítěte. Také matka dítěte může ve stejné lhůtě popřít, že otcem dítěte je muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů a ustanovení § 57 odst. 2 a 59 odst. 1 by v těchto případech platila obdobně.

Aktivně legitimován pro podání žaloby o popření otcovství založeného souhlasným prohlášením rodičů je zde stejný okruh subjektů jako u první právní domněnky otcovství, jedná se tedy o:

1) matku dítěte

a

2) otce dítěte.

Z takto určené aktivní legitimace pro podání žaloby tedy vyplývá, že naše platná právní úprava neumožňuje, aby nějaká třetí osoba napadla otcovství určené souhlasným prohlášením rodičů.

U lhůty pro podání žaloby o popření otcovství založeného druhou právní domněnkou otcovství se nám opět uplatní ona šestiměsíční lhůta, která je zakotvená i v předcházející právní úpravě. Aby tedy výše uvedená žaloba o popření otcovství mohla být úspěšná, je nutné, aby ji oprávněný subjekt podal do šesti měsíců ode dne, kdy bylo otcovství určeno

právě souhlasným prohlášením jeho rodičů. Z toho tedy vyplývá, že zákon o rodině dává žalobní právo navrhnout popření otcovství ve stejné lhůtě šesti měsíců ode dne souhlasného prohlášení otcovství jak otci dítěte, tak i matce dítěte. K určité nejasnosti oprávněného subjektu by mohlo dojít tehdy, pokud by souhlasné prohlášení rodičů nebylo učiněno simultánně ale naopak sukcesivně. Tento případ je však řešen jednoznačně - lhůta započne svůj běh od projevu vůle, který byl učiněn jako druhý v pořadí (a to opět jak matce, tak i otci).

Avšak zákon o rodině v souvislosti s délkou této lhůty uplatňuje ještě jednu podmínku, která je podle mě velmi praktická, a která spočívá v tom, že tato lhůta nikdy nemůže uplynout a skončit dřív, než uplyne šest měsíců od samotného narození dítěte. Důvod pro zakotvení této právní úpravy je podle mého názoru poměrně zřejmý - zákon o rodině, jak jsem již výše uvedla, totiž díky právní úpravě zakotvené v ustanovení § 53 umožňuje určení otcovství k dítěti souhlasným prohlášením rodičů ještě před jeho narozením. Pokud by se i u nascitura počítala lhůta od souhlasného prohlášení rodičů, mohlo by se lehce stát, že by tato šestiměsíční popěrná lhůta proběhla ještě před samotným narozením dítěte.

Z výše uvedených skutečností tedy jednoznačně vyplývá, že paralelně jako u první právní domněnky otcovství i u druhé právní domněnky otcovství je možné takto určené otcovství v zájmu ochrany práv dítěte popřít výhradně v řízení před soudem a v něm musí být prokázáno, že muž určený za otce dítěte na základě souhlasného prohlášení rodičů, biologickým otcem dítěte být nemůže - jeho otcovství dle dikce zákona o rodině musí být vyloučeno. Např. by tedy mělo být prokázáno, že matrikový otec s matkou dítěte v rozhodné době nesouložil nebo jeho schopnost zplodit dítě byla vyloučena. A stejně tak jako u první právní domněnky otcovství i zde je ona šestiměsíční lhůta lhůtou prekluzivní, tedy propadnou.

I v tomto případě se může obdobně uplatnit znění ustanovení § 57 odst. 2 zákona o rodině. Jestliže tedy muž, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, pozbude následně způsobilost k právním úkonům, nastupuje zde sice opět ona šestiměsíční lhůta, ovšem aktivně ji využít může jen opatrovník, který tomuto muži - matrikovému otci bude ustanoven. Následně se běh šestiměsíční lhůty počítá buď ode dne, kdy se opatrovník dozví o narození dítěte, případně pokud věděl o narození dítěte již dříve, pak běh lhůty bude počítán ode dne, kdy byl opatrovníkem ustanoven.

Pokud by v praxi došlo na situaci, kdy muž z nějakého důvodu bude tvrdit neplatnost právního úkonu určení otcovství k dítěti souhlasným prohlášením rodičů, stejně by se v tomto případě muselo jednat a musela by být využita žaloba o popření otcovství. Tato žaloba by taktéž musela být řádně podána v zákonné lhůtě.

Samostatnou otázkou pak je, jak by byla řešena situace, kdy nezletilý zcela v souladu se zněním ustanovení § 52 odst. 2 zákona o rodině založil své otcovství k dítěti souhlasným prohlášením rodičů učiněným před soudem, avšak až následně zjistil, že ve skutečnosti biologickým otcem dítěte není a je tedy nejen vhodné, ale také s největší pravděpodobností žádoucí, aby své otcovství popřel. Zřejmě, samozřejmě pokud z jeho strany bude pro podání žaloby dodržena požadovaná šestiměsíční lhůta, může nezletilý tuto žalobu podat sám, jeho procesní způsobilost k tomuto úkonu by měla být dostatečná. Přiznává-li totiž zákon o rodině jako právo hmotné nezletilému způsobilost vlastním projevem vůle otcovství založit, měla by paralelně tomuto v právu procesním odpovídat způsobilost učinit procesní úkon vedoucí k zahájení řízení, v němž bude otcovství založené pomocí druhé právní domněnky otcovství popíráno.²⁵

²⁵ Radvanová Senta, Zuklínová Michaela: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. C. H. Beck, Praha 1999, 1. vydání, str. 87

4.6 Popěrné právo nejvyššího státního zástupce

V zákoně o rodině je zakotvena možnost popřít otcovství nejen ze strany matky nebo otce dítěte, avšak novelou tohoto zákona byla otevřena možnost pro popření otcovství také ze strany nejvyššího státního zástupce.

Těžiště právní úpravy popření otcovství nejvyšším státním zástupcem je u nás zakotveno v ustanovení § 62 a v ustanovení § 62a zákona rodině.

Ráda bych svůj následný výklad o tomto institutu a jeho problematice rozčlenila do dvou pasáží, kdy každá z nich by akcentovala právě dikci jednoho tohoto výše uvedeného ustanovení a hlouběji se zabývala důvody jeho včlenění do zákona o rodině, dopady na praxi, přínosem ale také možnými riziky, která s sebou přináší.

4.6.1 Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem

Ustanovení o popěrném právu nejvyššího státního zástupce má svůj původ v ustanovení § 280 odst. 2 OSŘ z roku 1950, který umožňoval generálnímu prokurátorovi podat žalobu o popření otcovství po uplynutí lhůt stanovených pro toto popření zákonem o právu rodinném, měl-li generální prokurátor za to, že „toho vyžaduje obecný zájem“. Z důvodové zprávy pak vyplývá, že šlo o zcela výjimečné opatření k odstranění nesouladu právních vztahů se vztahy faktickými. Toto opatření nemělo být použito tam, kde to obecný zájem naléhavě nevyžadoval, a do rodinných vztahů tedy neměla být zbytečně vnášena nejistota. Právě naopak uváženým zásahem generálního prokurátora se rodinné vztahy měly spíše upevnit. Odpovídající ustanovení pak bylo zařazeno i do zákona o rodině, ovšem s tou změnou, že „návrh“ - tedy již nikoliv „žalobu“ - lze podat „vyžaduje-li to zájem společnosti“. Novela zákona o rodině provedená zákonem č. 91/1998 Sb. nahradila pojem „zájem společnosti“ za vhodnější slova „zájem dítěte“.²⁶

Z výše uvedené dikce zákona o rodině tedy vyplývá, že nejvyšší státní zástupce má právo popírat:

²⁶ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 294-295

a) otcovství manžela matky (první právní domněnka otcovství)

i

b) otcovství založené souhlasným prohlášením obou rodičů (druhá právní domněnka otcovství).

Avšak svého práva na popření otcovství založeného dle první nebo druhé právní domněnky otcovství může nejvyšší státní zástupce využít jen tehdy, pokud uplynula lhůta k popření otcovství jednomu z rodičů. Tato podmínka však na straně druhé dle mého názoru nevylučuje ani možnost, aby nejvyšší státní zástupce svého popěrného práva využil i tehdy, pokud lhůta pro popření otcovství marně uplynula již oběma rodičům. Popěrné právo nejvyššího státního zástupce tedy umožňuje zjednat nápravu tam, kde jednomu nebo oběma oprávněným subjektům již z nějakého důvodu uplynula lhůta pro popření otcovství a jedná se tedy o jakési „ultima ratio regum“ pro případy zmírnění tvrdosti zákona.

Pokud se jedná o otcovství určené na základě třetí právní domněnky otcovství, tedy pravomocným rozhodnutím soudu, pak platí i pro osobu nejvyššího státního zástupce překážka věci pravomocně rozsouzené a ani on ve věci popření takto stanoveného otcovství nemůže být činný.

Aktivní legitimace k podání návrhu je zde naprosto jasná - disponuje jí výhradně nejvyšší státní zástupce, pasivně legitimován je zde otec, matka i dítě a nejvyšší státní zástupce je samozřejmě účastníkem řízení.

Podnět podaný nejvyšším státním zástupcem může být zcela neformální, měl by však obsahovat obecné náležitosti podání. To znamená, že by mělo být zřejmé, kdo jej činí, které věci se týká, proč a v čem spatřuje důvody pro popření otcovství, vůči komu je zpochybňováno, a ke kterému dítěti. Dále je vhodné uvést důvody, proč nebyla využita řádná popěrná lhůta, jaký je vztah mezi matrikovým otcem a dítětem, eventuálně i mezi biologickým otcem a dítětem a uvedení, jakým způsobem by se popření otcovství dotklo ustálených poměrů dítěte. Často je také podateli doporučováno přiložit k podnětu znalecký posudek, který matrikového otce jako otce vylučuje, avšak s ohledem na finanční nákladnost pořízení tohoto posudku je vhodnější ponechat jeho vyhotovení až na výzvu státního zástupce v rámci šetření podaného podnětu.²⁷ Prošetření podnětu k podání žaloby pak provádí buď

²⁷ Lužná Romana: Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem. Právo a rodina, č. 2/2010, 12. ročník

samotné Nejvyšší státní zastupitelství nebo na základě jeho žádosti krajské státní zastupitelství, které je příslušné podle místa bydliště dítěte. Pokud by to však bylo úsporné a efektivní, může být dalšími úkony v této věci pověřeno i jiné státní zastupitelství. Následně pak, poté co je šetření ukončeno, musí být podatel ze strany Nejvyššího státního zastupitelství vyrozuměn, zda jeho podnětu bylo vyhověno a dojde tedy k podání žaloby, nebo naopak došlo k odložení jeho podnětu. V každém případě na výše uvedené vyrozumění o vyřízení podnětu nejvyšším státním zástupcem se nevztahují ustanovení upravující a ovládající správní řízení, na podání návrhu ze strany nejvyššího státního zástupce není nárok, a tedy ani proti vyrozumění není možné podat opravný prostředek. Jediná možnost, která dle mého názoru neúspěšnému podateli zbývá, je pokusit se podat podnět znovu, opakovaně, a případně splnění požadavků stanovených v zákoně pro daný konkrétní případ lépe a precizněji odůvodnit či přijít s nějakou novou, významnou skutečností pro danou věc. Samozřejmě je také možné podat ústavní stížnost, avšak již z pojmového charakteru tohoto institutu, stejně jako u opakovaného podnětu vyplývá, že budou úspěšné pouze ve výjimečných případech a v jejich jen velmi úzkém okruhu.

Ještě bych ráda dodala, že podnět nejvyššímu státnímu zástupci může podat prakticky kdokoli. Okruh těchto subjektů není nikterak legálně vymezen, nejčastěji se však v praxi můžeme setkat s podnětem vycházejícím od jednoho z matrikových rodičů, prarodičů, případně orgánů pověřených péčí o děti a samozřejmě nesmíme zapomenout, že návrh na popření otcovství může vzejít také z iniciativy samotného nejvyššího státního zástupce (ten se s potřebou podat žalobu na popření otcovství setkává zejména při své činnosti, tedy zejména při šetřeních v trestním řízení).

Velmi důležité je uvést, že nejvyšší státní zástupce svého oprávnění dle ustanovení § 62 zákona o rodině využije výhradně tehdy, pokud to vyžaduje zájem dítěte. V žádném jiném případě by neměl být v této oblasti činný a neměl by tedy otcovství manžela matky nebo otcovství založené souhlasným prohlášením rodičů popírat. Samozřejmě si v relaci k této právní úpravě musíme položit otázku, co znamená pojem „vyžaduje-li to zájem dítěte“? Zřejmě bychom zájem dítěte v tomto případě mohli spatřovat v odstranění matrikového, právního otce, který však biologickým otcem dítěte není a následně tedy otevření možnosti, aby matka dítěte a jeho skutečný, biologický otec souhlasným prohlášením rodičů založili otcovství k tomuto dítěti. V praxi totiž zřejmě ne úplně zřídka nastává situace, kdy se o dítě stará, živí ho a vychovává jeho pravý, biologický otec, který však není zapsán

v matrice, a není tedy právním otcem dítěte. V rodném listě dítěte naopak můžeme najít jméno jiného muže, kterého dítě často ani nezná, o výchovu či zájmy dítěte se nikterak nestará a nejsou pro něj důležité. Dle mého názoru je tento stav závadný a je tedy nepochybně správné, že nejvyšší státní zástupce může svojí aktivitou značnou měrou přispět spojením otcovství biologického a matrikového ke stabilizaci vztahů v rodině a tedy k zajištění respektování zájmů dítěte a jeho řádné výchovy. Na straně druhé však zájem dítěte jen stěží můžeme dovodit v situaci, kdy změna jeho statusových poměrů by pro dítě neznamenal žádná zlepšení jeho dosavadní situace a popření otcovství nejvyšším státním zástupcem by tedy bylo přespříliš tvrdé. Tuto skutečnost musí vzít na vědomí taktéž rodiče dítěte. Ať je již jejich záměr jakýkoliv, vždy zájem rodiče na popření otcovství, poté co jemu samotnému proběhla pro realizaci tohoto úkonu lhůta, je pro nejvyššího státního zástupce relevantní jen tehdy, pokud se kryje se zájmem dítěte.

Podání žaloby na popření otcovství je tedy výsadním právem nejvyššího státního zástupce a tuto skutečnost bychom vždy měli mít na paměti. Samotný nejvyšší státní zástupce se na základě relevantních skutečností, které jsou mu známy, rozhodne, zda svého oprávnění využije či nikoliv - tedy zda popření otcovství je vyžadováno zájmem dítěte, případně zájem na popření otcovství tkví spíše na straně jiné osoby. Z těchto mnou uvedených skutečností tedy vyplývá, že žádná fyzická osoba v tomto státě nemá jakýkoliv právní nárok na realizaci aktivity nejvyššího státního zástupce ve věci popření otcovství k určitému dítěti. Na straně druhé bych však ráda zdůraznila, že mnou výše popsané výsadní právo nejvyššího zástupce zároveň znamená jeho libovůli. Vždy je nutné respektovat (a to i ze strany nejvyššího státního zástupce) obecnou právní zásadu, že v obdobných, případně stejných případech by mělo být rozhodováno obdobně, resp. stejně a není tedy možné odpírat podání žaloby v případě, kdy v obdobném v minulosti podána byla.

Jako určitá výhoda se může jevit skutečnost, že nejvyšší státní zástupce není v oblasti svého popěrného práva limitován na rozdíl od rodičů dítěte žádnou lhůtou. Možnost popřít otcovství ze strany nejvyššího státního zástupce tedy nemá časové omezení.

V praxi se můžeme setkat s případem, kdy právní, matrikový otec jednoznačně a prokazatelně věděl, že nemůže být biologickým otcem dítěte (např. pro svoji neplodnost), přesto však souhlasným prohlášením rodičů dle ustanovení § 52 zákona o rodině své otcovství k tomuto dítěti založil. Následně nechal marně uplynout lhůtu pro popření otcovství svou

osobou, žalobu o popření otcovství nepodal a nyní žádá, aby nejvyšší státní zástupce v jeho prospěch využil svého popěrného práva. Tuto situaci bychom paralelně mohli přirovnat k situaci vzniklé osvojením a můj názor se zde jednoznačně shoduje s názorem JUDr. Milana Holuba, JUDr. Hany Nové a JUDr. Jany Sladké Hyklové, že není důvod, proč by nejvyšší státní zástupce měl konat ve prospěch otce, který své otcovství dobrovolně přijal, jelikož tento postup by jistě nebyl v souladu se zájmy dítěte a ani rozpad soužití matrikových rodičů využití oprávnění nejvyššího státního zástupce neodůvodňuje.

Nejvyšší státní zástupce by neměl být činný ani v případě, kdy sice poměry dítěte nejsou ideální, avšak na straně druhé není ani výhled, že po popření otcovství nejvyšším státním zástupce by došlo ke zlepšení těchto poměrů - tedy že skutečný, biologický otec by se lépe staral o své dítě než otec matrikový, případně by vůbec uznal otcovství k němu.

Zákonem č. 283/1993 Sb., o státním zastupitelství, ve znění pozdějších předpisů, je nejvyšší státní zástupce oprávněn vydat obecně závazný pokyn upravující postup státních zastupitelství při podávání návrhů na popření otcovství. Právě tento pokyn nejvyššího státního zástupce č. 6/2003 z 5. listopadu 2003 s přílohou (metodickým návodem) zdůrazňuje, že do již vytvořených a ustálených poměrů dítěte nelze vnášet nejistotu např. tím, že otcovství nebude určeno vůbec nebo po následném určení otcovství biologickým otcem dojde ke zhoršení poměrů v oblasti výchovy, výživy, v citové oblasti atp.²⁸ Zájem dítěte je pak v tomto pokynu vymezen jako zájem na uspořádání takových rodinných vztahů, které by byly prospěšné pro tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj dítěte. Zájem matrikových rodičů nebo muže, který je označován za otce, na popření otcovství nesmí být zohledňován na úkor zájmu dítěte. Za okolnosti zesilující zájem dítěte je pak dle výše uvedeného metodického návodu možno považovat skutečnost, kdy:

1. matka dítěte žije s jeho zploditelem, který se považuje za otce dítěte, a stará se o jeho výchovu;
2. matrikové otcovství překáží dítěti v uplatnění nároků na výživu proti zploditeli;
3. muž, kterému svědčí domněnka otcovství, je stížen vážnou duševní poruchou;
4. muž, kterému svědčí domněnka otcovství, byl odsouzen pro závažný trestný čin;

²⁸ Holub Milan, Nová Hana, Sladká Hyklová Jana: Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Linde Praha, a.s., Praha 2007, 8. vydání, str. 213-215

5. matrikový otec neměl důvod pochybovat o svém otcovství a až dodatečně se dozvěděl o stycích matky s jiným mužem v rozhodné době, jež byly příčinou nejen rozvratu manželství, ale i narušení citových vazeb k dítěti;
6. z jiných vážných důvodů by spojení s matrikovým otcem bylo v rozporu se zájmem dítěte na jeho řádné výchově a mravním rozvoji.

Naopak za okolnosti zeslabující zájem dítěte na podání žaloby lze považovat skutečnost, kdy:

1. matrikový otec, který uznal otcovství, ačkoliv věděl, že dítě nezplodil, nebo který uzavřel manželství se ženou, o níž věděl, že očekává dítě s jiným mužem, nebo nepopřel v zákonné lhůtě své otcovství k dítěti narozenému za trvání manželství, přestože věděl, že dítě bylo počato z mimomanželského styku, dítě vychovával jako své a po rozchodu s matkou se hodlá vyživovací povinnosti zprostit;
2. biologický otec dítěte není znám nebo se k dítěti nehlásí, své otcovství zpochybňuje a není ochoten se podrobit znaleckému zkoumání;
3. uplynula delší lhůta od narození dítěte, statusové poměry jsou stabilizované, takže změna by mohla mít negativní vliv na existenci citové vazby mezi dítětem a matrikovým otcem, popřípadě na zabezpečení výchovy a výživy dítěte.

Všechny shora uvedené okolnosti však samozřejmě není možné hodnotit izolovaně a činit z nich jednotlivě závěry. Naopak je nutné vidět je v určité souvislosti a kontextu a každá z těchto teoretických okolností vždy musí být hodnocena ve vztahu k určitému reálnému případu a jeho specifikům.

Na závěr bych ještě ráda uvedla, že dokonce jde zákonem stanovené oprávnění nejvyššího státního zástupce tak daleko, že je oprávněn podat žalobu o popření otcovství, i když žádný z těch, které by žaloval - což je otec, matka a dítě - již nejsou naživu. V tomto případě pak zákon stanoví, že žaloba by nejvyšším státním zástupcem byla podána proti opatrovníkovi, kterého soud pro tento případ ustanoví. Co by ale zde mohlo být oním výše uvedeným zájmem dítěte? Pokud se nad celou situací, kdy otec, matka ani dítě již nejsou naživu, zamyslíme, zřejmě bychom za zájem dítěte mohli považovat určitý dědický, případně i jiný zájem především charakteru společenského.

4.6.2 Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem před uplynutím popěrné lhůty rodičů

Již právní úprava obsažená v ustanovení § 62 zákona o rodině zakotvila právo nejvyššího státního zástupce podat návrh na popření otcovství proti otci, matce a dítěti, pokud uplynula lhůta pro popření otcovství jednomu z nich a na tomto úkonu spočíval zájem dítěte. Velká novela zákona o rodině provedená zákonem č. 91/1998 Sb. a účinná od 1. 8. 1998 však dle mého názoru poměrně značně rozšířila oprávnění nejvyššího státního zástupce podat návrh na popření otcovství i před uplynutím oné šestiměsíční lhůty, v níž je možné popřít otcovství muže, které bylo založeno souhlasným prohlášením rodičů, ale tento muž otcem dítěte být nemůže. Výše citovaná novela zákona rodině tedy rozšířila popěrné právo nejvyššího státního zástupce pro případy otcovství určeného na základě druhé právní domněnky otcovství.

Podíváme-li se na znění ustanovení § 62a zákona o rodině podrobněji, můžeme zkonstatovat, že zákon o rodině v podstatě na základě tohoto ustanovení staví osobu nejvyššího státního zástupce na roveň rodičů dítěte, tedy matky a otce, jejichž lhůta pro popření otcovství ještě marně neuplynula. Nejvyšší státní zástupce samozřejmě může své popěrné právo uplatnit bez ohledu na názor či přání některého z rodičů a může jej též uplatnit i proti vůli rodičů. Jde tedy beze sporu o zásah do práv muže a ženy, kteří založili otcovství k dítěti souhlasným prohlášením, nemalého a rozhodně nikoliv zanedbatelného rázu.

Pokud pátráme po důvodech začlenění tohoto paragrafu do zákona o rodině, nepochybně smyslem výše uvedeného ustanovení mělo být zabránění prodeje dětí a obchodování s dětmi, ať už v rámci České republiky nebo (a to zřejmě zejména) do zahraničí. Poměrně snadno bychom si mohli představit případ, kdy určitý muž, který však beze vší pochybnosti otcem dítěte být nemůže, souhlasným prohlášením uzná své otcovství. Následně on i matka dítěte udělí souhlas k osvojení dítěte nejčastěji manželkou „otce“ do ciziny, čímž v podstatě docílí obejití režimu stanoveného pro institut mezinárodních adopcí. Otázkou však zůstává, zda v případě důvodného podezření na obchodování s dítětem by nebylo praktičtější zcela v souladu s ustanovením § 44 odst. 3 zákona o rodině vyvolat řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti a zejména iniciovat vydání předběžného opatření podle ustanovení § 76a OSŘ. Tak by dítě mohlo být účinně odňato osobám, které s ním hodlají nakládat protizákonně, což pouhé podání žaloby podle ustanovení § 62a zákona o rodině

nezaručuje. Pokud by tedy byl zvolen výše uvedený postup, mohl by pak nejvyšší státní zástupce počkat s podáním žaloby na uplynutí popěrné lhůty některému z rodičů a podával by poté návrh nikoliv dle ustanovení § 62a zákona o rodině ale dle ustanovení § 62 odst. 1, který objektivně nevyžaduje tak náročné zdůvodnění jako druhý typ žaloby.²⁹

Ustanovení § 62a zákona o rodině a tedy popěrné právo nejvyššího státního zástupce může být využito výhradně v případech, kdy otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů, tedy na základě druhé právní domněnky otcovství. Možnost využití znění tohoto ustanovení také u první a třetí právní domněnky otcovství je zde vyloučena.

Aby však nejvyšší státní zástupce svého oprávnění zakotveného právě v ustanovení § 62a zákona o rodině mohl využít, je předpokladem, aby zde byly kumulativně splněny tři podmínky:

1. Muž, který souhlasně prohlásil, že je otcem dítěte, tímto otcem ve skutečnosti vůbec být nemůže (opět z mnoha různých důvodů - své neplodnosti, absence soulože mezi ním a matkou dítěte v době rozhodné pro narození dítěte nebo i např. proto, že matku dítěte v době početí ani neznal).
2. Návrh na popření otcovství je podáván ve zřejmém zájmu dítěte. Zde bych ráda upozornila na rozdíl mezi požadavkem kladeným ustanoveními § 62 a § 62a zákona o rodině. Podle ustanovení § 62 stačí, aby byla splněna podmínka respektování zájmu dítěte. V ustanovení § 62a se však již hovoří o zřejmém zájmu dítěte, což je nepochybně mnohem přísnější kritérium, kterým se státní zástupce musí řídit.
3. Návrh, který je nejvyšším státním zástupcem podáván, musí být také v souladu s ustanoveními zaručujícími základní lidská práva.

Nejvyšší státní zástupce tedy zhodnotí, zda jsou všechny tři výše uvedené podmínky naplněny, a pokud ano, je na něm, aby návrh na popření otcovství podal.

Vrátím-li se ještě zpět k pojmu „zřejmý zájem dítěte“, ráda bych zde uvedla, že stejně jako „zájem dítěte“ je i tento pojem definován v již výše zmiňovaném Pokynu obecné povahy nejvyššího státního zástupce č. 6/2003 o postupu státních zástupců při prošetřování

²⁹ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 298-299

předpokladů žaloby podle ustanovení § 62 a 62a zákona o rodině, resp. v metodickém návodu, kterým se upravují podrobnosti postupu při prošetřování podnětů k podání žaloby na popření otcovství, a který je přílohou k tomuto pokynu. Za zřejmý zájem dítěte můžeme tedy též považovat situaci, kdy:

1. uznání otcovství mužem, který nezpochybnitelně nemůže být otcem dítěte, učiněné za účelem vytvoření podmínek pro vyjádření souhlasu společně s matkou k osvojení dítěte, je prostředkem k obejití režimu stanoveného pro mezinárodní adopci a nesnese-li z tohoto důvodu úprava osobních poměrů v otázce otcovství odklad;
2. uznání otcovství mužem, který nezpochybnitelně nemůže být otcem dítěte, bylo vedeno zjištěnými důvody prospívajícími muži, který otcovství uznal, popřípadě též matce, nebo jinými zavrženíhodnými důvody na újmu práv dítěte na zajištění tělesného, citového, rozumového a mravního vývoje a uspořádání osobních poměrů v otázce otcovství je vzhledem k hrozící újmě dítěti neodkladné, zejména hrozí-li zavlčení dítěte do ciziny nebo jiná vážná újma.

Pokud by nejvyšší státní zástupce zhodnotil, že všechny předpoklady pro podání žaloby dle ustanovení § 62a zákona o rodině jsou splněny, tuto žalobu by následně podal, ale poté by jednomu z rodičů dítěte proběhla jeho lhůta pro popření otcovství, je možné, aby nejvyšší státní zástupce změnil původní žalobu za návrh podle § 62 odst. zákona o rodině.

Na konec výkladu k této problematice bych ráda uvedla, že stejně jako u předchozí právní úpravy - tedy popěrného práva nejvyššího státního zástupce dle ustanovení § 62 zákona o rodině, také v případě ustanovení § 62a je podání žaloby výsadním právem nejvyššího státního zástupce, on sám se z jemu známých skutečností rozhodne, zda ho využije či nikoliv a žádná fyzická osoba tedy nemá právní nárok požadovat, aby nejvyšší státní zástupce žalobu dle ustanovení § 62a zákona o rodině podal pouze na základě jeho přání či přesvědčení.

4.7 Určení otcovství pomocí tzv. třetí domněnky otcovství

Jak jsem již ve svém předchozím výkladu uvedla, existuje u nás propracovaný systém právních domněnek otcovství, v němž jsou přesně stanoveny požadavky a podmínky, za nichž se mohou tyto jednotlivé právní domněnky otcovství v praxi uplatnit.

Třetí (a poslední) právní domněnka otcovství se tedy u nás může uplatnit pouze za těchto podmínek:

- 1) otcovství nebylo určeno na základě první právní domněnky otcovství svědčící manželu matky
a zároveň
- 2) otcovství nebylo určeno ani na základě druhé právní domněnky otcovství souhlasným prohlášením rodičů.

Stejně jako první a druhou právní domněnku otcovství i tuto třetí domněnku můžeme označit jako domněnku vyvratitelnou, avšak její vyvratitelnost se může s průběhem času a zejména v relaci k rozhodnutí soudu změnit na domněnku nevyvratitelnou, o tom však podrobněji až v mém následujícím výkladu. Právní úpravu třetí právní domněnky otcovství bychom našli samozřejmě opět v zákoně o rodině, konkrétně v jeho ustanovení § 54.

Obdobné ustanovení výše uvedenému v zákoně o rodině měl již obecný zákoník občanský z roku 1811 a taktéž zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

Nedošlo-li tedy k určení otcovství podle první či druhé právní domněnky otcovství, případně došlo-li ze strany oprávněného subjektu k úspěšnému vyvrácení těchto domněnek, můžeme pro určení otcovství využít postup dle právní domněnky třetí. Vždy však musíme mít na paměti, že otcovství je v tomto případě určováno v soudním řízení.

Výše uvedené soudní řízení může být zahájeno výhradně na návrh směřující k určení osobního stavu - žalobce v žalobě žádá, aby soud určil, že žalovaný muž je otcem dítěte. Není tedy možné, aby se v praxi vyskytl případ, kdy by soud toto řízení zahájil i bez návrhu.

Pokud by se případně stalo, že v průběhu již zahájeného soudního řízení o určení otcovství dojde k určení otcovství k tomuto dítěti prostřednictvím druhé právní domněnky, tedy souhlasným prohlášením rodičů, soud by řízení zastavil a otcovství by bylo stanoveno právě touto druhou právní domněnkou otcovství. Zároveň se zastavením řízení, pokud rodiče dítěte nežijí společně, by soud rozhodl o výchově a výživě dítěte. Konkrétní činnost soudu při určování otcovství k dítěti prostřednictvím souhlasného prohlášení rodičů by pak spočívala v sepsání protokolu o souhlasném prohlášení, případně v odročení jednání a vyzvání účastníků, aby souhlasné prohlášení učinili na matričním úřadu.

Stejně tak by soud rozhodl o zastavení řízení o určení otcovství v případě, že by došlo k nezrušitelnému osvojení dítěte.

4.7.1 Lhůta pro podání návrhu na určení otcovství

Žalobní právo v tomto případě není omezeno žádnou předem stanovenou lhůtou a podat návrh na určení otcovství je tedy možné v podstatě kdykoliv. Samozřejmě by tento návrh v relaci k ustanovení § 54 odst. 2 určitě neměl být podán dříve, než se dítě narodí, aby mohlo vůbec dojít k řádnému počítání tzv. kritické doby. Na straně druhé je ale dle mého názoru logické, že čím později návrh bude k soudu podán, tím komplikovanější a obtížnější bude mít návrhovač postavení z hlediska dokazování.

Pokud si tedy položíme otázku, zda by případně výše uvedeným způsobem mohlo být založeno otcovství také k dítěti již zletilému, je dle mého názoru odpověď v tomto případě kladná. Pokud otcovství k této fyzické osobě již v minulosti určeno nebylo, je možné, aby se například otec domáhal určení svého otcovství právě prostřednictvím institutu třetí právní domněnky otcovství.

4.7.2 Aktivní legitimace k podání návrhu na určení otcovství

Ve věci aktivní legitimace k podání návrhu, stanoví zákon o rodině, že jí disponují a žalobcem tedy mohou být tyto přesně stanovené subjekty:

1. dítě,
2. matka dítěte

a

3. muž, který o sobě tvrdí, že je otcem.

Původně aktivně legitimováno k podání návrhu na určení otcovství podle třetí právní domněnky otcovství bylo pouze dítě a jeho matka. Tento stav však mohl být vnímán jako určitá diskriminace a omezení muže na jeho právech (položme si otázku, jak měl muž, který nebyl manželem matky dítěte, dosáhnout určení svého biologického otcovství i v právní rovině, pokud matka odmítla založit otcovství k dítěti souhlasným prohlášením rodičů?). Proto následně tzv. velkou novelou zákona o rodině provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. byla aktivní legitimace v tomto případě svěřena a žalobní právo rozšířeno i na muže tvrdícího, že je otcem dítěte. Otázkou pak je, zda se v některém konkrétním případě nemůže vyskytnout více mužů s jistotou o sobě tvrdících, že právě oni jsou biologickými otci dítěte? Postavení muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, je nepochybně značně vágní, neboť v praxi se právě může jednat pouze o jednoho z potencionálních otců, jichž samozřejmě může být několik. Uplatnění žalobního práva jedním z potencionálních otců tedy nevylučuje, aby stejnou žalobu a k témuž dítěti nepodal i jiný muž. Působení překážky ve formě litispendence je tu vyloučeno. Totéž platí i v případě, že by dítě žalovalo muže X, řízení bylo následně zahájeno, avšak k témuž dítěti by žaloval o určení svého otcovství i muž Y, který o sobě s jistotou tvrdí, že je jeho biologickým otcem. Řízení o určení otcovství zahájené na návrh muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte, působí i v oblasti osvojení a pokud tedy není vydáno pravomocné rozhodnutí o otcovství, není možné dítě osvojit.³⁰

Pokud svého žalobního práva využije samotné dítě a to je zároveň dítětem nezletilým, bude v řízení před soudem vždy zastoupeno tzv. kolizním opatrovníkem - pro možný střet zájmů by v tomto případě nezletilé dítě nemohla zastupovat sama matka. Matka by v tomto případě v soudním řízení vystupovala jako svědek.

Samozřejmě je ale také možné, aby návrh nebyl podán buď dítětem nebo jeho matkou, ale žalovat mohou matka a dítě společně.

³⁰ Knappová Marta, Švestka Jiří a kol.: Občanské právo hmotné, svazek III. ASPI Publishing, s. r. o., Praha 2002, str. 80-82

4.7.3 Pasivní legitimace

Pasivně je pak samozřejmě legitimován muž, jemuž svědčí domněnka otcovství. V praxi by jistě nemusela být výjimečná situace, kdy matka přizná, že se tzv. kritické době stýkala nejenom s jedním mužem, ale s vícero těchto mužů. Návrh na určení otcovství však nemůže podat vůči celému jejich okruhu, tedy vůči všem najednou, ale nejdříve pouze proti jednomu z nich - dle mého názoru nejspíše proti tomu, u něhož je pravděpodobnost biologického otcovství k dítěti největší. Teprve následně, pokud bude otcovství muže, proti němuž návrh směřuje, pomocí důkazních prostředků vyloučeno, může podat matka návrh vůči dalšímu muži v pořadí. Na straně druhé, bude-li návrh na určení otcovství podán nikoliv matkou či dítětem ale mužem, který je přesvědčen o svém biologickém otcovství k dítěti a chce ho uvést do souladu s otcovstvím právním, bude v tomto případě naopak pasivně legitimována matka a dítě.

4.7.4 Asistovaná reprodukce

Budeme-li se podrobněji zabývat ustanovením § 54 odst. 3 zákona o rodině, je pak velmi důležité uvést, že oním zvláštním právním předpisem v tomto případě je zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů a toto ustanovení bylo do zákona o rodině implementováno s účinností k 1. 6. 2006 zákonem č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách, kterým byl novelizován taktéž výše zmíněný zákon o péči i zdraví lidu.

Definici pojmu “asistovaná reprodukce“ bychom našli v ustanovení § 27d zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, a můžeme si pod ní tedy představit postupy a metody, při kterých dochází k manipulaci se zárodečnými buňkami nebo embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem léčby neplodnosti ženy nebo muže. Těmito postupy a metodami jsou jednak odběr zárodečných buněk anebo umělé oplodnění ženy. To je prováděno:

- a) buď oplozením vajíčka spermií mimo tělo ženy
nebo
- b) přenosem embrya do pohlavních orgánů ženy
nebo

c) zavedením zárodečných buněk do pohlavních orgánů ženy.

Umělé oplodnění je možné provést výhradně na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto léčbu hodlají společně podstoupit, jestliže je ze zdravotních důvodů málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo pokud existuje prokazatelné riziko přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad. Tento souhlas nesmí být starší 24 měsíců a musí být udělen opakovaně vždy před každým provedením umělého oplodnění. Realizace umělého oplodnění je na druhé straně logicky vyloučená v případě ženy a muže, mezi nimiž je příbuzenský vztah vylučující podle zvláštního právního předpisu uzavření manželství.³¹

Ráda bych v souvislosti s touto problematikou také upozornila na určitou legislativní chybu či mezeru - současně s novelizací zákona o rodině nedošlo k novelizaci zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, v důsledku čehož otec, který dal souhlas k umělému oplodnění ženy a svědčí mu tedy právní rodičovství, do matriky jenom tak zapsat nelze (otcovství k dítěti je možné zapsat výhradně na základě předloženého oddacího listu, dále na základě předloženého souhlasného prohlášení rodičů o určení otcovství nebo na základě rozhodnutí soudu o určení otcovství k dítěti). Možných řešení v tomto případě vidím hned několik. Buď je možné využít znění ustanovení § 54 zákona o rodině a žalovat na určení otcovství, dle mého názoru je ale jednodušší a méně komplikované řešení založit otcovství k dítěti souhlasným prohlášením rodičů, tedy pomocí druhé právní domněnky otcovství.

Aby mohlo dojít k popření otcovství, bylo by třeba prokázat, že matka otěhotněla jinak než při umělém oplodňování.

V praxi se samozřejmě může stát také to, že domnělý otec dítěte sice již není naživu, přesto je zde zájem na tom, aby otcovství k dítěti bylo určeno. Právě na tento případ pamatuje a upravuje ho ustanovení § 55 zákona o rodině, kdy žaloba o určení otcovství muže, který již zemřel, bude podána, a tedy celé řízení v této věci bude vedeno proti opatrovníkovi zemřelého, jehož ustanovil soud.

³¹ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 273-274

V každém případě bychom tuto právní úpravu měli odlišit od situace, kdy by řízení bylo vedeno proti zemřelému pouze zastoupenému opatrovníkem. V našem případě tomu tak není, pasivní legitimace zde tedy není na straně zemřelého otce, ale na straně soudem před zahájením samotného řízení ustanoveného opatrovníka. Příslušnost soudu by se pak ve smyslu ustanovení § 84 OSŘ řídila bydlištěm opatrovníka a nikoliv posledním bydlištěm domnělého otce, který již není naživu. Určení otcovství vůči muži, který již není naživu, má poté závažné důsledky nejenom v oblasti sociálního zabezpečení s ohledem na možnost přiznání sirotčího důchodu, ale především z hlediska dědického práva. Pokud by např. zemřelý domnělý otec zemřel svobodný a bezdětný, následně však došlo k určení jeho otcovství, nastoupí princip dědění v první dědické skupině a toto dítě by se tedy stalo tzv. univerzálním dědicem, v důsledku čehož by byli vyloučeni z dědění všichni ostatní příbuzní.³²

Zákon o rodině však v rámci svého ustanovení § 56 upravuje také případy, kdy v průběhu řízení může dojít k nečekané situaci, a to úmrtí osoby žalobce nebo žalovaného.

- a) Pokud je tímto zemřelým žalobcem samotné dítě nebo jeho matka, v řízení může pokračovat druhý oprávněný žalobce. Do šesti měsíců po smrti dítěte pak mohou návrh podat také potomci navrhovatele, pokud však prokáží zájem na určení otcovství.
- b) Pokud však v průběhu řízení zemře muž tvrdící své biologické otcovství k dítěti a následně v řízení nepokračuje dítě nebo matka, soud by řízení zastavil.
- c) A naopak zemře-li v průběhu řízení muž, proti němuž žaloba směřuje, soud bude v řízení pokračovat proti opatrovníkovi tomuto muži soudem ustanovenému.

4.7.5 Řízení o určení otcovství pomocí třetí právní domněnky otcovství

Řízení o určení otcovství pomocí třetí právní domněnky otcovství, tedy tzv. paternitní řízení bychom si dle mého názoru - pro lepší přehlednost celého institutu - mohli rozdělit do dvou základních stadií či fází:

- 1) Prvním krokem v řízení je, aby bylo prokázáno, že muž, proti němuž žaloba směřuje, souložil s matkou dítěte v tzv. kritické době, v zákoně o rodině přesně vymezené.

³² Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: České rodinné právo. Doplněk, Brno 2006, 3. vydání, str. 204

2) Teprve následně, bude-li v první fázi soudního řízení potvrzeno, že muži, proti němuž žaloba směřuje, zároveň svědčí domněnka otcovství, je nutné prokázat, že jeho otcovství nevylučují žádné závažné okolnosti.

Důvod existence těchto dvou fází soudního řízení bychom mohli odůvodnit obecným principem hospodárnosti řízení. Bylo by jistě zbytečné provádět důkazy, jimiž by se vylučovalo otcovství žalovaného muže, kdyby dříve nebyla zjištěna skutečnost, zda tento muž v kritické době s matkou dítěte vůbec souložil.

První fáze, stádium řízení:

Ze mnou výše uvedených skutečností vyplývá, že žalobce nese nejenom povinnost tvrzení, ale nese také povinnost důkazní.

Je to tedy právě žalobce, který má v řízení před soudem povinnost prokázat, že v tzv. kritické či někdy označované též za dobu rozhodnou došlo k souloži matky s žalovaným (tzv. immissio penis in vaginam - připouští se opravdu jen soulož, jiné formy pohlavního styku by v tomto případě nebyly relevantní). V praxi to znamená, že žalovaný musel souložit s matkou dítěte v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto osmdesát dní ale zároveň ne více než tři sta dní. Rozhodná doba se pak počítá dle data narození dítěte uvedeného v rodném listě dítěte nebo ve výpisu z knihy narození.

V souvislosti s touto problematikou je nasnadě automaticky otázka, co může být důkazem pro existenci oné výše zmíněné soulože, obvykle se totiž podle mého názoru jistě nejedná o akt, který bychom si nějak hmatatelně či empiricky běžně zaznamenávali. Většinou se tedy existence soulože prokazuje shodným tvrzením matky a muže, který má být biologickým otcem dítěte.

Z ustálené soudní praxe pak také vyplývá názor, že pokud v reálu dojde k situaci, kdy matka dítěte v rozhodné době vykonala soulož s vícíkem mužů a nejen výhradně s žalovaným, automaticky to neznamená, že soud v tomto případě žalobu o určení otcovství bez dalšího zamítne.

Druhá fáze, stádium řízení:

Dojde-li k výše popsané situaci, kdy buď:

- a) žalovaný muž připustí, že v rozhodné době došlo k souloži mezi ním a matkou dítěte

nebo

- b) existence soulože bude prokázána jiným způsobem

a je tedy prokázán skutkový základ domněnky otcovství žalovaného, tato domněnka vůči němu začne působit a celé soudní řízení se dostává do své druhé fáze či stádia.

V této fázi je velmi důležité zmínit, že dochází k přenosu důkazního břemena z žalobce na žalovaného a tento tedy musí prokázat, že zde existují závažné okolnosti vylučující jeho otcovství přesně, jak to v ustanovení § 54 odst. 2 stanoví zákon o rodině.

Žalovaný tedy obvykle začne na svoji obranu uvádět veškeré možné důkazy, které jen trochu mohou přispět k výsledku, aby domněnka otcovství byla vyvrácena. Pokud však má být žalovaný ve své aktivitě úspěšný, nemůže se samozřejmě jednat o důkazy jakékoliv. Tyto důkazy musí jednoznačně směřovat k závěru, že existují právě již výše zmíněné závažné okolnosti vylučující otcovství žalovaného.

I pokud je žalovanému žalobcem prokázáno, že mezi ním a matkou dítěte byla v kritické době realizována soulož, neznamená to automaticky neúspěch žalovaného v řízení. Naopak žalovaný obvykle využije možnosti podat důkaz o nemožnosti být biologickým otcem dítěte s odvoláním ať už na svoji relevantně zjištěnou neplodnost, případně jeho otcovství také může vyloučit diagram DNA či hematologická expertiza.

Okolnost vylučující otcovství je prokazována znaleckými posudky. Většina z těchto posudků pak dokáže jednoznačně vyloučit žalovaného muže z otcovství, avšak určit jeho otcovství může pouze s určitou pravděpodobností, i když ta je obvykle velmi vysoká.

Jedná se o tyto znalecké posudky:

1. Hematologie (krevní zkouška) - tento znalecký posudek se v dnešní době v praxi vyskytuje zdaleka nejčastěji a je prováděn jednak vyšetřením skupinových systémů červených krvinek, případně vyšetřením HLA skupinových typů bílých krvinek. Soudní praxe vyžaduje tzv. vrchní dobrozdání, neboli revizní zkoušku v těch případech, kdy výsledek krevní zkoušky žalovaného muže z otcovství vyloučil. Tyto krevní zkoušky se však mohou provádět až od jednoho roku věku dítěte, a to z důvodu definitivní stabilizace vývoje krve dítěte. Pokud by dítě bylo mladší jednoho roku, soud by do doby dosažení této věkové hranice řízení odročil. Vylučovací schopnost u červených krvinek je asi 85%, v oblasti HLA bílých krvinek pak 99% i vyšší.
2. Znalecký posudek z oboru sexuologie - je využíván v případě, že žalovaný muž tvrdí, že vůbec není schopen zplodit dítě. Pokud by sexuologický posudek vyloučil žalovaného pro jeho neplodnost v době početí dítěte, podléhá podle judikatury tento závěr prvního znalce též vrchnímu dobrozdání.
3. Znalecký posudek z oboru gynekologie, resp. porodnictví - tento posudek se používá jen výjimečně a je dle něj usuzováno, ve kterém týdnu těhotenství se dítě narodilo.
4. Znalecký posudek z oboru antropologie - i tento posudek může být v soudním řízení využit, ale existuje u něj omezující fakt, jelikož provádět ho je možné až od tří let věku dítěte, zcela výjimečně již od dvou let věku dítěte. Judikatura v tomto případě zastává stanovisko, že pokud tento posudek přichází v úvahu, je třeba jej vzhledem k jeho povaze a účelu provádět teprve po krevní zkoušce.
5. Znalecký posudek založený na metodách DNA diagnostiky - tento znalecký posudek můžeme považovat za nejmodernější ale také nejpresnější ze všech výše uvedených a výsledky těchto znaleckých posudků lze považovat za praktické dobrozdání otcovství, neboť hodnoty pravděpodobnosti otcovství dosahují 99,9%.³³ V České republice je molekulární genetika a technologie analýzy DNA používána minimálně deseti soudními znalci. Jedním z ústavů, kde je tato analýza prováděna, je Ústav hematologie a krevní transfuze, oddělení molekulární genetiky. Při vylučujícím posudku se jedná o 100% vyloučení založené na nálezů minimálně dvou otcovství vylučujících genetických systémů. Při pozitivním průkazu otcovství se jedná o průkaz otcovství s pravděpodobností větší než 99,75%, kterému dle mezinárodně používané Hummelovy stupnice odpovídá slovní ekvivalent „otcovství prakticky prokázané“.

³³ Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: České rodinné právo. Doplněk, Brno 2006, 3. vydání, str. 205-207

Hodnoty 99,9% jsou zcela běžné a hodnoty 99,99% nejsou vůbec výjimečné. Je-li tedy tímto typem znaleckého posudku otcovství žalovaného muže vyloučené, potom i v případě, že byla prokázána soulož tohoto muže s matkou dítěte v rozhodné době, soud by žalobu na určení otcovství zamítl.³⁴

Přínos této vysoké spolehlivosti znaleckých posudků založený na metodách DNA diagnostiky můžeme nepochybně vidět také v oblasti prevence. Žalobce si jistě dobře rozmyslí, zda si vůbec dát práci s podáváním žaloby v případě, že by chtěl za biologického otce dítěte označit osobu, která jím být nemůže. Tuto úvahu žalobce pak jistě podpoří i nákladnost pořízení výše uvedeného znaleckého posudku.

V souvislosti s touto problematikou bych také ráda připomněla, že v dnešní době existuje poměrně široké spektrum společností, které nabízejí zájemcům možnost „anonymního určení otcovství“. Pokud této možnosti někdo využije, není z jeho strany potřeba poskytnutí krevních vzorků, ale zcela postačí bezbolestný odběr vzorků z ústní sliznice vnitřní strany dutiny ústní pomocí stěru jemným štětečkem. Samozřejmě nesmíme zapomenout, že tato osoba musí uhradit, dle mého názoru nemalou částku pohybující se ve stovkách dolarů, resp. tisících českých korun v závislosti na počtu vzorků odevzdaných nebo zaslaných k posouzení. A jedním z nejdůležitějších aspektů těchto testů ve vztahu k soudnímu řízení je skutečnost, že výsledky těchto anonymních testů není možné použít jako důkaz v soudním řízení, ať už je samotný výsledek jakýkoliv. Pokud by tato osoba chtěla výsledek testu v soudním řízení přeci jenom využít, musela by si následně nechat vypracovat znalecký posudek sloužící jako listinný důkaz.

Žalovaný tedy má dvě možnosti - buď se mu podaří prokázat, že na základě nějaké závažné okolnosti, resp. některého z výše uvedených znaleckých posudků, biologickým otcem daného dítěte být nemůže anebo v opačném případě, pokud své břemeno důkazní neunes, bude soudem na základě třetí právní domněnky otcovství za tohoto otce určen.

Právní vztahy mezi otcem a dítětem by poté tedy vznikly v den, kdy rozsudek, jímž bylo otcovství určeno, nabyl právní moci a pokud by zákon nestanovil jinak, tento rozsudek nepůsobí zpětně.

³⁴ Plecítý Vladimír, Skřejpek Michal, Salač Josef, Šíma Alexandr: Základy rodinného práva. Aleš Čeněk, Plzeň 2009, str. 66-67

Pokud tedy celou problematiku určení otcovství na základě třetí právní domněnky otcovství shrneme, můžeme dojít k závěru, že při určení otcovství pomocí první nebo druhé právní domněnky otcovství nejdříve dojde k určení otcovství a teprve následně započne svůj běh lhůta, kdy mají oprávněné osoby, včetně nejvyššího státního zástupce právo takto určené otcovství popřít. U třetí právní domněnky otcovství tomu tak však není. V tomto případě je totiž určení a zároveň popření otcovství spojené v jedno řízení (ve sporu o určení otcovství se tedy otcovství zároveň určuje a zároveň popírá) a výsledkem tohoto řízení je určení otcovství na základě pravomocného rozhodnutí soudu.

V souvislosti s výše zmíněným pravomocným rozhodnutím soudu považuji za velmi důležité upozornit na skutečnost, že jakmile rozsudek soudu o určení otcovství nabude právní moci, jedná se o věc již rozsouzenou, o této věci není možné již dále jednat a dalšímu řízení o popření otcovství zabraňuje překážka věci rozsouzené - tzv. rei iudicate. Ruku v ruce s touto skutečností však dochází také k tomu, že okamžikem nabytí rozsudku o určení otcovství právní moci se třetí právní domněnka otcovství z původně domněnky vyvratitelné mění na domněnku nevyvratitelnou. Tímto způsobem určené otcovství tedy není možné již žádnou další žalobou popřít.

Pokud by oprávněná osoba hledala možnost, jak shora uvedený rozsudek soudu přeci jenom zvrátit, odkázala bych ji výhradně jen na institut mimořádných opravných prostředků, jako dovolání a obnova řízení, uplatňovaných v rámci občanského soudního řízení. Zde bych ale ještě ráda upozornila na skutečnost, že pokud by této možnosti bylo využito, vždy by se jednalo výhradně o nápravu soudního rozhodnutí, které se jeví jako vadné, a nešlo by tedy v žádném případě již o řízení o popření otcovství.

Řízení o určení otcovství je zároveň ze zákona spojeno s řízením o výchově a výživě nezletilého podle ustanovení § 113 odst. 2 OSŘ. Účastníci v této části řízení je i matka dítěte, která však není ani žalobkyní ani žalovanou. Rozsudek musí v každém případě obsahovat tyto části:

- 1) výrok o tom, kdo je otcem dítěte,
- 2) stanovení skutečnosti, komu se dítě svěřuje do výchovy

a

3) stanovení výživného.

Pokud by však nebyly splněny hmotněprávní podmínky pro rozhodnutí o výchově a výživě nezletilého dítěte např. proto, že matka dítěte a žalovaný společně žijí, nebo jestliže byla žaloba o určení otcovství zamítnuta, končí i toto spojené řízení bez vydání rozhodnutí. Hmotněprávní podmínky pro rozhodnutí o výchově by nebyly splněny ani tehdy, pokud žalovaný, jehož otcovství bude v rámci soudního řízení zjištěno a určeno, v jeho průběhu zemře a rodičovská zodpovědnost matky není nikterak omezena.³⁵

Nakonec bych ještě ráda uvedla pár slov k tzv. komerčnímu určování otcovství, resp. k otázce, zda realizace tohoto druhu podnikání není jakýmsi byznysem bez etiky a společenských skrupulí. V dnešní době totiž již v podstatě kterákoliv osoba, jež pojme podezření o nesouladu mezi otcovstvím biologickým a otcovstvím právním, a samozřejmě pokud disponuje příslušným finančním obnosem, může využít anonymního určení otcovství pomocí testu DNA, které žadateli zaručuje, že ani jeho identita, ani původ vzorků, jež předává k vyšetření, nebudou po této stránce zkoumány. Žadatel, pokud sám nechce, nemusí se s nikým z personálu provádějícího vyšetření setkat a zásilku s výsledkem si může nechat odeslat na poste restante adresu. Avšak informace, kterou tato zásilka obsahuje, má silný emocionální náboj a pokud je výsledek opačný tomu, který si žadatel přál, může vyvolat také značně negativní reakci vůči svému nejbližšímu okolí. Každý, kdo o této možnosti uvažuje, by si tedy sám pro sebe měl zvážit skutečnou nutnost a nezbytnost toto vyšetření podstoupit. Co mu vůbec výsledek testu může přinést, jaké okolnosti mohou nastat a zda mu jistotou testu bude opravdu dána ona jistota... Podstoupit anonymní určení otcovství je nepochybně velmi závažné rozhodnutí, jehož důsledky si žadatel často před učiněním příslušných kroků bohužel neuvědomí, a až zpětně může litovat, že se k jeho provedení vůbec odhodlal. Na straně druhé i společnosti provádějící testování by měly dodržovat určitá etická pravidla a neprovádět vyšetření z nestandardních biologických vzorků jako jsou například nedopalky cigaret nebo sperma, stejně tak by neměl být odběr prováděn za nestandardních podmínek (např. vyčkáváním na dítě před školou nebo družinou) a ani by nemělo dojít k odběru v těhotenství, kdy si matka sama není jistá biologickým otcem svého plodu.

³⁵ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 262-263

Úplně v závěru této části mé rigorózní práce věnující se institutu třetí právní domněnky otcovství bych se ještě jednou ráda vrátila ke znaleckým posudkům založeným na metodách DNA diagnostiky, resp. k jejich záruce téměř stoprocentní jistoty určení či vyloučení otcovství. V relaci k těmto dnešním možnostem moderního lékařství totiž nejen dle mého názoru vyvstává zajímavá, ale na straně druhé také nepochybně kontroverzní otázka, zda institut třetí právní domněnky otcovství není institutem již přežitým a tedy pro budoucí právní úpravu institutem již nepotřebným? Tato otázka je o to aktuálnější, že v dnešní době vrcholí práce na přípravě nového kodexu soukromého práva. Výše uvedenou otázkou a tedy i celou výše nastíněnou problematikou se u nás zabýval i samotný Ústavní soud v nálezu I. ÚS 987/07, který zkonstatoval, že „je-li na základě analýzy kyseliny deoxyribonukleové možno jednoznačně určit, zda žalovaný muž je otcem dítěte či nikoliv, není již ani nutno třetí domněnku otcovství vázat na skutečnost soulože, která o otcovství žalovaného muže vypovídá pouze nepřímo“. Dále pak Ústavní soud uzavřel, že „v tomto směru text § 54 odst. 2 zákona o rodině zaostává za vývojem moderní medicíny a nedopovídá současné společenské realitě, přičemž do doby, než zákonodárce zareaguje na tyto změny, je nutné řešit nastalou situaci interpretací“. Avšak podíváme-li se na znění příslušného ustanovení v návrhu nového občanského zákoníku, zjistíme, že tento návrh dosavadní právní úpravu ustanovení § 54 odst. 2 zákona o rodině téměř doslovně přebírá s výjimkou modifikace v zakotvení konkrétního časového údaje. Dle mého názoru má zákonodárce pro tento krok a toto řešení své vážné důvody, na jejichž podkladě tedy nepovažuje určení otcovství v rámci soudního řízení výhradně určením genetického původu zjištěného na základě analýzy DNA za ideální řešení celé nastalé situace. A měl by to být právě zákonodárce, který by vždy měl akcentovat specifika početí přirozeného na straně jedné a početí, k němuž došlo za pomoci metod asistované reprodukce, na straně druhé a tomuto stavu přizpůsobit znění platné právní úpravy. Ono totiž v případě dítěte narozeného právě z oné výše uvedené asistované reprodukce, není zřejmě možné vázat otcovství pouze na genetický původ - zejména ne v těch případech, kdy byla matka oplodněna semenem dárce, jenž však nebyl ani jejím manželem, ale ani partnerem.³⁶

³⁶ Dita Melicharová: Třetí domněnka otcovství – přežitý relikt? V: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Editoři Alena Winterová a Jan Dvořák. ASPI - Wolters Kluwer, Praha 2009, str. 311-318

4.8 Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek a úvahy de lege ferenda v souvislosti s touto problematikou

V předchozích částech své rigorózní práce jsem se poměrně podrobně věnovala problematice určování otcovství na základě některé ze tří právních domněnek otcovství, které u nás existují, a které by na první pohled mohly vytvářet dojem, že ve svém souhrnu tvoří jeden velký komplexní celek, jenž dopadá, zahrnuje a potažmo následně po právní stránce reguluje v podstatě veškeré případy, které mohou v praxi, tedy v reálném životě nastat. Opak je však v tomto případě dle mého názoru pravdou. Když jsem se začala zabývat nejprve zcela jen teoretickou otázkou, zda by případně bylo možné vymyslet případ v oblasti určování otcovství, na nějž by nebylo možné aplikovat ani jednu ze tří právních domněnek otcovství zakotvených v zákoně o rodině, došla jsem pro mě k poměrně zajímavému závěru. Myslím si, že problematikou, kterou můžeme nazvat právě jako „určování otcovství nad rámec či mimo rámec zákonných domněnek“, se v minulosti nikdo nezabýval, a to z jednoho jediného prostého důvodu - nikdo totiž neměl potřebu se těmito otázkami zabývat, reálný život a reálné případy z praxe nutnost takovéto aktivity nevyvolávaly, žádné nové převratné možnosti se nejevily jako běžně použitelné a stávající právní úpravu tedy nebylo proč měnit. Nicméně následně, zejména od období 30. let 20. století došlo k poměrně značnému rozvoji využitelných technik v oblasti medicínské, konkrétně pak mám na mysli zejména pokrok v oblasti hematologie či genetiky a stejně tak významné výsledky vědecké a laboratorní práce v oblasti lékařsky navozeného početí, tzv. asistované reprodukce, někdy též označované jen prostě jako umělé oplodnění. A právě skutečnosti, jež jsem výše popsala, podle mého názoru vyvolávají jisté úvahy de lege ferenda, kterými je určitě nejen žádoucí, ale též velmi zajímavé, se zabývat, a které bych ráda nadnesla ve svém dalším výkladu.

Pokud tedy budeme v reálném životě hledat nějaký případ určení otcovství, který bychom mohli označit jako v určitém ohledu mezní, tedy takový, na nějž není možné aplikovat ani jednu ze tří právních domněnek otcovství, zřejmě bychom měli opustit oblast přirozené reprodukce a měli bychom se začít zabývat případy tzv. asistované reprodukce a jejich nuancemi. V průběhu času mě napadla možnost či situace, kterou bychom v dnešní době jistě mohli označit i jako poměrně aktuální, a to tato: manžel je profesionálním vojákem v armádě, následně je vyvolán válečný konflikt, do nějž je tento muž povolán, a on si tzv. pro jistotu, kdyby se s ním něco stalo a z války se případně nevrátil nebo vrátil fyzicky značně postižen, nechá odborně zmrazit své sperma. Následně opravdu dojde k tomu, že tento muž

ve válce zahyne a jeho manželka se na základě určitých svých vnitřních pohnutek po uplynutí nějakého času (např. roku či dvou) rozhodne nechat uměle oplodnit zmrazeným spermatem svého mrtvého muže. A právě toto je podle mého názoru situace, kdy si musíme položit nejen právně zcela zásadní, ale také obecně lidsky velice zajímavou otázku, zda je možné v České republice určit otcovství k dítěti nad rámec, resp. mimo rámec zákonných domněnek otcovství zakotvených v zákoně o rodině.

Právě proto, že mě shora nastíněná problematika poměrně značně zaujala, ráda bych dále celou situaci co nejpodrobněji rozebrala a taktéž bych ráda nadnesla určité úvahy de lege ferenda, které mě v souvislosti s touto problematikou napadají, a které postupem času přinesla nejen teorie, ale také samotná praxe.

Dojde-li tedy k umělému oplodnění matky zmrazeným spermatem muže, který však již zemřel (např. v onom výše zmíněném válečném konfliktu), není podle mého názoru logicky možné uplatnit žádnou z již zmíněných právních domněnek otcovství upravených zákonem o rodině, z čehož plyne poměrně zajímavá, ale také svým způsobem kontroverzní skutečnost, že genetické či biologické otcovství k dítěti je zde bezesporu dané, avšak na straně druhé právní otcovství k dítěti je v podstatě neurčitelné a jako by ani neexistovalo. Pokud si položíme otázku, proč tento rozpor vlastně nastal, odpověď je nasnadě:

- a) První právní domněnku otcovství v tomto případě využít nemůžeme - dítě se narodilo více než 300 dnů po zániku manželství daného smrtí manžela.
- b) Ani druhou právní domněnku určení otcovství logicky použít nemůžeme, jelikož po smrti manžela by neměl, pomineme-li matku dítěte, kdo souhlasně prohlašovat a stejně tak souhlasné prohlášení musí být dáno k dítěti již alespoň počatému, předchozí souhlas by zde byl irelevantní.
- c) A konečně ani třetí domněnka by zde nebyla použitelná, protože ta je zase založena na průkazu soulože v tzv. rozhodné či kritické době, ke které nedošlo.

Nakonec využití druhé a třetí právní domněnky otcovství by vylučovala už jen existence skutečnosti, že daná žena byla ženou vdanou a měla tedy manžela.

Výše jsem tedy popsala určitý skutkový stav, jenž právě dle mého názoru jednoznačně vyvolává potřebu nejen studovat jednotlivá ustanovení zákona o rodině a hledat řešení v jejich dikci, ale naopak se také mnohem šířeji zabývat i jinými východisky a úvahami de lege ferenda. Na základě těchto úvah tedy můžeme zkonstatovat, že:

a) Dítě svým způsobem otce vůbec právně nemá.

Avšak toto řešení je pro mě nejen lidsky, ale také odborně nepřijatelné, a pokud by případně bylo obecně preferováno odbornou veřejností či zákonodárcem jako v tomto případě relevantní, považovala bych daný stav za naprosto zbytečnou rezignaci na řešení situace, v níž je možné najít řešení i jiné - dle mého názoru mnohem praktičtější a vhodnější.

nebo

b) Musíme si připustit možnost, že v případech, na něž by ani jedna ze tří právních domněnek otcovství nedopadala, by bylo možné určit otcovství soudem i bez jejich použití. V tomto případě tedy musíme řešit určitou komplikaci v oblasti samotného řízení, tedy v oblasti procesní. Za možnou nutnou podmínku, jež by v tomto případě musela být splněna, bychom mohli označit potřebu prokázání, že se jedná o otcovství, jež lze zcela bezpečně zjistit a prokázat. U této podmínky by ale podle mě s ohledem na vývoj v oblasti lékařství, především pak v odvětví DNA diagnostiky problém být neměl a nemělo by být nepřekonatelnou překážkou existenci biologického otcovství prokázat.

V rámci studia odborných článků, které by mohly být svým obsahem přínosné pro moji rigorózní práci, a které bych tedy mohla využít jako její prameny, se mi dostal do ruky velmi zajímavý článek prof. JUDr. Aleny Winterové, CSc. nazvaný „Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek“³⁷, v němž se autorka zabývá totožnou problematikou a jejími možnými východisky a řešeními.

Můj názor se s názorem autorky u této problematiky zcela shoduje - odpověď na výše uvedenou otázku by tedy jistě měla znít, že v České republice je možné a lze za určitých

³⁷ Winterová Alena: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek. Správní právo, č. 5-6/2003, str. 77-80

podmínek určit otcovství k dítěti nad rámec, resp. mimo rámec zákonných domněnek otcovství zakotvených v zákoně o rodině. Opačná možnost by snad nebyla ani myslitelná zejména s ohledem na právní postavení dítěte a určení jeho osobního statusu, které by bylo na existenci a přípustnosti této možnosti závislé. Podle mého názoru není přeci možné zavírat oči a přehlížet reálné případy, které opravdu existují, vyskytly se a je potřeba je i po právní stránce nějak regulovat, dát jim nějaký právní rámec a jejich účastníkům určitou, alespoň nezbytně nutnou míru právní jistoty. Vždy bychom měli mít na paměti také fakt, že případ, jenž je v dnešní době pouze ojedinělý a výjimečný se za několik málo měsíců, případně let může stát běžnou realitou a i proto by podle mého názoru bylo velmi vhodné věnovat i těmto mezním případům náležitou pozornost, byť vyžadují i třeba vyšší míru právní kreativity a vyvolávají ony shora zmiňované úvahy *de lege ferenda*.

Otcovství by v tomto případě tedy muselo být určeno rozsudkem soudu vydaným v občanském soudním řízení a realizovaným v souladu s ustanovením § 80 písm. a) OSŘ, řízení by bylo řízením návrhovým a k podání návrhu by byla oprávněna matka dítěte a dítě zastoupené opatrovníkem, případně oba a pasivně legitimován by byl logicky muž, jehož otcovství má být určeno (pokud by samozřejmě tento muž nebyl již naživu, žalobu by bylo možné podat proti jeho opatrovníku). Samotný rozsudek soudu určující otcovství by byl rozsudkem konstitutivním s účinky *ex tunc* a založil by tedy status dítěte zpětně ke dni početí, resp. oplodnění matky. Tento rozsudek by umožnil zápis otce do matriky a stejně tak by měl značně dalekosáhlé účinky i v dalších oblastech ať již práva soukromého nebo práva veřejného, a to na základě své povahy - jednalo by se totiž o rozsudek statusový.³⁸

Uzavřený systém právních domněnek by tedy v důsledku výše popsané možnosti přestal být zcela uzavřeným, bylo by možné z něj v určitých odůvodněných případech vykročit, a to jakmile by se vyskytla skutečnost, kterou pod tento systém podřadit nelze, a zároveň by mělo být nejen právem soudce, ale také jeho povinností, aby tento krok učinil, bude-li před řešením takové otázky postaven. Stejně tak řešením shora podrobně popsané situace a jí obdobných by mohla být jakási kompletní revize celého našeho systému právních domněnek otcovství. Ostatně touto problematikou se již zabýval i samotný Ústavní soud a v odůvodnění svého nálezu se vyjádřil ve smyslu, že „text § 54 odst. 2 zákona o rodině zaostává za vývojem moderní medicíny a neodpovídá současné společenské realitě. Do doby

³⁸ Winterová Alena: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek. Správní právo, č. 5-6/2003, str. 77-80

než zákonodárce zareaguje na popsané změny, je nutno řešit nastalou situaci interpretací³⁹. Pokud bychom tedy rozvinuly další úvahy de lege ferenda, mohly bychom do budoucna uvažovat o jakémsi časovém rozšíření první právní domněnky otcovství na dobu delší než je oněch 300 dní, ale také například o zachování třetí právní domněnky otcovství v současném stavu a jejímu doplnění o další skutkovou podstatu.⁴⁰

³⁹ Nález Ústavního soudu I. ÚS 987/07

⁴⁰ Winterová Alena: Otcovství V: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Editoři Alena Winterová a Jan Dvořák. ASPI - Wolters Kluwer, Praha 2009, str. 311-318

5 Surogační mateřství

V souvislosti s problematikou asistované reprodukce je u nás v poslední době, ať již laickou nebo odbornou veřejností, stále častěji diskutována také problematika metody či možnosti tzv. surogačního mateřství neboli náhradního mateřství. Nejčastěji se můžeme setkat s otázkami přípustnosti surogačního mateřství, (ne)existence právní úpravy, srovnávání právních úprav okolních států a samozřejmě velmi často je také probírán etický rozměr této metody.

V každém případě můžeme zkonstatovat, že problematika surogačního mateřství a otázky s ní spojené jsou problematikou velmi aktuální, avšak na straně druhé také velmi složitou, ať již po stránce právní nebo po stránce etické, a proto je více než žádoucí, aby zákonodárce této oblasti věnoval svoji zvýšenou pozornost a ve výsledcích své činnosti ji pokud možno reflektoval.

5.1 Pojem surogačního mateřství, jeho obsah a historie

S ohledem na skutečnost, že v našem právním řádu institut surogačního, náhradního mateřství prozatím není zakotven a přebírat vymezení pojmu surogačního mateřství od některého z jiných států, jejichž právní úpravy tohoto institutu jsou značně rozdílné, považuji za nepraktické, proto asi za nejužitečnější vymezení pojmu surogačního mateřství v našem prostředí bychom mohli považovat to, které pochází od J. Haderky:

„Jde o situaci, kdy buď za úplatu nebo snad i bezúplatně je zjednána žena (její osobní stav není rozhodný), a to za tím účelem, aby se dala arteficiálně inseminovat (zpravidla mužem z objednatelského páru manželů), nebo aby si dala implantovat embryo, obstarané objednatelným párem, dítě odnosiла a po porodu je odevzdala objednatelům.“⁴¹

Z výše uvedené definice pojmu surogačního mateřství tedy jednoznačně vyplývá, že pokud jeho obsah má být naplněn, je potřeba, aby byly splněny tyto podmínky, resp. aby zde existovaly tyto subjekty:

- 1) musí zde na straně jedné existovat objednatelé, resp. následně po porodu dítěte recipienti, kteří v institutu surogačního mateřství vidí možnost a způsob, jak naplnit touhu po vlastním dítěti
a
- 2) na straně druhé zde však samozřejmě také musí existovat vhodná náhradní, surogační matka, často také označovaná jako matka hostitelka, která je ochotná nechat se arteficiálně inseminovat nebo si nechat implantovat embryo od objednatelského páru, dítě donosit a po jeho porození ho objednatelnému páru odevzdat.

Pokud však vycházíme z lékařských poznatků, vždy bychom měli mít na paměti, že vývoj dítěte v těle matky by neměl být podceňován, matka totiž během těhotenství dítě psychicky ovlivňuje a stejně tak naopak dítě má psychický vliv na matku. Z tohoto důvodu nikdy není možné stoprocentně dopředu říci, zda surogační matka k dítěti, které s ní devět měsíců bylo spojeno, a i přes fakt, že je geneticky třeba i zcela cizí, nebude mít žádný vztah.

⁴¹ Haderka J.: Surogační mateřství. Právní obzor, č. 10/1986, str. 917

Ovšem nejen objednatelný pár a surogační matka jsou subjekty, jichž se případná realizace surogačního mateřství dotýká. Mezi tyto další subjekty tedy můžeme zařadit:

- 1) manžela či druha, partnera surogační matky
a
- 2) samotné dítě, které surogační matka porodí.

Můžeme se také setkat s rozlišením surogačního mateřství na dva základní druhy, přičemž rozhodujícím hodnotícím kritériem je zde původ genetického materiálu, z něhož bylo dítě počato:

1. TZV. ČÁSTEČNÉ SUROGAČNÍ MATEŘSTVÍ

Při tomto částečném surogačním mateřství je základem situace, kdy vajíčko pochází od náhradní matky a následně podle původu spermií, můžeme rozlišovat ještě tyto tři situace:

- a) spermie pocházejí od manžela nebo partnera náhradní matky
 - v tomto případě by narozené dítě nemělo žádné genetické vazby k objednatelnému páru;
 - v podstatě by ani nebylo potřeba využít metod asistované reprodukce;
 - otázkou pak je, zda bychom tuto situaci nemohli označit spíše než jako surogační mateřství, tak jako obchodování s dětmi;
- b) spermie pocházejí od muže z objednatelského páru
 - v tomto druhém případě má narozené dítě genetickou vazbu alespoň k jedné osobě z objednatelského páru;
 - metod asistované reprodukce je zde možné využít, avšak není to podmínka;
 - dle mého názoru se tyto situace v praxi vyskytují nepochybně i u nás - žena dítě porodí, souhlasným prohlášením rodičů je následně založeno otcovství k výše uvedenému biologickému otci dítěte z objednatelského páru, biologická matka dítěte poté souhlasí, aby toto dítě vychovával výše zmíněný otec, ten poté dítě přijme do své péče a jeho manželka ho později osvojí;
- c) spermie pocházejí od dárce

- ani v tomto případě není dána žádná genetická vazba mezi dítětem a objednatelským párem.

2. TZV. ÚPLNÉ SUROGAČNÍ MATEŘSTVÍ

Při úplném surogačním mateřství je naopak základem situace, kdy vajíčko pochází buď od ženy z objednatelského páru nebo pochází od dárkyně. Logicky tedy bude nutné ve všech případech využít metod asistované reprodukce a surogační matka v tomto případě bude hrát roli pouze jakési schránky, která má po dobu těhotenství jen odnosit dítě, porodit jej a následně jej předat objednatelskému páru.

I v tomto případě ale můžeme rozlišit několik základních situací:

a) vajíčko i spermie pocházejí od dárců

V tomto případě nemá narozené dítě žádnou genetickou vazbu k objednatelnému páru.

b) vajíčko pochází od dárkyně, ale spermie pocházejí od muže z objednatelského páru

Zde má narozené dítě genetickou vazbu alespoň k jedné osobě z objednatelského páru.

c) naopak vajíčko pochází od ženy z objednatelského páru a spermie od dárce

I v tomto případě má narozené dítě genetickou vazbu alespoň k jedné osobě z objednatelského páru.

d) vajíčko i spermie pocházejí od objednatelského páru

Narozené dítě má genetickou vazbu k oběma osobám z objednatelského páru a naopak nemá genetickou vazbu na žádnou jinou osobu.

Další otázkou, která se v souvislosti s problematikou surogačního mateřství automaticky nabízí, je otázka, kdo v praxi mohou být nejčastější recipienti surogačního mateřství? Pokud se nad touto otázkou zamyslíme, logicky nám vyplyne, že asi nejčastěji o možnosti využití institutu surogačního mateřství mohou rozmýšlet tyto osoby:

- 1) ženy, které jsou zcela sterilní a nemohou tedy mít děti vůbec;
- 2) ženy, u nichž schopnost úspěšně absolvovat těhotenství, je značně omezena - tyto ženy často nejsou schopny dítě donosit např. proto, že nemají dělohu;

- 3) homosexuální páry;
- 4) dle mého názoru však o možnosti surogačního mateřství též mohou uvažovat ženy, které z nějakého (nejčastěji kariérního důvodu) nechtějí absolvovat devítiměsíční těhotenství a porod a vzhledem k jejich dobrému finančnímu zázemí se jim jako ideální varianta, jak skloubit roli nastávající matky s rolí ať již herečky, modelky nebo třeba vrcholné manažerky, může jevit právě institut surogačního mateřství. V tomto případě však dle mého názoru více než u kterékoliv z výše uvedených variant pokulhává etická stránka celého institutu a zřejmě bychom mohli podle vyjádření doc. Senty Radvanové dělohu surogační matky v tomto případě velmi trefně označit pouze za jakýsi „nebytový prostor se zavedeným energetickým příívodem i odpadním mechanismem“.⁴²

Otázkou surogačního mateřství, resp. otázkou, jak široký má být okruh recipientů surogačního mateřství, jaké subjekty má zahrnovat a jaké naopak nikoliv, se v praxi musí zabývat především zákonodárce a bude to případně právě on, který stanoví, že určitý okruh subjektů tohoto institutu může legálně využít a pro jiné subjekty je naopak tato možnost zapovězena. Zejména mě osobně zajímá, jak zákonodárce vyřeší otázku, zda i homosexuální páry by potencionálně mohli v souladu s právem využít cesty surogačního mateřství jako způsobu pro založení rodiny. Ono totiž asi nikomu pouze na základě sexuální orientace není možné upírat právo na založení vlastní rodiny, ovšem na straně druhé vždy musíme mít na paměti zejména dítě a jeho prospěch. Otázkou pak je, zda dnešní společenské klima by tomuto dítěti, které by mělo buď jen dva tatínky nebo jen dvě maminky, nepřipravilo podstatně horší startovní pozici do života než ostatním dětem a případně ho pro celý tento život negativně neovlivnilo. Ovšem na straně druhé i u heterosexuálních párů vyvstává otázka, kterou by zákonodárce měl případně řešit, a to, zda možnost využití surogačního mateřství vyhradí výhradně pro manželské páry či tato možnost bude přístupná i pro páry nesezdané, které by však např. musely prokázat, že jejich vztah vykazuje určité obecné kvality dané ať již délkou trvání partnerství nebo existencí společné domácnosti partnerů atd.

Co se týče určitého historického vývoje surogačního mateřství, pak můžeme zkonstatovat, že ač se to může zdát neobvyklé a zvláštní, právě náhradní mateřství je institutem velmi starým a odkaz na něj můžeme najít již v samotné Bibli. Stejně tak

⁴² Radvanová Senta: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka. Zdravotnictví a právo, č. 5/1998, str. 10

ve středověku bychom našli praktickou realizaci institutu náhradního mateřství, avšak náhradní mateřství ve slova smyslu, v jakém jej vnímáme dnes, se nemohlo vyvinout dříve, než se rozvinuly metody asistované reprodukce a o surogačním mateřství jako takovém tedy můžeme mluvit až od chvíle, kdy poprvé došlo k provedení fertilizace in vitro. Prvním „dítětem ze zkumavky“ se stala holčička jménem Luisa Brown, která se narodila v roce 1978 ve Velké Británii. U nás - v tehdejším Československu pak byla metoda oplodnění in vitro poprvé úspěšně použita v roce 1982.

5.2 Právní úprava surogačního mateřství v zahraničí

V této části své rigorózní práce bych se ráda věnovala rozlišným způsobům, jakými problematiku a možnost surogačního mateřství zakotvují právní řády ostatních států, přičemž jsem svou pozornost zaměřila především na tři jejich základní reprezentanty, jejichž právní úpravy se mi zdají nejzajímavější:

- a) Německo reprezentuje právní řády vycházející z rakouského občanského zákoníku (ABGB) a matkou dítěte je zde vždy žena, která dítě porodila.
- b) Francie naopak reprezentuje právní řády vycházející z francouzského Code civil a zde mateřství není dáno samotným faktem porodu, ale jeho určením.
- c) Velká Británie pak reprezentuje systém angloamerického práva, kde velmi důležitá jsou rozhodnutí soudů, avšak i zde je za matku dítěte většinou považována žena, která dítě porodila.

5.2.1 Německo

Ve spolkové republice Německo byl v roce 1990 přijat tzv. „Gesetz zum Schutz von Embryonen“, tedy zákon na ochranu embryí a jeho hlavním smyslem bylo zabránit zneužití reprodukčních technik a omezit manipulaci s embryi.

Tento zákon velmi přísně a přesně vymezuje povolené činnosti, přičemž mezi zakázané činnosti řadí i některé ty, které jsou v ostatních zemích povolené. V samotném ustanovení § 1 výše uvedeného zákona jsou obsaženy tyto zakázané činnosti týkající se reprodukčních technik. Například je zakázáno ženě implantovat cizí vajíčko, oplodnit oocyt k jinému účelu, než je těhotenství ženy, která jej poskytla nebo implantaci embrya nebo oplodnění ženy, která hodlá dítě po narození předat třetí sobě.⁴³

Stejně tak tato striktní právní úprava obsahuje i tvrdá trestněprávní ustanovení a zcela se tak liší od právních úprav angloamerických, které v mém dalším výkladu bude reprezentovat právní úprava britská. Pokud si položíme otázku, proč Spolková republika Německo k tomuto nepochybně ráznému kroku přistoupila, odpověď bychom zřejmě našli

⁴³ Melicharová Dita: Určení a popření mateřství, problematika surogačního mateřství. Zdravotnictví a právo, č. 7-8/2000, str. 27

ve snaze jednou pro vždy zabránit opakování chyb z minulosti v podobě genetických pokusů realizovaných v době nacistického Německa s cílem vyšlechtit dokonalou nadřazenou rasu.

5.2.2 Francie

Ve Francii byl v roce 1994 přijat a dodnes platí zákon č. 653/1994 J. O., o respektu k lidskému tělu, který následně zasáhl do celé řady právní předpisů, ale především na jeho základě došlo ke změně v Code civil.

Důležitý článek 16-7 Code civil tedy nyní zní: „Veškeré smlouvy týkající se prokreace nebo gestace pro někoho jiného, jsou neplatné.“. Toto ustanovení se vztahuje právě i na surogační smlouvy bez ohledu na jejich úplatnost nebo bezúplatnost a u určení mateřství není rozhodné, kým byl poskytnut genetický materiál. Matkou je vždy žena, která dítě porodila a následně uznala své mateřství, dárkyně oocytu se matkou za žádné situace stát nemůže.⁴⁴ Stejně tak francouzská právní úprava nepřipouští oboustrannou substituci gamet, což v praxi znamená, že alespoň jedna osoba z dvojice budoucích rodičů se musí na vzniku embrya podílet vlastními zárodečnými buňkami.

Před přijetím výše uvedené právní úpravy ve Francii existovaly agentury, které byly schopné zájemcům zprostředkovat vhodnou surogační matku. Jednou z nejznámějších byla ANIAS či Alma Mater, které do zákazu realizace surogačního mateřství umožnili porod několika desítek dětí z náhradního mateřství.

5.2.3 Velká Británie

Ve Velké Británii je institut surogačního mateřství upraven dvěma základními zákony. Nejdříve, v roce 1985 byl přijat tzv. „Surrogacy Arrangements Act“ a až následně v roce 1990 byl tento zákon doplněn zákonem nazvaným jako „Human Fertilization and Embryology Act“.

První z výše jmenovaných zákonů upravuje otázku surogačních smluv a surogačního mateřství a co je zejména důležité, obsahuje zákaz uzavírání surogačních smluv

⁴⁴ Melicharová Dita: Určení a popření mateřství, problematika surogačního mateřství. Zdravotnictví a právo, č. 7-8/2000, str. 26

za komerčním účelem (tedy takových, v nichž je slíbena úplata za zprostředkování - úplatu však dle zákona nepředstavuje finanční částka poskytnutá surogační matce na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem).

Druhý z výše jmenovaných zákonů se pak podrobně zabývá problematikou asistované reprodukce a také stanovuje nevynutitelnost surogačních smluv. Důvodem pro tento krok zde byl fakt, že lidské tělo nemůže být předmětem vlastnictví, není možné s ním obchodovat, a proto smlouvy, které tuto skutečnost nerespektují, narušují občanské právo a nejsou tedy legálně nikterak vynutitelné. Čl. 27 zákona stanoví zásadu, že se za matku dítěte považuje žena, která dítě porodila, a významný je také čl. 30 zákona, jež upravuje vydání tzv. „parental orders“. Na jeho základě může soud určit jako rodiče dítěte, které porodila náhradní matka, manželský pár, jejichž gamet bylo použito k reprodukci. Ovšem možnost požádat soud o vydání tohoto parental orders je vázáno na splnění poměrně širokého spektra podmínek, mezi které mj. patří tyto:

- 1) musí být zažádáno do šesti měsíců od narození dítěte;
- 2) dítě musí mít genetický vztah alespoň k jednomu z potencionálních rodičů;
- 3) potencionální rodiče musí být starší 18 let, musí být bezpodmínečně manželé a všichni musí žít na území Velké Británie;
- 4) s žádostí o určení rodičovství musí souhlasit náhradní matka i její partner (pokud ho samozřejmě má) a tento souhlas musí být dán nejdříve po šesti týdnech od narození dítěte;
- 5) celý postup musí být realizován bezúplatně s výjimkou hrazení nutných nákladů, které matce vznikly v souvislosti s těhotenstvím a následným porodem, jak jsem již uvedla výše.⁴⁵

Jak jsem již ale také výše uvedla, surogační smlouvy nejsou ve Velké Británii právně vynutitelné, což v praxi znamená, že pokud se surogační matka rozhodne, že si dítě ponechá, nemůže ji nikdo nutit k opaku. Ovšem na straně druhé, pokud se potencionální rodiče rozhodnou, že si dítě z nějakého důvodu od surogační matky vzít nechtějí, ani jim v tomto rozhodnutí nemůže být bráněno a to právě s odkazem na nevynutitelnost surogační smlouvy.

⁴⁵ Fryštsenská M.: Otazníky okolo asistované reprodukce. Právo a rodina, č. 3/2004, str. 16

5.3 Právní úprava surogačního mateřství v České republice

V další části své rigorózní práce bych se ráda věnovala právní úpravě institutu surogačního mateřství v České republice, přičemž jsem celou problematiku rozdělila do dvou samostatných oddílů:

1. právní úprava de lege lata - v tomto oddíle se budu zabývat právní úpravou institutu surogačního mateřství z hlediska platné, již přijaté právní úpravy, tedy z hlediska toho, jaká právní úprava existuje a co u nás v této oblasti platí;
2. právní úprava de lege ferenda - naopak v tomto oddíle se budu zabývat právní úpravou institutu surogačního mateřství z hlediska právní úpravy připravované a pokusím se také přispět určitými náměty, kterými by se případná nově připravovaná právní úprava mohla zabývat.

5.3.1 Právní úprava de lege lata

Na úvod celé problematiky právní úpravy institutu surogačního mateřství de lege lata v České republice považuji za nejpodstatnější uvést, že náš právní řád sice na straně jedné institut surogačního mateřství výslovně nezakazuje, avšak na straně druhé s ním ani výslovně nepočítá a nezakotvuje ho.

Podle publikovaného stanoviska etické komise Sekce asistované reprodukce (SAR) je sice metoda náhradní matky v lékařsky indikovaných případech metodou etickou, komise ji přesto tohoto času nedoporučuje v České republice provádět. Ovšem komise nedocenila možnosti právního řešení tohoto problému.⁴⁶

Občanské právo v České republice, potažmo tedy i právo rodinné, je ovládáno základní zásadou, která říká: „co není zákonem zakázáno, je povoleno“. Vezmeme-li tuto zásadu doslova, musíme dojít k závěru, že možnost uzavírat dohody o náhradním, surogačním mateřství je tedy dle platného práva v České republice možné (a v praxi se tomu tak nepochybně děje).

⁴⁶ Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání, str. 239

Na základě výše uvedeného bych se tedy pokusila popsat postup, kterým by mohlo k naplnění institutu surogačního mateřství dojít, a který by v našem právním prostředí nebyl v rozporu se zákonem.

1. Na počátku celého procesu zde tedy máme objednatelský pár A+B, který se svoji rodinnou situací rozhodl řešit prostřednictvím náhradního mateřství. Prvním krokem tohoto páru tedy musí být vyhledání surogační matky. Otázkou je, jaký způsob je v tomto případě nejvhodnější? Inzerce v novinách nebo časopisech zřejmě nepřipadá v úvahu, proto asi variantou z nejčastějších je přijetí nabídky od některé rodinné příslušnice, případně kamarádky či známé tohoto páru.
2. Samostatnou kapitolou je pak oprávněnost využití metod asistované reprodukce. U nás mohou metod asistované reprodukce legálně využít pouze neplodné páry a samotný zákon definuje, za jakých podmínek je možné u páru neplodnost diagnostikovat. Avšak i tato podmínka neplodnosti se dá poměrně lehce obejít:
 - a) buď předstíráním neplodnosti, aniž o skutečném stavu věci lékař cokoliv ví

nebo
 - b) s přispěním lékaře, kdy právě lékař by z muže z objednatelského páru a nalezené náhradní matky formálně udělal neplodný pár.
3. Po úspěšně provedeném umělém oplodnění surogační matky, jejím těhotenství a po samotném porodu dítěte je potřeba řešit otázku určení rodičovství k dítěti. Pokud surogační matka nemá manžela, stane se otcem na základě uplatnění druhé, případně třetí právní domněnky otcovství muž z objednatelského páru. Pokud by ale byla surogační matka provdána, svědčila by domněnka otcovství nejdříve manželovi matky a od této skutečnosti by bylo nutné odvodit další právní postup.

Mnohem komplikovanější je pak otázka určení mateřství, resp. otázka, zda je možné obejít mateřství surogační matky ve prospěch ženy z objednatelského páru. Zákon o rodině ve svém ustanovení § 50a jednoznačně stanoví, že matkou dítěte je žena, která toto dítě porodila. Ustanovení § 50a zákona o rodině je ustanovením kogentním, jeho znění a obsah není možné změnit dohodou stran, tím pádem dříve uzavřená dohoda mezi surogační matkou

a objednatelským párem by byla právně irelevantní a soudně nevymahatelná. Jednoduše tedy řečeno, pokud surogační matka dítě donosí a porodí, avšak následně si své rozhodnutí rozmyslí a odmítne dítě odevzdat jeho biologickým rodičům - objednatelskému páru, tito biologičtí rodiče nemají právní možnost, jak její rozhodnutí zvrátit a dítě získat do své péče. Souhrnně tedy řečeno, matku u nás „dělá“ porod, nikoliv existence smlouvy.

4. Zřejmě jedinou možností, jak legální cestou docílit předání dítěte porozeného surogační matkou objednatelskému páru, je možnost osvojení. Avšak i využití institutu osvojení (ať již zrušitelného nebo nezrušitelného) s sebou ruku v ruce nese určité zákonem o rodině stanovené požadavky, které by objednatelský pár musel beze zbytku naplnit.
5. Pokud bych se měla zabývat taktéž nelegálními možnostmi, jak předat narozené dítě objednatelskému páru, může v realitě nastat situace, kdy surogační matka např. porodí dítě zcela mimo zdravotnické zařízení nebo i v rámci něj, avšak pod totožností a na doklady ženy z objednatelského páru.

Samostatnou otázkou pak je, zda smlouva uzavřená mezi objednatelským párem a surogační matkou by v souladu s ustanovením § 3 a ustanovením § 39 občanského zákoníku nebyla neplatná pro rozpor s dobrými mravy. Podle mého názoru, pokud se jedná o realizaci surogačního mateřství za úplatu a surogační matka je tedy degradována pouze na jakýsi prostředek k dosažení cíle, jímž je získání dítěte, pak bychom tyto smlouvy za neplatné pro rozpor s dobrými mravy, případně z důvodu obcházení zákona, jistě mohli označit. Avšak pokud se naopak jedná o realizaci bezúplatného surogačního mateřství, kdy surogační matka se na základě určitých kladných pohnutek snaží nezištně umožnit objednatelskému páru získání vlastního dítěte, mohli bychom vůči těmto smlouvám být velkorysejší a jejich uzavírání tolerovat. Ovšem vždy je zde potřeba mít na paměti, že ani úplatnost, resp. bezúplatnost surogační smlouvy uzavřené mezi náhradní matkou a objednatelským párem nemůže zajistit její právní vynutitelnost, surogační smlouvy obecně jsou tedy jednoznačně právně irelevantní a soudně nevymahatelné.

5.3.2 Právní úprava de lege ferenda

Ze stavu právní úpravy surogačního mateřství de lege lata v České republice, o němž jsem výše podrobně pojednala, tedy jednoznačně vyplývá, že u tohoto institutu u nás příslušná

právní úprava chybí, avšak i přes její absenci ke skutečné realizaci náhradního mateřství v praxi dochází (i když se třeba nejedná o masovou záležitost - v České republice můžeme hovořit o dvou případech předaných dětí a dvou dalších případech probíhajících těhotenství⁴⁷, přesto k němu nepochybně dochází, jak dokládá například mediální otevřenost Centra reprodukční medicíny Zlín).

Je tedy nyní na zákonodárci, aby si existenci tohoto ne zrovna ideálního stavu připustil a vhodným způsobem ji přijetím příslušné právní úpravy vyřešil. Možné řešení pak může spočívat buď:

a) ve stanovení výslovného zákazu realizace surogačního mateřství - tato varianta by byla pro zákonodárce nepochybně jednodušší, jelikož by s sebou nepřinášela následnou nutnost stanovení ještě dalších podrobných kritérií, která by upravovala praktickou stránku realizace surogačního mateřství

nebo

b) umožněním a povolením aplikace náhradního mateřství v praxi - zde, jak jsem již v předchozím bodu uvedla, by však následně musela být zákonodárcem stanovena další přesná kritéria, která by upravovala praktickou stránku realizace surogačního mateřství.

Já osobně jsem přesvědčená, že cestou výslovného zákazu realizace bezúplatného, nezištného surogačního mateřství by náš zákonodárce v budoucnu jít neměl a snad ani jít nemůže. Po předání dítěte surogační matkou, totiž dochází k řízení o osvojení a surogační matka vlastně dává souhlas s osvojením vzhledem k určitým osvojitelům. Zákaz surogačního mateřství v této podobě by nejspíše zároveň musel znamenat také zákaz osvojení dítěte lidmi, jež biologická matka zná a takové řešení je jistě z oblasti řešení pouze teoretických a značně absurdních.

Jinou situací je ale podle mého názoru realizace úplatného, komerčního surogačního mateřství jakožto byznysu. A právě u této oblasti by jistě nejen podle mě, ale na základě přesvědčení odborné i laické veřejnosti, měl zákonodárce zvážit, zda není možné najít

⁴⁷ informace aktuální k srpnu 2009

nějakou efektivní metodu, resp. zakotvení právní úpravy takového znění, která by těmto činnostem pro příště účinně zabránila.

Problematikou náhradního, surogačního mateřství se ovšem v průběhu času zabývaly hlouběji také samotné ministryně spravedlnosti a ministryně zdravotnictví, což samo o sobě je fakt, jenž poukazuje na skutečnost, že surogační mateřství je v dnešní době problémem velmi aktuálním a jeho stávající právní úprava v České republice není dostatečná. Daniela Kovářová a Dana Jurásková společně zahájily v září 2009 v pražské Justiční akademii diskusi odborníků jak z oblasti práva, tak z oblasti lékařství o institutu náhradní matky. Za hlavní cíl této diskuze obě ministryně shodně označili snahu otevřít odbornou diskusi nad změnou právní úpravy a možnostmi uzákonění institutu náhradní matky. „Dnes jsme se tu sešli, abychom se zabývali nejen právními, ale také etickými a psychologickými hledisky. Řešíme například situaci, kdy se psychika těhotné ženy změní a matka po porodu odmítne dítě vydat biologické matce. Podle současných zákonů dítě patří matce, která ho porodila. Zmíněná možná komplikace není nijak legislativně opatřena.“, objasnila současnou právní úpravu ministryně spravedlnosti Daniela Kovářová. Ministryně zdravotnictví Dana Jurásková pak vysvětlila: „Konferenci považuji za příležitost k otevření odborné i celospolečenské diskuze na téma náhradní mateřství v České republice. Na základě zahraničních zkušeností očekávám složitou a časově náročnou debatu. Ještě ani samotní zdravotničtí odborníci nejsou v této otázce zdaleka zajedno a existuje celá řada naprosto protichůdných názorů. Současně však považuji za alibistické se tomuto tématu vyhýbat.“⁴⁸ Dle názoru odborníků by možným vhodným řešením celé situace bylo zakotvení možnosti tzv. surogační smlouvy, která by stanovila a specifikovala:

- 1) práva objednatelského páru,
 - 2) povinnosti surogační matky
- a
- 3) zákaz smluvní odměny rodiče.

⁴⁸ <http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=5067&d=309002>
<http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/ministryne-jednaji-o-institutu-nahradni-matky-61408/>
<http://www.beck-online.cz/spoluprace-ministryni-spravedlnosti-a-zdravotnictvi-v-oblasti-nahradniho-materstvi/>

Objednatelský pár by pak musel mít trvalý pobyt na území České republiky, muselo by se jednat o pár manželský a matka objednatelka by musela splňovat určité zdravotní podmínky, za nichž by bylo možné zákrok povolit. Náhradní matka, pokud by byla ženou vdanou, by musela předložit informovaný souhlas svého manžela s tím, že se stává surogační matkou a jeho součástí by byl i souhlas s osvojením dítětem ze strany objednatelského páru. Jak jsem již výše uvedla, poskytnutí smluvní odměny za realizaci surogačního mateřství by bylo zakázáno, bylo by však možné poskytnout příspěvek na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím náhradní matky (v tomto případě se jedná zejména o náklady na lepší stravu těhotné ženy, vitamíny, těhotenskou kosmetiku a hygienu, těhotenské oblečení, cestovné k lékaři, hlídání jejích vlastních dětí, pomocnice v domácnosti, pojištění pro případ stálých zdravotních následků způsobených těhotenstvím či porodem atd.).⁴⁹

Co se týče právní úpravy této problematiky, která bude obsažena v novém občanském zákoníku, jenž by měl svým obsahem nahradit právě i zákon o rodině, tak bych na tomto místě ráda uvedla velmi podstatnou skutečnost, a to že na základě ustanovení § 751 tohoto nového kodexu, bude do budoucna umožněno, aby v rámci rodiny např. sestra odnosila dítě počaté z vajíčka své sestry (a spermie jejího partnera), jež tohoto není schopna a následně bude umožněno osvojení takto narozeného dítěte mezi příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. Že explicitní legální zakotvení této možnosti je neoddiskutovatelně přínosným a žádoucím krokem, je zcela evidentní, a proto podrobnějšímu rozebrání tohoto institutu bych se ráda samostatně věnovala v závěrečné části své rigorózní práce nazvané „nový občanský zákoník a úvahy de lege ferenda“.

⁴⁹ http://www.lidovky.cz/nejsou-pravidla-pro-nahradni-materstvi-vlada-to-chce-zmenit-pqb-/ln_domov.asp?c=A090903_092144_ln_domov_ter
<http://respekt.ihned.cz/vase-dopisy/c1-38164430-chce-tu-nekdo-moji-delohu>

6 Utajené porody, anonymní porody

V další části své rigorózní práce bych se ráda věnovala problematice dvou rozdílných institutů, které však v praxi zejména laickou veřejností bývají vzájemně zaměňovány, a jedna a tatáž situace bývá náhodně označována tou kterou osobou buďto pojmem utajený porod nebo pojmem anonymní porod.

Ráda bych tedy nejdříve uvedla na pravou míru skutečnost, že institut utajených porodů na straně jedné a institut anonymních porodů na straně druhé jsou opravdu dva odlišné instituty, s odlišnými specifiky a též odlišnými následky, což ostatně vyplývá už ze samotné jejich definice, kterou uvádím níže ve svém dalším výkladu.

Základní rozdíl mezi utajenými porody a anonymními porody můžeme vidět v následujících skutečnostech:

- a) matka, která se rozhodne při přivedení svého dítěte na svět pro využití institutu utajeného porodu, nebude sice uvedena v rodném listu dítěte, avšak její totožnost nebude ani zcela neznámá, neboť totožnost matky, která své dítě porodila v rámci utajeného porodu, je vedena příslušným zdravotnickým zařízením v zapečetěné obálce a tato obálka může být rozpečetěna na příkaz soudu;

naopak

- b) u matky, která se rozhodne, že své dítě porodí zcela anonymně, je její totožnost kompletně neznámá a ani do budoucna neexistuje způsob, jak ji vyhledat a případně se s ní kontaktovat, dítě narozené v režimu anonymního porodu má tedy status nalezence.

Jak jsem již výše uvedla, utajený porod a anonymní porod jsou dva od sebe odlišné instituty, které bychom mezi sebou neměli zaměňovat, avšak stejně tak je třeba připustit skutečnost, že reálná situace dítěte narozeného v režimu utajeného porodu a situace dítěte narozeného naopak v režimu porodu anonymního může být v mnoha ohledech a směrech značně podobná.

Problematiku utajených porodů u nás upravuje zákon, často nesprávně označovaný jako zákon o utajovaných porodech, č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud bychom se měli zabývat určitými subjektivními motivy, které jsou v konkrétní situaci nejdůležitější pro těhotnou ženu, jež se rozhodne ať již pro variantu utajeného nebo anonymního porodu, ráda bych zde uvedla několik zásadních skutečností. Dojde-li v praxi k tomu, že žena nečekaně otěhotní a toto těhotenství je z její strany nechtěné, má několik možností řešení této jistě nelehké situace. Jednou z nich je samozřejmě ihned se nabízející varianta umělého přerušení těhotenství - tedy interrupce, která je u nás upravena zákonem č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství, ve znění pozdějších předpisů, a dále vyhláškou Ministerstva zdravotnictví ČR č. 75/1986 Sb. Na straně druhé se však tato žena může rozhodnout pro variantu anonymního, resp. utajeného porodu, který se dle mého názoru v tomto případě může jevit jako řešení mnohem humánnější a vhodnější. Přesto však aktuální společenské klima by nejspíše mnohem snáze akceptovalo rozhodnutí ženy pro interrupci než rozhodnutí pro donošení dítěte a jeho předání do péče jiným osobám. Žena, která se rozhodla pro umělé přerušení těhotenství, nebývá okolím nijak dramaticky souzena a společensky limitována, na rozdíl od ženy, jež se rozhodla pro variantu utajeného porodu. Tato žena je často prohlášena za krkavčí matku a okolím odsuzována, z tohoto důvodu se své těhotenství snaží co možná nejvíce skrýt a následný porod co nejvíce utajit. Nejen dle mého názoru je tato situace značně negativní a měla by to být bezpochyby právě tato žena, které se dostane ze strany společnosti maximální pomoci a podpory. V současnosti nabízí ženám, jež se dostanou do této situace, pomoc a podporu 14 zvláštních dětských zdravotnických zařízení typu kojenecký ústav nebo dětské centrum a těhotná žena má možnost se zde ukrýt i několik měsíců před porodem.⁵⁰

⁵⁰ Lukešová Jaroslava, Neduchalová Anna: Chcete mě?!! V: Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Editoři Alena Winterová a Jan Dvořák. ASPI - Wolters Kluwer, Praha 2009, str. 295-302

6.1 Utajené porody

6.1.1 Pojem utajený porod, jeho obsah a dnešní realita

Jak jsem výše uvedla pod utajeným porodem (někdy také označovaným jako „porod s utajením totožnosti matky“) si můžeme představit situaci, kdy těhotná žena ve zdravotnickém zařízení porodí dítě a zároveň následně požádá o utajení své totožnosti. V tomto případě jsou tedy zcela v souladu s platnou právní úpravou osobní údaje rodičky - matky známy, avšak nacházejí se v zapečetěné obálce, která je bezpečně uložena ve zdravotnickém zařízení, kde došlo k porodu.

Na rozdíl od anonymního porodu je tedy matka dítěte známa a přes zvýšenou ochranu údajů o její totožnosti je možné ji identifikovat, zejména pro účely sociálně-právní ochrany dětí a pro účely rozhodování soudu o výchově dítěte.⁵¹

Možnost porodit v režimu tzv. utajeného porodu, tedy požádat o utajení své totožnosti, mají v dnešní době ženy v Krajském dětském domově v Aši pro děti od 0 do 3 let⁵² a právě velkým zastáncem a propagátorem utajených porodů je samotný ředitel tohoto ašského dětského domova MUDr. Miroslav Rákos⁵³, který již mnohokrát do médií uvedl, že za dobu jeho působení ve funkci ředitele bylo úspěšně realizováno několik desítek utajených porodů a dokonce se našlo i několik rodiček, které si své původní rozhodnutí rozmyslely a nakonec se rozhodly si narozené dítě ponechat. Na ašský Krajský dětský domov se může již od počátku roku 1997 obrátit těhotná žena z kteréhokoliv kraje České republiky, není zde tedy dána limitace nějakou „místní příslušností“ a tato žena také může být v kterémkoliv stupni těhotenství, omezení „od - do“ se zde neuplatňuje. Na oddělení utajených porodů je s ní poté sepsána velmi podrobná zdravotní a sociální anamnéza její i biologického otce dítěte, která je následně často značně důležitá či dokonce rozhodující pro potencionální adoptivní rodiče, kteří tedy tímto způsobem mají k dispozici možnost, jak se dozvědět o případných nemocech, jež by se u jimi adoptovaného dítěte mohly v budoucnu projevit. Samozřejmostí celého postupu je však také naprostá diskrétnost, která je personálem Krajského dětského domova

⁵¹ Novotná Věra, Hovorka Daniel: Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu (2.). Právo a rodina, č. 6/2009

⁵² údaj relevantní k datu 1. 5. 2010

⁵³ Dne 1. 1. 2011 podal MUDr. Miroslav Rákos výpověď, ve funkci ředitele ho následně nahradila Ing. Erika Pavlová.

těhotné ženě garantována, stejně tak se těhotné ženě dostává ze strany personálu odborné pomoci před porodem, psychologické pomoci a také vyvážené výživy vhodné pro rodičku. Co se samotného porodu týče, ten probíhá v porodnici v Chebu, což je sousední město s Aší, následně po propuštění z porodnice je dítě umístěno na kojenecké oddělení Krajského dětského domova v Aši a samozřejmě až po uplynutí zákonem přesně definované lhůty šesti týdnů dává matka, resp. přesněji řečeno může matka dát definitivní souhlas s předáním novorozence k osvojení. Veškeré formalities související s osvojením takto narozeného dítěte zařizuje Krajský dětský domov. Co se týče hrazení nákladů souvisejících s pobytem matky na oddělení utajených porodů Krajského dětského domova v Aši, pak tyto náklady si hradí rodička dle svých finančních možností, případně je k jejich uhrazení využito finančních prostředků ze sponzorského účtu.

6.1.2 Právní úprava institutu utajeného porodu

Zřejmě již odedávna se můžeme setkat s případy odkládání dětí obecně, popřípadě s případy odložení dítěte na místě, kde mu nemůže být včas poskytnuta řádná pomoc, která by mu umožnila přežití, nebo dokonce s vraždami novorozeneckých dětí matkou.

Také proto i otázka přijetí příslušné právní úpravy, která by možnost ženy porodit dítě v režimu tzv. utajeného porodu legálně umožňovala, byla v České republice diskutována poměrně dlouhou dobu.

Již v roce 2001 přišla skupina čtyř poslankyň s návrhem na změnu zákona č. 268/1949 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů. Cílem této aktivity byla zejména snaha dát těhotným ženám, pro něž je jejich těhotenství z nějakého důvodu nechtěné, alternativu k umělému přerušování těhotenství a taktéž snaha v co nejširší míře zabránit případům pohození novorozeneckého dítěte. Původní ideou bylo, že ženy by mohly porodit za dohledu lékaře a zároveň by nebyly trestně stíhané za odložení dítěte. Stejně tak by rodička za porod neplatila, ale na straně druhé by ani nemohla požadovat dávky ve formě porodného nebo peněžité pomoci v mateřství.⁵⁴ Tento návrh zákona byl však skupinou poslankyň posléze stažen z důvodu odmítavého stanoviska nejen většiny poslaneckých klubů, ale také samotné

⁵⁴ <http://feminismus.cz/politika/komentare.html>

vlády. Vláda ve vztahu k tomuto návrhu zákona uvedla, že je přesvědčena o rozporu tohoto návrhu s Úmluvou o právech dítěte i samotnou Listinou základních práv a svobod.

Další aktivitu následně vyvinula skupina okolo poslance Josefa Janečka, která vytvořila návrh zákona umožňující provádění utajených porodů ve formě změny zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů. Avšak po mnoha diskuzích ani tento návrh zákona nebyl přijat.

Úspěch v oblasti zakotvení utajených porodů v právní úpravě měla až skupina poslanců KDÚ-ČSL⁵⁵, které se podařilo prosadit schválení svého návrhu zákona, a právní úpravu utajených porodů bychom tedy v dnešní době našli zakotvenou v zákoně č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud se podíváme do důvodové zprávy k zákonu č. 422/2004 Sb., můžeme za hlavní cíl zákonodárce při přijímání výše uvedené právní úpravy označit snahu pro vytvoření podmínek vedoucích ke snížení počtu umělých přerušení těhotenství, zamezení vražd novorozeného dítěte matkou a případných opuštění dítěte. Otevřenou otázkou k diskuzi však zůstává, zda opravdu tato právní úprava může přispět nebo dokonce může ve větším rozsahu zabránit vraždám novorozeného dítěte matkou, jelikož v tomto jednání můžeme spatřovat jakési patologické chování matek, které zřejmě jen stěží budou ať již ochotné nebo dokonce schopné dostavit se do příslušného zdravotnického zařízení, v rámci něj dítě porodit a zároveň následně požádat o utajení své totožnosti.⁵⁶

Zákon č. 422/2004 Sb., nabyl účinnosti dne 1. 9. 2004 a následně pro zabezpečení jednotného postupu zdravotnických zařízení při poskytování zdravotní péče související s utajeným porodem vydalo ministerstvo zdravotnictví metodický pokyn č. 2/2005 Věstníku ministerstva zdravotnictví.

⁵⁵ Skupinu poslanců, kteří předložili návrh zákona č. 422/2004 Sb., tvořili: Vilém Holáň, Josef Janeček, Libor Ambrozek, Ludvík Hovorka, Jiří Hanuš, Jan Kasal, Tomáš Kvapil, Jiří Karas, Jaroslav Lobkowitz, Vlasta Parkanová, Vladimír Říha, Cyril Svoboda, Michaela Šojdrová, Jan Škopík, Josef Vícha, Jaromír Talíř a Ivo Vykydal

⁵⁶ Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: Anonymní a utajené mateřství – utopie nebo realita? Právní rozhledy, č. 2/2005, str. 97-101

Změna zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 422/2004 Sb., změnil kromě dalších níže uvedených zákonů především a nejdůležitěji zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

S účinností od 1. 9. 2004 bylo do shora uvedeného zákona o péči o zdraví lidu nově vloženo ustanovení § 67b odst. 20.⁵⁷

Shora uvedené oprávnění není tedy zákonem č. 422/2004 Sb. dáno ženě provdané, naopak se jeho znění vztahuje výhradně na:

- 1) ženu svobodnou,
- 2) která má trvalý pobyt na území České republiky
a
- 3) občanství není v tomto případě směrodatné (daná žena - rodička tedy nemusí mít výhradně občanství České republiky).

Zde bych jako „slabé místo“ právní úpravy viděla především přesné nevymezení subjektu, který bude výše uvedené údaje kontrolovat, taktéž nestanovení přesného způsobu pro ověření jejich souladu se skutečným stavem, ale ani to, jakými doklady musí být splnění výše uvedených skutečností prokázáno. Zejména prokázání skutečnosti, že se jedná o ženu svobodnou, neprovdanou, se beze vší pochyby jeví jako velmi komplikované. Řešením by podle mě v tomto případě mohla být určitá forma čestného prohlášení, v němž by žena prohlásila, že tedy není ženou provdanou, zároveň že byla poučena o skutečnosti, že opačná situace by vylučovala možnost realizace utajeného porodu, a také že byla poučena

⁵⁷ Ustanovení § 67b odst. 20 zákona o péči o zdraví lidu, které bylo do tohoto zákona s účinností od 1. 9. 2004 nově vloženo, zní:

„Žena s trvalým pobytem na území České republiky, která porodila dítě a písemně požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, nejedná-li se o ženu, jejímuž manželu svědčí domněnka otcovství (§51 zákona o rodině), má právo na zvláštní ochranu svých osobních údajů.

Zdravotnické zařízení je v takovém případě povinno vést zdravotní dokumentaci v rozsahu péče související s těhotenstvím a porodem, jejíž součástí jsou osobní údaje této ženy nezbytné ke zjištění anamnézy a údaje uvedené v § 67b odst. 2 písm. b).

Jméno a příjmení ženy je vedeno odděleně od zdravotnické dokumentace spolu s písemnou žádostí podle věty první, datem narození a datem porodu.

Po skončení hospitalizace se zdravotnická dokumentace o tyto údaje doplní a zapečetí. Otevření takto zapečetěné zdravotnické dokumentace je možné jen na základě rozhodnutí soudu.

Lékaři a příslušníci zdravotnického personálu, kteří v rámci výkonu lékařské péče přišli do styku s osobními údaji ženy podle věty první, jsou povinni o nich zachovat mlčenlivost. Ustanovení § 67b odst. 10 a 11 se nepoužijí.“

o skutečnosti, že údaje jí uvedené musí být údaji pravdivými. Na zákonodárci by následně bylo zvážení zakotvení případných sankcí vůči odpovědnému subjektu pro případ, že výše uvedené prohlášení rodičky by bylo nepravdivé.

Za rozporuplnou či ne úplně přesnou pak můžeme označit dikci zákona, která říká, že otevření zapečetěné obálky je možné jen na základě soudního rozhodnutí. Je tedy evidentní, že k tomuto kroku může dojít výhradně v soudním řízení, avšak na straně druhé zákon jasně nespecifikuje:

- a) jaký soud by byl věcně a místně příslušný k rozhodnutí o otevření zapečetěné obálky s údaji o rodičce a zejména
- b) z jakých důvodů by bylo možné tento krok učinit a obálku rozpečetit.

Je-li však obálka uložena u daného zdravotnického zařízení, kde byl utajený porod realizován, zřejmě by místní příslušnost mohla být založena variantou, kdy místně příslušný by byl právě soud, v jehož obvodu se toto zdravotnické zařízení nachází.

Stejně tak se spornou jeví otázka, kdo by patřil mezi okruh subjektů aktivně legitimovaných k podání návrhu na rozpečetění obálky. Zda by tímto subjektem mohlo být výhradně dítě, ať již zletilé nebo nezletilé zastoupené příslušnou osobou (kolizním opatrovníkem, poručníkem nebo osvojitelem), nebo zda by aktivně legitimován k podání návrhu byl též samotný zákonný zástupce dítěte?

Důležitým aspektem je také otázka nutnosti nebo naopak nepotřebnosti souhlasu biologické matky dítěte s rozpečetěním obálky s jejími iniciály. Například francouzská právní úprava tohoto institutu souhlas matky vyžaduje, u nás však vycházíme ze skutečnosti, že z naší právní úpravy explicitně požadavek souhlasu ze strany matky nevyplývá, proto k odtajnění totožnosti matky by mohlo v praxi dojít i proti její vůli. Stejně tak osoba, která návrh k soudu podává, by měla uvést důvody prokazující nutnost rozpečetění obálky a zjištění totožnosti matky. Těmito důvody by zřejmě měly být zejména důvody z oblasti zdravotního stavu dítěte, avšak jejich skutečnou relevantnost následně posoudí až sám soud.⁵⁸

⁵⁸ Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: Anonymní a utajené mateřství – utopie nebo realita? Právní rozhledy, č. 2/2005, str. 97-101

Samostatnou otázkou pak je to, zda žena, která se rozhodne pro porod v rámci režimu utajeného porodu, musí být zletilá nebo musí mít plnou způsobilost k právním úkonům? V souvislosti s touto problematikou vyvstává i další otázka, zda by nezletilá rodička při podpisu žádosti o utajení své totožnosti v souvislosti s porodem mohla být zastoupena jedním nebo oběma svými zákonnými zástupci. Na straně jedné, pokud bychom analogicky využili znění ustanovení § 52 zákona o rodině, které se týká souhlasného prohlášení rodičů učiněného nezletilcem, mohli bychom dojít k závěru, že tento úkon musí provést rodička osobně a nikoliv tedy v zastoupení svého zákonného zástupce nebo zástupců. Na straně druhé však musíme vzít v potaz také skutečnost, že nezletilá matka nemůže mít k takto závažnému úkonu s dalekosáhlými účinky nejen pro její osobu způsobilost a nemůže tedy porodit s utajením své totožnosti.

Změna zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 422/2004 Sb. změnil v souvislosti s utajenými porody také zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a to konkrétně znění jeho ustanovení § 14 a § 17.⁵⁹

Zásadní problém výše uvedené právní úpravy zákona o matrikách je možné spatřovat ve znění ustanovení § 14 odst. 2 a § 17 odst. 1. Zde se hovoří výhradně o tom, že do knihy narození se nezapíše pouze údaje uvedené v ustanovení § 14 odst. 1 písm. d), avšak dále již

⁵⁹ Ustanovení § 14 odst. 1 zní:

„Do knihy narození se zapisuje

a) jméno, popřípadě jména a příjmení dítěte,

b) den, měsíc a rok narození dítěte,

c) rodné číslo, místo narození a pohlaví dítěte,

d) jméno, popřípadě jména, příjmení, popřípadě rodná příjmení, data a místa narození, rodná čísla, státní občanství a místo trvalého pobytu rodičů,

e) datum zápisu a podpis matrikáře.“

Ustanovení § 14 odst. 2 dále zní:

„Údaje uvedené v odst. 1 písm. d) se do knihy narození nezapisují v případě, že matka dítěte požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem.“

Ustanovení § 14 odst. 4 stanoví:

„Písemné hlášení o narození dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, obsahuje informaci, že se jedná o takový případ.“

Ustanovení § 17 odst. 1 pak říká:

„Zápis dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, do knihy narození se provede podle zprávy zdravotnického zařízení, v němž byl porod ukončen, obsahující údaje v § 14 odst. 1, přičemž údaje uvedené v § 14 odst. 1 písm. d) se do knihy narození nezapíše.“

zde nenalezneme žádný odkaz také na ustanovení § 14 odst. 1 písm. a) a nutnost absence zápisu také těchto údajů v knize narození. Z této skutečnosti tedy logicky vyplývá, že do knihy narození se musí zapsat jméno, případně jména dítěte a zejména jeho příjmení. Jméno sice určeno není, avšak v okamžiku porodu totožnost matky známa je (matka o utajení své totožnosti písemně žádá teprve po porodu, stejně tak žádá o utajení totožnosti své, ne již svého dítěte), tím pádem dítě ze zákona nese příjmení své matky. Pokud tedy i dítě má být do knihy narození zapsáno bez uvedení svého jména, popřípadě jmen a především bez uvedení příjmení, mělo by ustanovení § 14 odst. 2 a § 17 odst. 1 odkazovat nejenom na ustanovení § 14 odst. 2 písm. d), ale také na již výše uvedené ustanovení § 14 odst. 1 písm. a).

Evidentní ale je, že mnou výše popsany negativní důsledek, který s sebou přináší nově zakotvená právní úprava, zákonodárce jednoznačně nezamýšlel, a proto také v praxi dochází k racionálnímu postupu, že zdravotnické zařízení ve své zprávě příjmení dítěte vůbec neuvede a následně ho tedy stanovuje až soud (stejně jako u dítěte nezjištěné totožnosti).

Změna zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 422/2004 Sb. změnil taktéž zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a to konkrétně tím, že do stávajícího ustanovení § 13 vložil další, třetí odstavec.⁶⁰

Pokud tedy níže uvedené ustanovení zákona o veřejném zdravotním pojištění přeneseme do praxe, je postup takový, že zdravotnické zařízení, které poskytlo rodičce péči v souvislosti s jejím utajeným porodem, vyúčtuje tuto péči zdravotní pojišťovně na základě písemného sdělení rodičky, v němž uvede své registrační číslo pojištěnce a název zdravotní pojišťovny (stejným způsobem bude také vyúčtována zdravotní péče poskytnutá novorozence dítěti - tedy prostřednictvím registračního čísla jeho matky). Avšak registrační číslo pojištěnce je většinou shodné s rodným číslem pacienta, navíc nemocniční počítačové systémy k zadanému číslu pojištěnce automaticky zobrazí jméno, příjmení a většinou i adresu

⁶⁰ Ustanovení § 13 odst. 3 tedy s účinností od 1. 9. 2004 zní:

„Ze zdravotního pojištění se hradí též zdravotnická péče související s těhotenstvím a porodem dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem. Tuto péči hradí zdravotní pojišťovna, kterou na základě identifikačních údajů pojištěnce o úhradu požádá příslušné zdravotnické zařízení.
Povinnosti mlčenlivosti stanovená v § 67b odst. 20 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, tím není dotčena.“

bydliště. V této situaci je tedy utajení totožnosti matky evidentně značně problematické. Řešení této komplikace stojící v cestě naplnění cílů institutu utajeného porodu může spočívat v následujících variantách:

1. Ke kompletnímu utajení porodu, resp. k utajení veškerých údajů o matce - rodičce by mohlo dojít tehdy, pokud by si tato rodička uhradila veškeré náklady spojené s těhotenstvím, porodem a poporodní péčí o novorozence sama, v tomto případě by tedy nemusela poskytnout své registrační číslo pojištěnce. Avšak v tomto případě vyvstává evidentní problém, že tuto variantu by mohly zvolit pouze ženy, které na to tzv. mají, a institut utajeného porodu by byl tedy vyhrazen jen pro ženy dostatečně movité a finančně zajištěné, což jistě nebylo záměrem zákonodárce a evidentně bychom dle mého názoru mohli tuto variantu označit za diskriminační přístup k institutu utajeného porodu.⁶¹
2. Povinnost zachovávat mlčenlivost o veškerých skutečnostech týkajících se osobních údajů ženy, která se rozhodla pro utajený porod, by měli nejenom zdravotničtí pracovníci, ale tato povinnost mlčenlivosti by se vztahovala také na pracovníky pojišťoven.

Vztah zákona č. 422/2004 Sb. a ustanovení § 50a zákona o rodině

Na úvod vymezení vztahu mezi zákonem č. 422/2004 Sb. na straně jedné a ustanovením § 50a zákona o rodině na straně druhé bych ráda uvedla, že jako problém se může jevit situace, kdy čistě soukromoprávní vztah byl upraven veřejnoprávními předpisy, tedy novelizací norem práva veřejného tak, jak to bylo provedeno zákonodárcem prostřednictvím zákona č. 422/2004 Sb. Souhrnně řečeno, závažný zásah do statusových práv, která mají svůj základ v právu soukromém, byl tedy proveden novelizací norem práva veřejného, a to bez většího promýšlení možných dopadů a důsledků této právní úpravy a taktéž bez provedení novelizace zákona o rodině.

Nová právní úprava se bohužel nevypořádala s platným zněním ustanovení § 50a zákona o rodině a vztah mezi matkou a dítětem se tedy ani přijetím zákona č. 422/2004 Sb. nijak nemění - matkou dítěte je stále žena, která dítě porodila. Toto ustanovení, jak jsem již

⁶¹ Kodriková Zuzana: „Anonymní“ porody jsou skutečně utajené? Právo a rodina, č. 6/2005, str. 17-20

několikrát v předchozích pasážích své rigorózní práce uvedla, je ustanovením kogentním a pro vznik právního vztahu mezi matkou a dítětem je tedy definitivně stále rozhodující fakt porodu dítěte. Rodinně právní vztah mezi matkou a dítětem je založen okamžikem narození dítěte, matce následně ex lege vzniká rodičovská zodpovědnost a je to právě matka, která se stává také zákonnou zástupkyní dítěte. Dále pak z rodinně právního vztahu matka - dítě vyplývá celá řada dalších práv a povinností, jako např. právo dát dítěti jméno, vyživovací povinnost, po případné smrti matky dědické právo atd.

Naše právní úprava rozeznává dva základní typy osvojení:

1. osvojení prosté, zrušitelné (tzv. osvojení I. typu)
a
2. osvojení nezrušitelné (tzv. osvojení II. typu).

Pokud by došlo k prostému osvojení dítěte, jež bylo porozeno v režimu tzv. utajeného porodu, tedy k realizaci I. typu osvojení, existuje zde stále možnost (bez ohledu na skutečnost, jak je tato možnost (ne)pravděpodobná), že by mohlo dojít k obnovení právního vztahu mezi dítětem a jeho biologickou matkou, jelikož, jak už vyplývá ze samotného názvu tohoto typu osvojení, může být zrušitelné osvojení z důležitých důvodů na návrh osvojitele nebo osvojence zrušeno. Právě z tohoto důvodu tedy výše uvedený rodinně právní vztah mezi matkou a dítětem definitivně zaniká až okamžikem, kdy bude dítě osvojeno nezrušitelně v souladu s ustanovením § 74 a násl. zákona o rodině. Osvojitelé pak budou do matriky zapsáni místo biologických rodičů dítěte a nastává zákonná fikce, podle které jsou za rodiče dítěte považováni jeho osvojitelé. Avšak v souvislosti s tímto postupem bych ráda poukázala na znění ustanovení § 75 zákona o rodině, které stanoví, že nezrušitelné osvojení je možné realizovat až tehdy, pokud je nezletilé dítě starší jednoho roku. Právě u zakotvení tohoto časového určení je podle mě prostor pro další činnost zákonodárce, který by měl zvážit, zda pro dítě by nebyla daleko přínosnější varianta, že nezrušitelně osvojeno by mohlo být ne po roce, ale již po několika málo měsících od svého narození. V souvislosti s osvojením bych ještě ráda zmínila jednu skutečnost - bylo-li dítě nezrušitelně osvojeno, má tedy v rodném listě zapsány osoby osvojitelů a až poté by případně došlo ke zjištění a odtajnění osoby biologické matky, nemělo by to mít zřejmě žádný právní význam.

Z výše uvedených skutečností tedy evidentně vyplývá, že naše právní úprava neumožňuje jednostranně ukončit rodinně právní vztah matky k dítěti, tím pádem tedy v praxi není možné, aby se matka svého dítěte platně tzv. vzdala či zřekla (stejně tak jako provedení tohoto úkonu není paralelně možné realizovat ze strany dítěte - ani ono se nemůže zřeknout či vzdát svých rodičů), jak je často mylně uváděno zejména ze strany sdělovacích prostředků.

Dále bych ráda uvedla, že do doby, než bude dítě nezrušitelně osvojeno, může se matka domáhat zápisu údajů o své osobě do knihy narození a pokud předloží důkaz o svém porodu, mělo by jí být vyhověno. Na základě této nastalé situace by následně byl proveden dodatečný záznam matriční události do matriční knihy v souladu s ustanovením § 49 zákona o matrikách. Pokud by však žádosti matky vyhověno nebylo, nejspíše by nezbylo nic jiného, než celou věc řešit soudní cestou a zřejmě bychom právě řízení o určení mateřství mohli považovat za příslušnou a vhodnou situaci, kdy by bylo možné rozhodnout o rozpečetění obálky s údaji týkajícími se porodu a samotné rodičky. Rozhodnutí soudu na základě těchto skutečností by pak bylo rozhodnutím deklaratorním s účinky *ex tunc*.⁶²

Pokud bych měla celou problematiku vztahu mezi dítětem a matkou, která ho porodila v režimu tzv. utajeného porodu, shrnout, ráda bych uvedla, že jedním z cílů zákona č. 422/2004 Sb. bylo zrychlení a zjednodušení procesu osvojení dítěte. Ovšem právě tento cíl se dle mého názoru zákonodárci naplnit nepodařilo, jelikož dítě narozené právě v režimu utajeného porodu nemá statut nalezence. Jak jsem výše uvedla, existuje zde naopak rodinně právní vztah mezi ním a jeho matkou, tím pádem proces osvojení bude probíhat obdobně jako v případech, kdy by biologická matka dítěte rodila bez utajení své totožnosti. Souhlas k osvojení musí být dán zákonným zástupcem dítěte - tedy v tomto případě matkou až po uplynutí šesti týdnů po narození dítěte, což by praxi znamenalo, že žena rodící s utajením své totožnosti, by se po uplynutí této lhůty musela dostavit k příslušnému orgánu a zde souhlas k osvojení dát. Tento postup se mi zdá v relaci k cílům utajeného porodu mírně řečeno absurdní, proto si myslím, že v těchto případech zřejmě nebude docházet k projevu souhlasu matky s osvojením, ale naopak zde bude využito ustanovení § 68 odst. 1 písm. b) zákona o rodině, kdy matka o narozené dítě po dva měsíce neprojeví vůbec žádný zájem.

⁶² Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: Anonymní a utajené mateřství – utopie nebo realita? Právní rozhledy, č. 2/2005, str. 97-101

Otázka (ne)zohlednění práv biologického otce dítěte

Pokud bychom se měli zabývat problematikou zohlednění práv biologického otce dítěte v případě, že matka dítěte se rozhodne pro využití možnosti utajeného porodu, nepochybně bychom museli dospět k závěru, že právní úprava zakotvená zákonem č. 422/2004 Sb. nerespektuje právo otce na zjištění jeho otcovství.

Celou problematiku můžeme shrnout do několika základních bodů:

- 1) První právní domněnka otcovství je v tomto případě na základě výše uvedeného vyloučená.
- 2) Avšak ani druhá právní domněnka otcovství nemůže být v tomto případě uplatněna, a to ani tehdy, pokud by muž souhlasně prohlásil své otcovství k dítěti a bylo by možné využít ustanovení § 52 odst. 3 zákona o rodině, kdy by existence tohoto prohlášení postačovala a prohlášení matky by nebylo potřeba pro těžko překonatelnou překážku. Důvodem pro nepřipustnost i této varianty je skutečnost, že otcovství nemůže být určeno bez existence matrikového mateřství, tedy zápisu matky do knihy narození.
- 3) Jedinou možností, jak účinně určit otcovství k dítěti, jež matka porodila v rámci tzv. utajeného porodu, je třetí právní domněnka otcovství a tedy soudní řízení. Zahájeno by bylo na návrh muže, který o sobě tvrdí, že je otcem dítěte a tuto žalobu by bylo možné podat kdykoliv. Pokud by případně byla „ve hře“ u konkrétního dítěte i možnost osvojení, platí zde pravidlo, že dítě by mohlo být osvojeno až poté, co rozhodnutí soudu o určení otcovství nabylo právní moci.

6.2 Anonymní porody

Pod anonymním porodem si na rozdíl od porodu utajeného můžeme představit situaci, kdy by byla rodiče, jež o své dítě nestojí, dána možnost porodit a zároveň odmítnout při tomto porodu uvést svoji totožnost. Jméno matky by tedy nebylo zapisováno do rodného listu dítěte a zároveň by identita matky zůstala skryta i samotnému personálu ve zdravotnickém zařízení, kde by porod probíhal. Ovšem bez ohledu na její účelnost, tato výše uvedená možnost v České republice realizována v praxi být prozatím nemůže, náš právní řád ji totiž nepřipouští na rozdíl od mnoha jiných států, kde možnost porodit anonymně a dítě tedy legálně odložit, aniž by této matce hrozilo trestní stíhání ať už pro trestný čin opuštění dítěte či pro jiný trestný čin, existuje.

Na straně druhé však i v souvislosti s našimi poměry se hovoří o realizaci tzv. anonymních porodů, a to v situacích, pokud dítě bylo odloženo, případně zanecháno ve zdravotnickém zařízení matkou, která předložila doklady, o nichž bylo následně zjištěno, že jsou falešné, nebo ohledně své totožnosti nesdělila žádnou informaci. Jinak tedy řečeno, o anonymním porodu můžeme mluvit tehdy, pokud:

1. dítě je odloženo a jeho matka není vůbec známa, přičemž k odložení tohoto dítěte může dojít
 - a) ve zdravotnickém zařízení - odložení dítěte ve zdravotnickém zařízení je v daném případě dle mého názoru mnohem přijatelnější variantou v relaci k zachování řádné péče o dítě a jeho životních potřeb
nebo
 - b) na kterémkoliv jiném místě - zde je pak již otázkou, o jaké místo se konkrétně bude jednat (jestli např. o schody činžovního domu nebo kontejner na odpad) a od charakteru tohoto místa můžeme odvodit pravděpodobnost, zda dítě bude nalezeno náhodným kolemjdoucím ještě ve chvíli, kdy je možné jej zachránit
nebo nikoliv

anebo

2. dítě je předáno matkou s falešnými doklady.

Dítě narozené výše uvedeným způsobem má u nás ze zákona právní statut nalezenec a zápis tohoto dítěte do matriky bude proveden v souladu se zněním ustanovení § 17 odst. 2 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, kdy zápis dítěte nezjištěné totožnosti se do knihy narození musí provést podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledek šetření i zprávu lékaře poté předává matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl.

K zápisu dítěte do matriky bude příslušný matriční úřad, v jehož správním obvodu k nálezu novorozence došlo a tomuto matričnímu úřadu předá výsledek svého šetření i zprávu lékaře orgán policie, který šetření ohledně dítěte nezjištěné totožnosti prováděl. Mateřství je tak tedy na základě šetření policie a případné lékařské zprávy postaveno najisto. Pokud by tedy v praxi nastal případ, že mateřství ženy by přes maximální snahu zainteresovaných subjektů zjištěno nebylo, dítě by právě na základě existence těchto faktů mělo dále statut nalezenec.⁶³ Následně pak o dítěti, jehož rodiče nejsou známi, podává matriční úřad zprávu soudu, aby tento stanovil dítěti poručníka a mohl dítěti určit jméno a příjmení.

Podrobnější rozvedení samotného ustanovení § 17 odst. 2 zákona o matrikách můžeme najít ve vyhlášce Ministerstva vnitra č. 207/2001 Sb., kterou se provádí zákon o matrikách. Podle příslušných ustanovení této vyhlášky je pak postup v praxi takový, že:

- 1) zápis dítěte nezjištěné totožnosti se do knihy narození provede až ve chvíli, když je ověřeno, že již v minulosti k provedení tohoto zápisu nedošlo;
- 2) v části nazvané „Záznamy a opravy před podpisem“ je pak uváděn čas, místo a okolnosti, za kterých bylo dítě nalezeno, popis jeho zvláštních tělesných znaků, oděvu a označení jiných předmětů, které by měly vztah ke zjištění jeho totožnosti včetně pravděpodobného věku.

Pokud tedy celou problematiku anonymních, resp. i utajených porodů shrneme, můžeme dojít k závěru, že oba tyto výše uvedené instituty jsou sice v mnoha ohledech rozdílnými a odlišujícími se, avšak co je pro ně společné, je jednotící princip, kdy je matce -

⁶³ Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: Anonymní a utajené mateřství – utopie nebo realita? Právní rozhledy, č. 2/2005, str. 97-101

rodiče legálně umožněno porodit a následně své dítě opustit se současným zachováním at' již většího či menšího stupně anonymity své osoby.

7 Babyboxy - schránky pro odložené děti

7.1 Odložené děti

Pokud si položíme otázku, kdo jsou to vůbec odložené děti, odpověď by v tomto případě s největší pravděpodobností zněla, že pod odloženým dítětem si můžeme představit nejčastěji novorozence odloženého matkou - rodičkou, avšak obecně bychom za odložené děti mohli považovat děti odložené anonymními rodiči. Na straně druhé bych však ráda upozornila, že za odložené dítě nemůžeme považovat sirotka, jehož rodiče sice již nežijí, avšak jsou známi.

Problematika odložených dětí samozřejmě není otázkou, která je řešena pouze v České republice, proto i jazyky jiných států mají pro odložené děti svá specifická pojmenování:

- a) v němčině se odložené a nalezené děti označují buď výrazem „Findelkind“ nebo výrazem „Findling“,
- b) v Anglii jsou tyto děti označovány jako „foundling“ nebo „abandoned child“,
- c) francouzština pak používá slovo „enfant trouvé“, španělština „esposito“, italština „trovato“ atd.

Prvním historicky známým nalezcem byl pravděpodobně Mojžíš, který ve 14. století před naším letopočtem připlul v košíku po Nilu, vylovila jej faraónská princezna a na svém dvoře jej také následně vychovala. Ve starověké Spartě odložení nebo dokonce usmrcení postiženého dítěte nebylo považováno za trestný čin. Stejně tak ani v antickém Římě nebylo odložení dítěte považováno za protiprávní a obvyklým místem, kde Římané své děti nejčastěji odkládali, byly tržnice. Ve středověku byly nalezené děti obvykle vychovávány v křesťanských rodinách a nad jejich výchovou bděla samotná církev. Zajímavý je také technický pokrok související s problematikou odkládání dětí - v průběhu času totiž došlo také k vytvoření jakýchsi otočných zařízení, která se montovala do bran nebo do zdí domů pro nalezené, dále do nemocnic a klášterů, a do nichž bylo možné odkládané dítě umístit. Pokud svoji pozornost zaměříme na české země, zde se první nalezince a sirotčince začínají v hojnějším počtu objevovat po třicetileté válce, jejímž jedním z důsledků byl právě i nárůst opuštěných dětí.

Co se týče konkrétních důvodů, které jsou rozhodující pro to, aby ze strany rodiče nebo rodičů dítěte došlo k jeho odložení, pak těchto důvodů je jistě mnoho a ve vazbě ke konkrétní situaci mohou být i značně rozlišné. K odložení dítěte často dochází zejména ze strany žen, které své těhotenství v jeho průběhu z nejrůznějších příčin před okolím tajily, a z tohoto důvodu třeba ani nenavštěvovaly zdravotnické zařízení, kde by jim mohla být poskytnuta příslušná lékařská péče. Typickým znakem pro matky, které odloží své dítě, je však malá vzdělanost a ne zřídka také drogová závislost. S ohledem na praxi často bývá důvodem pro odložení dítěte špatná finanční situace matky a neschopnost postarat se o základní potřeby dítěte. Na lehkou váhu bychom neměli brát ani aspekt očekávané ostudy, kritiky rodiny či aspekt strachu z reakce rodičů. A uvádí se, že děti odkládají též ženy pobývající v nějakém státě ilegálně, stejně tak ženy, které otěhotněly v důsledku znásilnění a svou roli v rozhodování o odložení dítěte mohou hrát i náboženské důvody.⁶⁴ Je tedy evidentní, že důvodů, na jejichž základě následně dojde k odložení dítěte, existuje velmi široké spektrum.

⁶⁴ Pokorná Martina, Hess Ludvík: Odložené děti (úvod do problematiky), zpracováno podle zahraničních pramenů. Zdroj: oficiální webové stránky www.statim.cz

7.2 Co to je babybox, jak funguje a jeho historie

Pod schránkou pro odložené děti - tedy pod v České republice nejčastěji používaným pojmem „babybox“, či pod zahraničními pojmy jako „babyklappe“, „babyfenster“, „baby hatch“ nebo „hniezda záchrany“ si můžeme představit v podstatě totéž zařízení, kterým je:

- a) bílá, zřetelně označená schránka z umělé hmoty;
- b) tato schránka je umístěna ve zdi nejčastěji nemocnice, avšak toto není podmínkou, může být totiž umístěna i v zařízeních typu klášter nebo kostel;
- c) schránka je opatřena dvířky, jež je možné otevřít pouze jednou, ale existují i taková zařízení, která se uzavřou automaticky v případě, že by je osoba odkládající dítě sama nezavřela;
- d) uvnitř schránky je postýlka;
- e) celý vnitřní prostor schránky je vytápěný na teplotu 37° Celsia;
- f) pro osobu, jež chce dítě odložit a do babyboxu jej tedy přinesla, je uvnitř schránky připraven lístek s informacemi o dalším osudu dítěte a o možnostech, jak jej získat zpět;
- g) některé babyboxy jsou též opatřeny zařízením sloužícím k získání otisku ruky nebo nohy dítěte a tento otisk pak může sloužit jako doklad pro osobu, která dítě do babyboxu odložila.

Pokud dojde k uzavření dvířek babyboxu, aktivují se následně vizuální a akustické senzory, které přivolají odborný personál zařízení, v rámci něž je babybox instalován. Avšak k tomuto dochází v časovém horizontu (zpravidla několika minut), kdy i osoba, jež dítě do babyboxu odložila, má dostatek času, aby místo opustila, aniž by byla personálem zpozorována. Dítěti se poté dostane kompletní zdravotní a sociální péče.

První babybox vůbec, resp. Babyklappe byla zřízena v Hamburku 5. dubna 2000 a za její první rok působnosti do ní bylo odloženo šest dětí, k nimž musíme přičíst ještě dvě další, které byly převzaty na základě telefonátu. Spolkovou republiku Německo v průběhu času při zřizování babyboxů následovaly další evropské státy jako Rakousko, Švýcarsko a Itálie, rovněž jeden babybox byl zřízen například i v Jihoafrické republice. Stejně jako výše uvedené státy i Česká republika se navzdory probíhající (a často velmi vášnivě) diskuzi o přijatelnosti této možnosti, jak odložit dítě, stala účastníkem projektu babyboxů a historicky první babybox byl u nás uveden do provozu v červnu roku 2005.

Pokud bychom se zabývali otázkou, jak finančně náročný je nebo naopak není projekt babyboxů, pro představu uvedu, že náklady na zřízení dvou Babyklappe ve Spolkové republice Německo (které je v péči o odložené děti zřejmě nejdále), konkrétně pak ve městě Hamburk činily v přepočtu necelých deset a půl miliónu korun⁶⁵ a ponechám na každém z nás, aby se rozhodl, zda se mu tato částka zdá adekvátní či nikoliv.

Hlavním smyslem existence babyboxů je nepochybně vytvoření možnosti, jak matce, resp. rodičům narozeného dítěte poskytnout východisko z krajní životní situace, která jak jsem již výše uvedla, může být v relaci k jednotlivým subjektům značně rozdílná.

⁶⁵ Pokorná Martina, Hess Ludvík: Odložené děti (úvod do problematiky), zpracováno podle zahraničních pramenů. Zdroj: oficiální webové stránky www.statim.cz

7.3 Situace v České republice

Obecně je možné zkonstatovat, že ač se jedná o stav jednoznačně nežádoucí a značně negativní, musíme však bohužel připustit existenci odkládání dětí, a ještě hůře také vražd novorozenců matkou i v České republice.

S ohledem na ochranu ženy, která se z nějakého důvodu nechce, resp. nemůže o své dítě starat, avšak zejména s ohledem na samotné dítě, které se nijak nezapříčinilo o existenci a nastolení jeho nezáviděníhodné situace, kdy se stalo nežádoucím, a s ohledem na jeho práva, je nepochybně nutné přijmout nějaké vhodné ale zároveň kompromisní řešení, které by bylo přijatelné pro všechny zainteresované subjekty.

Na shora uvedené téma v České republice již několik let probíhají četné diskuze na různých úrovních, které mají za cíl najít řešení, prostřednictvím kterého by byla těhotné ženě dána možnost anonymně porodit a stejně anonymně dítě odložit, aniž by této ženě hrozilo trestní stíhání. Zřejmě jediným řešením, které u nás našlo odraz i v platné legislativě, bylo připuštění realizace tzv. utajených porodů (jejichž problematikou jsem se podrobně zabývala v předchozí části své rigorózní práce), avšak jak jsem již výše uvedla, toto řešení není tím, které by ženě nabídlo absolutní zajištění anonymity její totožnosti.

Právě ze shora uvedeného důvodu bych svoji pozornost v následující části práce ráda zaměřila na proces zřizování schránek pro odložené děti a problematiku s tímto související.

7.3.1 Historie babyboxů v České republice

S myšlenkou na vybudování sítě babyboxů v České republice přišli v roce 2004 pan Roman Hanus a pan Ludvík Hess, přičemž úplně první schránka pro odložené děti u nás měla být nainstalována na zeď objektu Gynekologicko-porodnické kliniky v Apolinářské ulici v Praze 2, avšak celý proces samotné realizace zabudování babyboxu byl pozastaven těsně před podpisem smlouvy o provozování babyboxu mezi Všeobecnou fakultní nemocnicí v Praze, jejíž součástí gynekologicko-porodnická klinika je, a nadačním fondem pro odložené děti Statim.

Historicky prvním babyboxem u nás se tedy stal babybox v soukromém zdravotním zařízení GynCentrum v Hloubětínské ulici č. 3 v Praze 9, který byl na veřejně přístupném místě v jeho zdi nainstalován za dohledu samotného primáře GynCentra MUDr. Petra Píchy dne 1. června 2005. V tomto případě se nejednalo o zdravotnické zařízení přímo zřízené ministerstvem vnitra, bylo zde tedy předejito komplikacím, které vyvstaly právě v průběhu přípravy instalace babyboxu u Gynekologicko-porodnické kliniky v Apolinářské ulici.

Následně druhý babybox v České republice, avšak první na Moravě, je od 3. listopadu 2005 v provozu ve zdi Městské nemocnice Milosrdných bratří v Polní ulici č. 3 v Brně a i tento babybox byl nainstalován za dohledu a předchozí podpory samotného primáře MUDr. Daniela Rychnovského.

Třetí babybox byl nainstalován 5. prosince 2006 v Olomouci, čtvrtý 1. června 2007 v Kadani, pátý pak 6. prosince 2007 ve Zlíně a takto bych ve svém výčtu jednotlivých babyboxů mohla pokračovat dále, až bych se pozastavila na čísle 46, jelikož od 19. září 2011 je čtyřicátý šestý babybox namontován v rámci objektu Zdravotnické záchranné služby Královéhradeckého kraje, p.o., v Hradci Králové. S účinností k dnešnímu dni - tj. k 15. listopadu 2011 u nás tedy celkově existuje a je v provozu celkem 46 babyboxů.

zdroj: <http://www.statim.cz/?p=babyboxy>

údaj relevantní k datu 17. 6. 2010

zdroj: <http://www.babybox.cz/?p=babyboxy>

údaj relevantní k datu 15. 11. 2011⁶⁶

Seznam českých měst, v nichž můžeme najít nainstalovaný babybox, je uvedený na výše vložené mapce, přičemž souhrnně řečeno:

- 1) babyboxy u nás fungují již více než 6 let;
- 2) v den 6. výročí otevření prvního babyboxu v hloubětínském GynCentru 1. června 2011 byl otevřen další nový babybox v Trutnově;
- 3) celkově je babyboxů v České republice 46, aktuálně nejnovější - čtyřicátý šestý babybox byl dne 19. září 2011 namontován v rámci objektu Zdravotnické záchranné služby Královéhradeckého kraje, p.o., v Hradecké ulici č. 1690, 500 12 Hradec Králové;
- 4) prvně otevřený babybox v hloubětínském GynCentru přijal 17 dětí a všechny babyboxy dohromady pak 61 dětí (36 děvčat a 25 chlapců), přičemž posledním z nich je Xaver, který byl vložen dne 7. listopadu 2011 do olomouckého babyboxu, pro nějž to bylo za dobu své existence již třetí přijaté dítě.⁶⁷
- 5) Podle internetového výzkumu společnosti STEM/MARK považuje babyboxy za prospěšné 96% Čechů.⁶⁸

⁶⁶ Mapa České republiky pro srovnání nárůstu počtu babyboxů v období od 17. 6. 2010 do 15. 11. 2011

⁶⁷ veškeré údaje jsou relevantní k datu 15. 11. 2011

zdroj: kompletní oficiální webové stránky www.statim.cz

⁶⁸ <http://www.babybox.cz/?p=uvodni-stranka>

Na konec bych ještě ráda uvedla, že do prvního babyboxu u nás v hloubětínském GynCentru byla jako vůbec první dítě vložena dne 17. 2. 2006 zdravá měsíční holčička a kromě ní biologická matka do babyboxu uložila také rodný list dítěte. V důsledku tohoto kroku matka dítěte a její totožnost byly známy a i nadále matka zůstala zákonnou zástupkyní dítěte. Následně se mohla rozhodnout, zda dá souhlas s osvojením svého dítěte odloženého do babyboxu, který by musela osobně učinit po uplynutí lhůty šesti týdnů od porodu před příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dítěte nebo před soudem. Tento souhlas by poté matka mohla ještě odvolat, avšak jen do doby, než by dítě bylo umístěno do před adopční péče na základě rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dítěte. Využití tohoto institutu zpětvzetí souhlasu však v případě „prvního babyboxového dítěte u nás“ nebylo zapotřebí, jelikož matka si ještě před uplynutím lhůty šesti týdnů odložení dítěte rozmyslela a vzala si ho zpět do své péče.

Úplně na konec bych ještě ráda uvedla, že původním záměrem zřizovatele babyboxů u nás bylo vytvořit síť cca dvaceti babyboxů co nejlépe místně rozmístěných po České republice, dnes jich máme, jak jsem výše uvedla, čtyřicet šest a plánuji do budoucna je tento počet rozšířit na kulatých sedmdesát. Důvodem konkrétně pro toto číslo je záměr, aby jeden babybox vždy připadal na jeden okres v České republice a mohly tím být tedy lépe naplněny cíle, kvůli nimž idea schránek pro nalezené děti vůbec vznikla.

7.3.2 Nadační fond pro odložené děti Statim a Občanské sdružení Babybox pro odložené děti - Statim

V květnu roku 2004 došlo ke zřízení Nadačního fondu pro odložené děti Statim, který je zapsán v nadačním rejstříku vedeném Městským soudem v Praze a jeho základním účelem je zřizování schránek pro odložené děti, jakož i podpora všech činností s tím spojených, a dále poskytování pomoci odloženým a opuštěným dětem.⁶⁹ Ředitelem tohoto nadačního fondu je pan Ludvík Hess, jehož jméno je mezi odborníky na problematiku rodinného práva, ale podle mého názoru též mezi laickou veřejností, poměrně dobře známo.

Kromě zřízení Nadačního fondu pro odložené děti Statim, došlo také ke zřízení Občanského sdružení Babybox pro odložené děti - Statim. Registrace tohoto občanského

⁶⁹ jedná se o účel oficiálně uvedený na webových stránkách nadačního fondu <http://www.babybox.cz/?p=fond>

sdužení byla řádně provedena ministerstvem vnitra a jeho cílem je „snaha o záchranu novorozenců, kteří by jinak byli matkou odloženi za podmínek, v nichž by jim hrozila vážná újma na zdraví nebo smrt“, jak je deklarováno na oficiálních webových stránkách sdružení. Právě za tímto účelem sdružení mj.:

- 1) instaluje po dohodě s příslušnými zdravotními zařízeními babyboxy, které umožňují anonymní odložení novorozeného dítěte;
- 2) sleduje a podporuje další vývoj odložených dětí;
- 3) prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků informuje veřejnost o problematice odložených dětí;
- 4) spolupracuje se státními orgány organizacemi a institucemi, které se zabývají ochranou dětí, jakož i nestátními organizacemi vzniklými na podobných ideálech a myšlenkách.

Předsedou Občanského sdružení Babybox pro odložené děti - Statim je opět pan Ludvík Hess.

Pokud bychom pátrali po významu slova „statim“, se kterým se můžeme setkat jednak v názvu nadačního fondu, ale také v názvu občanského sdružení, došli bychom k závěru, že se jedná o pojem používaný v oblasti zdravotnictví a znamená v překladu „ihned“ nebo „okamžitě“. Právě ve významu tohoto slova bychom mohli vidět relaci k cílům onoho nadačního fondu i občanského sdružení.

7.3.3 Nejdůležitější právní a etické otázky týkající se babyboxů

V dnešní době existuje jistě řada témat, která jsou velmi živě diskutována nejen odbornou, ale i laickou veřejností, avšak ne všechna tato témata vzbuzují tolik emocí a také značný zájem médií (ať již seriózních nebo bulvárních) jako právě téma babyboxů a možnosti legálně tímto způsobem odložit své dítě.

Na straně jedné můžeme v babyboxech vidět převratný nápad, jak pomoci matce v situaci, kdy se nechce nebo nemůže postarat o své dítě, ovšem na straně druhé není možné též zavírat oči nad komplikacemi ať již morálními či právními, které s sebou právě projekt babyboxů přináší.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Základní oblastí, která se jeví jako jedna z nejvíce kontroverzních, je možný nesoulad mezi činností Občanského sdružení Babybox pro odložené děti - Statim a zněním zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Rozhodující otázkou zde je, zda provozování babyboxů je výkonem sociálně-právní ochrany dětí ve smyslu výše uvedeného zákona nebo nikoliv.

V ustanovení § 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí je definován rozsah pojmu sociálně-právní ochrana dětí, a to zcela obecně, nejen tedy pro účely tohoto zákona. V ustanovení § 4 jsou pak taxativním výčtem uvedeny subjekty, které smějí sociálně-právní ochranu dětí vykonávat. Podle názoru odpůrců projektu babyboxů (mezi které můžeme zařadit i samotné ministerstvo zdravotnictví) se tedy o výkon sociálně-právní ochrany dětí v tomto případě jedná, avšak tuto činnost může vykonávat pouze stát nebo tzv. pověřené osoby, které jsou, jak jsem již výše uvedla, v zákoně vyjmenované (a to taxativně), a mezi nimi Občanské sdružení Babybox pro odložené děti - Statim není. Pokud by tedy subjekt, který zřídil a provozuje babybox, nebyl osobou pověřenou výkonem sociálně-právní ochrany ve smyslu ustanovení § 4 odst. 2 písm. d) zákona o sociálně-právní ochraně dětí, nesmí tak z hlediska práva činit a jeho případná činnost by tedy byla rozporu s právními předpisy České republiky. Souhrnně tedy řečeno, pokud by podle shora uvedeného názoru měl být provoz babyboxů v souladu se zákonem, musí jejich zřizovatel a provozovatel být nejen fyzickou nebo právnickou osobou, ale musí být také osobou pověřenou výkonem sociálně-právní ochrany dítěte. A zde lze mít značné pochyby o tom, zda nějaká osoba by k této činnosti vůbec pověřena být mohla - zřízení a provozování babyboxů totiž není uvedeno mezi taxativně stanovenými činnostmi či úkony, které mohou a smějí pověřené osoby vykonávat.⁷⁰

Naopak zastánci babyboxů, kterým je mj. i Ústav státu a práva Akademie věd České republiky, tvrdí, že zřizování babyboxů není výkonem sociálně-právní činnosti, ale jedná se o činnost zaměřenou „pouze na vytvoření prostoru a jeho vybavení pro umístění odloženého dítěte, v němž budou zajištěny hygienické podmínky, bezpečnost dítěte proti zásahům třetích

⁷⁰ Zuklínová Michaela: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. Právní rozhledy, č. 7/2005, str. 250-253

osob a návaznost na rychlá třetí opatření“, dále pak „úkoly orgánů sociálně-právní ochrany dětí, jakož i orgánů zdravotnických, vznikají teprve následně, poté, kdy by vložením dítěte do schránky bylo dítě opravdu odloženo a jeho život zachráněn“. ⁷¹ Stejně tak je otázkou k diskusi, zda ustanovení § 1 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí není odpůrci projektu babyboxů vykládáno příliš extenzivně, jelikož jistě není možné z takto vymezené působnosti zákona vyvozovat závěr, že jakákoliv činnost zaměřená na ochranu a pomoc nezletilým podléhá režimu tohoto právního předpisu, byť by se jednalo o oblast práva veřejného. Tvrzení, že pokud určitá činnost není uvedena mezi taxativně uvedenými úkony v ustanovení § 48 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, nemá a nesmí být vykonávána, platí jistě pouze pro výkon činností, které jsou nepochybně sociálně-právní ochranou, ale nikoliv pro jakoukoliv činnost ve prospěch dětí a k jejich ochraně. ⁷²

Určité rozřešení celé situace následně dalo ministerstvo práce a sociálních věcí, které se přiklonilo k názoru, že zřizování a provozování babyboxů není výkonem sociálně-právní ochrany dětí a následně v březnu roku 2006 vydalo metodický pokyn pro orgány sociálně-právní ochrany dětí, kterým se stanoví jejich postup v případě dětí odložených do babyboxu. Právě z tohoto pokynu je jasné, že ministerstvo práce a sociálních věcí považuje za výkon sociálně-právní ochrany dětí až činnost, která navazuje na odložení dítěte do babyboxu.

Čl. 7 Úmluvy o právech dítěte

Další kontroverzní oblastí je pak ustanovení čl. 7 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, které obsahuje požadavek, aby každé dítě bylo registrováno ihned po narození a mělo od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.

Odpůrci projektu babyboxů upozorňují právě na skutečnost, že stát se má postarat o to, aby dítě ihned po narození bylo zaregistrováno, aby mu bylo zaručeno právo na jméno a příjmení, právo znát své rodiče a právo na jejich péči, pokud je to možné.

⁷¹ Posudek Ústavu státu a práva. Citováno z <http://www.babybox.cz/?p=aktuality-archiv#a>

⁷² Nová Hana: Baby-boxy, schránky pro odložené novorozené děti z pohledu právní úpravy. Právo a rodina, č. 11/2005, str. 2-7

V relaci k tomuto ustanovení bych však ráda upozornila na skutečnost, že v jeho rámci nenajdeme výraz typu „vždy“ nebo „musí“, naopak v jeho závěru je užito spojení „pokud je to možné“, kterým bychom se dle mého názoru měli řídit.

Zastánci babyboxů poukazují na skutečnost, že záchrana a zachování života dítěte má jistě přednost před právem znát své rodiče a stejně tak podle nich odložení dítěte do babyboxu ještě nutně automaticky nemusí znamenat, že toto dítě nebude mít v budoucnu možnost poznat své biologické rodiče. Tak jako tomu bylo u „prvního babyboxového dítěte u nás“, je možné, aby matka zanechala s dítětem v babyboxu také jeho rodný list (který by zároveň znamenal již řádně provedenou registraci dítěte) anebo informace o sobě a biologické rodině dítěte.

Ustanovení § 50a zákona o rodině

Jak jsem již několikrát v předchozích pasážích své rigorózní práce uvedla, ustanovení § 50a zákona o rodině stanoví, že matkou dítěte je žena, která toto dítě porodila, přičemž se v tomto případě jedná o ustanovení kogentní povahy.

Statusový vztah mezi matkou a dítětem vzniká tedy jednoznačně i tehdy, pokud bylo dítě matkou odloženo do babyboxu a může následně zaniknout až ve chvíli, kdy nabude právní moci rozhodnutí o nezrušitelném osvojení dítěte.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Samostatnou otázkou pak je, zda matka, která své dítě odložila do babyboxu, nenaplnila tímto jednáním skutkovou podstatu trestného činu. V úvahu by zde zřejmě připadalo především ustanovení § 195 zakotvující trestný čin opuštění dítěte nebo ustanovení § 196 zakotvující naopak skutkovou podstatu trestného činu zanedbání povinné výživy.

Pokud se jedná o trestný čin opuštění dítěte, je otázkou, zda by se v daném konkrétním případě podařilo prokázat naplnění jednoho ze základních znaků skutkové podstaty, který říká, že dítě musí být vystaveno nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví. Pokud by matka zanechala své dítě na opuštěném místě v lese, jistě by tento znak naplněn byl, avšak v případě babyboxu, který je obvykle umístěn v rámci zdravotnického zařízení, s jeho naplněním

můžeme souhlasit jen stěží. Na straně druhé však nevidím ani důvod pro zakládání jakékoliv nerovnosti, která by byla dána trestním stíháním matky pro tento trestný čin v případě, kdy zanechala svoje evidentně řádně opečovávané a nakrmené dítě například v čekárně ordinace lékaře a naopak nestíháním matky, která své dítě vložila do babyboxu.

Pokud se pak jedná o trestný čin zanedbání povinné výživy, je zde zřejmě zásadním argumentem pro beztrestnost matky skutečnost, že dítě je umístěno ve zdravotnickém zařízení, tím pádem je o výživu dítěte postaráno a náklady na ni jsou hrazeny z veřejného zdravotního pojištění.

Další zamyšlení nad institutem babyboxů a účelností jejich existence

V této části své rigorózní práce bych mj. ráda poukázala na skutečnost, že okamžikem legálního odložení dítěte do babyboxu proti sobě v podstatě vyvstávají dvě základní práva - právo matky na rozhodnutí zůstat se svojí totožností v anonymitě na straně jedné a právo dítěte na znalost vlastního genetického původu na straně druhé. Právě právo dítěte znát svůj genetický původ bychom podle mého názoru nikdy neměli brát na lehkou váhu a jakkoliv jej podceňovat nebo jeho důležitost zlehčovat. Pokud totiž dítě vyrůstá s pocitem vlastní vykořeněnosti a neznalosti jakýchkoliv informací o své biologické rodině, může to podle mě především v období puberty, kdy se většina dospívajících zabývá ve větší míře svojí osobou, otázkou kým vlastně doopravdy jsou, zanechat i značně negativní psychické následky. Otázkou poté je, zda neznalost vlastního genetického původu bude u daného jedince hrát pouze významnou roli či tato role v jeho životě bude zásadní a rozhodující pro jeho budoucí kvalitu.

Stejně tak dítě anonymně odložené do babyboxu nezná ani zevrubnou anamnézu svých rodičů, tím pádem je například těžko určitelné, jak pravděpodobný je výskyt některých chorob u dítěte, na které oblasti zdravotního stavu dítěte by měla být zaměřena podrobnější pozornost atd.

Dále bych ráda uvedla, že hlavním smyslem a důvodem zřizování babyboxů by měla být pomoc matce, která se dostala do krajní životní situace, a potažmo tedy i případná záchrana života dítěte, jež by v případě neexistence babyboxu bylo zřejmě odloženo na jiném místě a je pak otázkou, zda by bylo nalezeno v časovém horizontu, kdy by mu mohla být

následně účinně poskytnuta potřebná péče či nikoliv. Ovšem na straně druhé musíme také vidět fakt, na nějž poukazuje odborná veřejnost, a to, že v těchto případech se často jedná o matky velmi mladé a nezralé, případně i nesvéprávné nebo psychiatricky nemocné, které si své těhotenství v jeho průběhu buď vůbec nepřipouštěly, nebo ho před okolím přísně tajily, proto v okamžiku porodu se s danou skutečností nebudou mít schopnost racionálně vypořádat, nebudou schopné plánovat, ani dopředu promýšlet své kroky, propadnou panice a musíme bohužel připustit i možnost, že v důsledku všech těchto skutečností může ze strany matky dojít k usmrcení novorozence. Je pak tedy otázkou, zda je v praxi reálné, aby se žena v tomto psychickém rozpoložení po porodu o dítě v nezbytné míře řádně postarala, následně ho vzala, vyšla s ním na ulici a jala se hledat nejbližší babybox, do kterého by jej nepozorovaně mohla odložit. Odpověď na tuto otázku bude zřejmě záporná a to bez ohledu na skutečnost, jestli babybox, kam by tato matka mohla své dítě odložit, by byl nainstalovaný v sousedním městě nebo v sousední ulici od jejího bydliště. Bohužel o faktu, že tohoto rozumového, racionálního přístupu nejsou výše uvedené matky schopny, svědčí i zkušenosti Spolkové republiky Německo, kde ani po zavedení „babyklappen“ počet dětí usmrcených po porodu matkou neklesl.⁷³ U nás se počet nalezených usmrcených novorozenců pohybuje mezi třemi až čtyřmi případy každý rok.⁷⁴

Tématem k úvaze také je, zda babyboxy nemohou zapříčinit zvýšení počtu porodů realizovaných mimo rámec zdravotnických zařízení, které jsou jednoznačně rizikovější oproti porodům provedeným v rámci zdravotnického zařízení za současného poskytnutí řádné zdravotní péče. Zřejmě jen těžko si totiž můžeme představit situaci, kdy matka by zvolila standardní možnost porodu v porodnici a následně po propuštění cestou z nemocnice by své dítě vložila do babyboxu.

Bohužel skutečností je i to, že ne jistě u všech dětí anonymně odložených do babyboxu, můžeme mít jistotu, že budou následně v co nejkratším možném časovém horizontu osvojeny. Zřejmě jen obtížně se dle mého názoru budou hledat vhodní osvojitelé pro dítě postižené, otázkou samou pro sebe je pak osvojování dětí z jiných etnik a ras. Úspěšné realizaci osvojení může pro některé potencionální rodiče také stát v cestě nepřekonatelná překážka naprosté neznalosti původu dítěte. Probíhalo těhotenství matky

⁷³ Pokorná Martina, Hess Ludvík: Odložené děti (úvod do problematiky), zpracováno podle zahraničních pramenů. Zdroj: oficiální webové stránky www.statim.cz

⁷⁴ Schneiberg František: Babyboxy - pomoc dítěti nebo past? Zdravotnictví a právo, č. 6/2009, str. 6-9

řádně? Má dítě nějaké vrozené vady či je zde pravděpodobnost, že nějakou chorobou bude s vysokou pravděpodobností trpět v budoucnu? Je možné očekávat projevení se nějaké nemoci nebo zdravotních komplikací u dítěte? Právě tyto a podobné otázky, které si kladou případní osvojitelé, mohou být značným handicapem pro dítě anonymně odložené do babyboxu na rozdíl např. od dítěte matkou porozeného v rámci tzv. utajeného porodu.

Samozřejmě v potaz také musíme vzít možnost, že babyboxu a jeho primárního účelu bude ze strany některé z osob zneužito. Šlo by například o situaci, kdy by do babyboxu bylo vloženo dítě starší, u něhož se matka rozhodla, že se o něj prostě již nechce starat. V praxi by také mohla nastat situace, kdy matka dítě do babyboxu odloží kvůli jeho zdravotnímu handicapu, kvůli postižení dítěte. Případně musíme připustit i možnost, že do babyboxu by mohlo být odloženo i dítě mrtvé, případně i něco jiného než dítě, nebo dítě již osvojené, pokud jednoduše nespĺnilo očekávání, která s jeho přijetím do rodiny osvojitelé spojovali. V souvislosti s těmito mnou uvedenými skutečnostmi mám bohužel podezření, zda v těchto případech spíše než o záchranu života dítěte prostřednictvím babyboxu nedojde k poměrně jednoduchému umožnění matce zbavit se odpovědnosti za dítě. Stejně tak bychom se měli zamyslet nad otázkou, zda matka odložením dítěte do babyboxu společně s jeho rodným listem jen automaticky neočekává mediální zveřejnění svého osudu a obvykle tíživé sociální a finanční situace, s čímž by následně ruku v ruce mohla přijít ať již finanční nebo hmotná pomoc od okolí, kterému by se této matky, resp. spíše dítěte zželelo.

Pokud se jedná o situaci odložení staršího dítěte do babyboxu, pak k tomuto případu došlo i u nás - na počátku prosince 2009 byl do hloubětínského babyboxu umístěn zhruba roční chlapec, který bez problémů seděl, téměř mluvil a podle Ludvíka Hesse, tedy autora projektu babyboxů u nás, byl zcela zdravý.⁷⁵ V souvislosti s tímto případem mě automaticky napadá, zda babybox v podobě a rozměrech, v jakých u nás v dnešní době existuje, je vůbec vhodný pro odložení dítěte nikoliv novorozeného, ale podstatně staršího, a zda se negativním způsobem na tomto dítěti nemůže následně podepsat stav úzkosti, který v jistě velmi stísněném prostoru babyboxu prožilo.

Ráda bych také upozornila na problematiku postavení otce dítěte, na nějž často poukazují právě nejen odpůrci babyboxů, ale také různá občanská sdružení. Otec dítěte totiž

⁷⁵ http://zpravy.idnes.cz/jednorocni-dite-v-babyboxu-byl-sok-rika-zakladatel-babyboxu-hess-pxz-/domaci.aspx?c=A091201_161128_domaci_ban

může být tzv. „zcela vyšachován ze hry“ - matka jednoduše dítě porodí (obvykle mimo zdravotnické zařízení) a následně jej anonymně odloží do babyboxu bez toho, aby o celé situaci otce dítěte uvědomila nebo si co víc vyžádala jeho souhlas se zamýšleným řešením. Otec dítěte se tedy vůbec nemusí dozvědět, že dítě má a jaký byl jeho osud. Na straně druhé však dítě do babyboxu nemusí odložit jen samotná matka, o skutečnosti, že toto může učinit i jiná osoba - např. otec dítěte, svědčí i případ chlapce, který byl v březnu 2010 nalezen v ústeckém babyboxu, do nějž byl odložen právě otcem. Tomu chlapce na hlídání svěřila matka dítěte, otec však péči o syna údajně nezvládl a odnesl ho raději do babyboxu. Celá věc v tomto případě skončila iniciativou matky, která do nemocnice ihned telefonovala, dítě identifikovala a požádala o jeho vrácení zpět do její péče.⁷⁶

Úplně na konec bych ráda uvedla, že ostatně jako máloco v našem životě, tak ani projekt babyboxů nemůžeme vidět pouze černobíle a zjednodušeně tedy říci, že babyboxy jsou buďto kompletně pozitivním a jen přínosným nápadem a řešením nebo naopak jsou zcela špatné a vůbec u nás neměly být zaváděny. Jistě se jedná o problematiku velmi složitou a kontroverzní, proto vždy na straně jedné najdeme osoby, které budou hájit a prosazovat přednosti babyboxů, ovšem na straně druhé najdeme nepochybně vždy také osoby, které budou poukazovat na jejich nedostatky, jež pak s sebou v reálném životě přinášejí třeba i značné komplikace. Já osobně si uvědomuji, že anonymní odložení dítěte matkou do babyboxu s sebou přináší negativa, rizika, a komplikace, na něž jsem se výše snažila poukázat, tím pádem si ani nemyslím, že projekt babyboxů by měl být ideálním řešením anonymního odkládání dětí (pokud vůbec u nás vyhodnotíme jakousi společenskou nezbytnost institutu anonymních porodů), ovšem na straně druhé je pro mě lidsky důležitý i jiný fakt. Ono totiž zdaleka ne každé dítě v naší společnosti má to štěstí, že se narodí rodičům, kteří se na něj bezmezně těší, a budou ho po celý život milovat, proto si myslím, že každý zachráněný dětský život bychom měli i přes komplikace v oblasti právní či etické považovat za jednoznačný přínos.

⁷⁶ http://zpravy.idnes.cz/otec-mel-hlidat-syna-misto-toho-ho-dal-do-babyboxu-matka-ho-chce-zpet-1pj-/domaci.aspx?c=A100309_171751_domaci_bar

8 Nový občanský zákoník a úvahy de lege ferenda

Pokud bychom se chtěli zabývat určitými historickými kořeny rodinného, resp. soukromého práva u nás obecně, ráda bych v souvislosti s touto problematikou uvedla, že po značně dlouhou dobu několika staletí, až do chvíle nástupu Marie Terezie a jejího syna Josefa II. k moci, v našich zemích soukromé právo jako takové nepředstavovalo jeden velký homogenní celek, ale naopak bylo roztrženo do vícera částí. Jakýsi pokus o sjednocení celé právní úpravy v oblasti práva soukromého pak můžeme vidět ve vytvoření tzv. josefínského občanského zákoníku, avšak celkově bylo obecné právo občanské kodifikováno až na počátku 19. století, a to do podoby tzv. ABGB - tedy obecného zákoníku občanského, vydaného roku 1811, který u nás platil velmi dlouhou dobu až do roku 1950. K celkové revizi stávající právní úpravy bylo následně přistoupeno až v letech 1949 a 1950, tedy po politických změnách nastalých v důsledku státního převratu z roku 1948. Právě tuto revizi bychom z pohledu práva rodinného mohli označit jako zlomovou, neboť v jejím rámci došlo k osamostatnění a oddělení rodinného práva od obecného práva občanského a následně pak i k rekodifikaci zbývajících oblastí občanského práva.⁷⁷

S účinností k dnešnímu dni je u nás platný a účinný zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, avšak právě pro skutečnost, že byl přijat již v roce 1964 a vychází z poměrů a z komplexních názorů na život i právo v tehdejší době, můžeme za jeden z největších nedostatků tohoto kodexu považovat zejména roztržitost právní úpravy občanskoprávních vztahů do více právních předpisů. Pokud tedy nyní řešíme určitý právní problém, pak na nás stávající právní úprava, i přes četné novelizace občanského zákoníku, klade zvýšené nároky spočívající ve sledování nejen dikce samotného občanského zákoníku, ale zároveň je potřeba, abychom sledovali právní úpravu zakotvenou i v jiných právních předpisech - zde mám na mysli např. právě zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

V návrhu nového občanského zákoníku spatřuji jakýsi pomyslný návrat k jednotě, která u nás v oblasti soukromého práva hmotného existovala v době, kdy základním právním kodexem byl obecný zákoník občanský z roku 1811. Za základní ideový zdroj rekodifikace je

⁷⁷ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku
http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny-mce-storage/files/Duvodova%20zprava%20OZ_ver_2010.pdf

považován vládní návrh občanského zákoníku bývalého Československa z roku 1937, který však v důsledku tehdejší politické situace nebyl přijat a za jeden z důvodů bychom mohli označit skutečnost, že tento vládní návrh sledoval charakter právě rakouského obecného zákoníku občanského. Od devadesátých let minulého století pak začala při Ministerstvu spravedlnosti České republiky působit komise pro rekonstrukci občanského práva, která měla vytvořit jakousi koncepci budoucího občanského zákoníku a též základní obrysy jednotlivých klíčových institutů v něm zakotvených. Usnesením vlády ČR č. 345 ze dne 18. dubna 2001 byl následně schválen věcný záměr nového občanského zákoníku a již od počátku těchto aktivit zákonodárce jednoznačně předpokládal, že jednou ze součástí nového kodexu se stane rodinné právo včetně právní úpravy určování mateřství a otcovství. Podle mého názoru bylo ihned od počátku všem zainteresovaným subjektům jasné, že má-li být nová právní úprava pokroková a obecně smysluplná, není možné převzít stávající ustanovení zákona o rodině upravující určování rodičovství tak, jak do té doby tzv. stála a ležela bez jakýchkoliv dalších změn. Naopak si myslím, že již od počátku muselo být přihlíženo nejen k pokroku, který byl učiněn v oblasti vědy a poznání, ale též muselo být přihlédnuto k rozhodovací praxi soudů České republiky akcentující jednotlivé reálné životní situace a stejně tak nesměla být opomenuta ani rozhodovací praxe relevantních soudů na úrovni evropské. V lednu roku 2003 byla představena druhá verze návrhu nového občanského zákoníku a v květnu roku 2008 byla tato rozeslána do oficiálního připomínkového řízení. Poté v lednu roku 2009 ministerstvo spravedlnosti předložilo návrh nového občanského zákoníku vládě k dalšímu projednání a následným krokem v rámci rekonstrukčních prací bylo rozeslání návrhu do meziresortního připomínkového řízení, přičemž jakousi zajímavostí je skutečnost, že i široká odborná či laická veřejnost dostala možnost se počátkem roku 2011 k návrhu nového občanského zákoníku vyjádřit prostřednictvím připomínek zaslaných formou emailové korespondence.⁷⁸

Následně v souladu s plánem legislativních prací pro rok 2011 byl návrh nového občanského zákoníku spolu s návrhem zákona o obchodních korporacích a zákonem o mezinárodním právu soukromém odeslán dne 11. dubna 2011 Legislativní radě vlády k projednání. Vláda České republiky ho schválila na svém zasedání 18. května 2011 usnesením č. 357 a návrh byl poté odeslán do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky jako sněmovní tisk č. 362. Poslanecká sněmovna poté návrh schválila v 1. čtení

⁷⁸ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/aktuality.html> a
<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/obecne-o-zakoniku.html>
Informace relevantní ke dni 13. 4. 2011

na své 19. schůzi dne 8. června 2011 a přikázala jeho projednání ústavně právnímu výboru, což můžeme považovat za zatím poslední a nejaktuálnější krok v rámci rekonstrukčních prací. Následovat by poté mělo projednání návrhu zákona ve druhém a třetím čtení na schůzi Poslanecké sněmovny.⁷⁹

Aktuálně se předpokládá, že nový občanský zákoník by měl nabýt účinnosti dnem 1. ledna 2014, samozřejmě je však samostatnou otázkou k diskusi, zda se od tohoto data opravdu budeme muset jeho jednotlivými ustanoveními řídit, či v průběhu času bude, jako u některých dalších právních předpisů, datum nabytí účinnosti posunuto na dobu pozdější. S účinností k dnešnímu dni má tento kodex více než 3 000 paragrafů, jež jsou systematicky rozděleny do těchto pěti základních částí⁸⁰:

1. obecná část
2. rodinné právo
3. absolutní práva majetková
4. relativní práva majetková
5. ustanovení společná, přechodná a závěrečná

V další pasáži své rigorózní práce bych se chtěla zaměřit již jen na jednu z pěti částí nového občanského zákoníku, a to konkrétně na část druhou, tedy na právo rodinné, kde bych se ráda věnovala jak samotné dikci nové právní úpravy určování rodičovství, tak i zkonstatování mého vlastního názoru - jaká podle mě tato nová právní úprava je, co jí případně chybí či přebývá a zda se podařilo upravit nebo zpřesnit některá pravidla, jimž současná právní úprava buď nevěnovala pozornost žádnou nebo se jimi zabývala jen velmi okrajově a povrchně.

V rámci problematiky určování rodičovství bych se chtěla nejdříve zabývat otázkou určení mateřství. Současná právní úprava občanského zákoníku jasně stanoví, že matkou dítěte je žena, která toto dítě porodila, a to bez ohledu na skutečnost, jakého původu skutečně byla genetická látka, jíž je dítě tvořeno, a z níž vlastně vzešlo. Nová právní úprava se od té stávající nijak neodchyluje a nadále explicitně vyjadřuje zažité pravidlo, že matkou dítěte je opravdu žena, která jej porodila. Jedná se tedy o setrvání na kogentní právní úpravě, kdy

⁷⁹ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/obecne-o-zakoniku.html>
údaj relevantní ke dni 15. 10. 2011

⁸⁰ <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/obecne-o-zakoniku.html>
údaj relevantní ke dni 15. 10. 2011

jedinou relevantní skutečností pro řádné rozhodnutí otázky mateřství je právě porod. Pokud bychom shora uvedené ustanovení chtěli převést do reálného života, pak jeho jednoznačným důsledkem je stále fakt, že např. případná dárkyně genetického materiálu - vajíčka i po narození dítěte nemá jakýkoliv právní prostor dožadovat se nároků vztahujících se k dítěti, které bylo počato z jejího vajíčka a ze spermie partnera ženy, jež dítě po dobu těhotenství nosila a porodila. Stejně tak, pokud žena, jež není schopná dítě počaté z jejího vajíčka a spermie jejího partnera donosit, se dohodne s jinou ženou, že ona toto dítě donosí, legální matkou dítěte se následně stane právě tato druhá žena, která dítě porodila, bez ohledu na skutečný původ genetického materiálu. V souvislosti s touto problematikou bych ráda opakovaně upozornila na určitou desinformaci či nesprávně vyloženou právní terminologii, se kterou se (zejména v publicistických kruzích) často setkáváme - žena, která dítě porodila, se jej nemůže jednoduše „vzdát“ nebo dokonce „zřeknout“, stejně jako paralelně není možné, aby se dítě ať už z jakéhokoliv důvodu naopak „vzdalo“ nebo „zřeklo“ svých rodičů. Dítě je s rodiči a rodiče jsou s dítětem geneticky a biologicky spojeni, tím pádem chci zdůraznit, že zde žádný prostor pro zřeknutí či vzdání neexistuje a tyto úkony u nás prostě a jednoduše nejsou možné. Na straně druhé je však evidentní, že tyto pojmy jsou laickou, ale často i odbornou veřejností nejčastěji zaměňovány a užívány místo pojmu „udělení souhlasu s osvojením“, jež je samozřejmě zcela legální a jeho právní zakotvení můžeme nalézt jak v současném znění zákona o rodině, tak i v dikci nového občanského zákoníku. Dále bych v souvislosti s problematikou určování mateřství ráda zmínila poměrně převratnou novinku, kterou s sebou přinese účinnost nového občanského zákoníku. Pokud se zaměříme na ustanovení § 751 tohoto nového kodexu, je z jeho znění zcela jasné, že umožní, aby v rámci rodiny např. sestra odnosila dítě počaté z vajíčka své sestry (a spermie jejího partnera), jež tohoto není schopna a následně bude umožněno osvojení takto narozeného dítěte mezi příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. V zakotvení této možnosti tedy spatřuji vytvoření jakýchsi prvních právních mantinelů v oblasti náhradního mateřství u nás, jak uvedla i samotná JUDr. Milana Hrušáková.⁸¹ Shora uvedené ustanovení § 751 nového občanského zákoníku je tedy podle mě důkazem, že zákonodárce se alespoň v tomto případě opravdu držel svých původních přesvědčení a zohlednil pokrok, jenž byl za poslední dobu učiněn v oblasti genetiky, ale také na poli medicínském obecně. V každém případě toto ustanovení považuji za jednoznačně nejen žádoucí, ale také velmi přínosné v reálném životě, neboť může pomoci vyřešit otázku neplodnosti mnoha párů v České republice a naopak alespoň částečně

⁸¹ <http://www.novinky.cz/domaci/222968-dite-by-mohly-za-matku-odnosit-prime-pribuzne-pocita-s-tim-novy-zakon.html>

zamezit přijímání nabídek na odnošení dítěte např. od ukrajinských žen, kde je možné náhradní matce za tuto službu legálně zaplatit a navíc se zde biologičtí rodiče, tedy původci genetického materiálu, automaticky stávají i právními rodiči dítěte narozeného náhradní matce.⁸²

V oblasti určení otcovství můžeme zkonstatovat, že v dnešní době je tedy možné otcovství legálně založit:

1. samotným zákonem - pokud se dítě narodí za trvání manželství nebo do tří set dnů po jeho zániku či prohlášení za neplatné;
2. souhlasným prohlášením matky a muže, jenž o sobě tvrdí, že je zároveň biologickým otcem dítěte;
3. rozhodnutím soudu ve zvláštním řízení na základě návrhu.

Právní úprava nového občanského zákoníku ze shora uvedených zásad, resp. z koncepce tří právních domněnek otcovství i nadále vychází, i když samozřejmě na určité odlišnosti nové právní úpravy, byť mnohdy pouze kosmetické povahy, bych ráda dále poukázala.

Je evidentní, že v oblasti první právní domněnky otcovství byl ze strany zákonodárce položen větší důraz na institut nezvěstnosti, což se konkrétně promítlo do ustanovení § 722. Určitou jistě přínosnou změnu jsem shledala i v oblasti popření této domněnky otcovství, kde je nově zakotveno, že pokud se dítě narodí v době mezi zahájením řízení o rozvod manželství a třístým dnem po rozvodu manželství, a manžel, popřípadě bývalý manžel matky prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte, má se za to, že otcem je tento muž, připojí-li se matka k oběma prohlášením. Toto ustanovení tedy můžeme chápat tak, že nejprve je nutné popřít otcovství k dítěti za souhlasného prohlášení matky a následně uznat otcovství opět za souhlasného prohlášení matky dítěte. V podstatě se jedná o statusové řízení, které je založeno na trojstranném prohlášení, avšak toto řízení nebude možné zahájit před okamžikem, než bude rozhodnuto o samotném rozvodu manželství.⁸³ Osobně velmi oceňuji, že zákonodárce vzal v potaz veškeré aspekty možných průtahů rozvodového řízení a v návaznosti na tuto skutečnost prodloužil lhůtu pro podání návrhu na jeden rok.

⁸² <http://www.novinky.cz/domaci/222968-dite-by-mohly-za-matku-odnosit-prime-pribuzne-pocita-s-tim-novy-zakon.html>

⁸³ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku
http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny-mce-storage/files/Duvodova%20zprava%20OZ_ver_2010.pdf

Návrh nového občanského zákoníku, jak jsem již výše uvedla, taktéž zareagoval na změny, které se v průběhu času odehrály v oblasti vědeckého poznání, proto jeho součástí je i ustanovení § 724, které hovoří o skutečnosti, že za otce dítěte, jež je počato umělým oplodněním a narodí se ženě neprovdané, bude považován muž, který dal k tomuto umělému oplodnění souhlas. V tomto ustanovení můžeme vidět určitý přepis dosavadní právní úpravy zákona o rodině, který je s ohledem na shora uvedené změny zčásti formulačně upravený. Ustanovení § 724 se vztahuje a upravuje pouze případy týkající se žen neprovdaných, pokud bychom si tedy položili otázku, co se stane, pokud se stejným způsobem narodí dítě ženě provdané, odpověď je podle mého názoru v tomto případě zcela jednoznačně nasnadě - v tomto případě by bylo otcovství k dítěti určeno již na základě skutečnosti, že se dítě narodilo za trvání manželství a za právního otce dítěte by tedy byl považován manžel matky.

Podle druhé právní domněnky otcovství budou za právní rodiče dítěte považováni na straně jedné matka dítěte a na straně druhé muž, který souhlasně s matkou své otcovství prohlásí, a to před soudem nebo matričním úřadem, přičemž nezletilý, který není plně svéprávný, činí prohlášení vždy a jedině před soudem (ten poté dle okolností posoudí, zda je tento jedinec schopen jednat sám nebo za něj bude jednat jeho opatrovník).

V každém případě jednoznačně kladně hodnotím jako velmi přínosné úvahy a činnost zákonodárce, které se projeví v ustanovení § 728 nového občanského zákoníku. V podstatě šlo o to, zda dosud bylo možné na souhlasné prohlášení matky a otce dítěte v rámci druhé právní domněnky otcovství vztáhnout obecné předpisy o právním jednání a často jsme si museli položit otázku, jaká vlastně je povaha tohoto prohlášení? Osobně jsem celou tuto situaci považovala za jakousi legislativní mezeru či chybu, jež byla původně zákonodárcem učiněna, avšak právě ono výše uvedené ustanovení nového občanského zákoníku tento nedostatek napravuje a na prohlášení otcovství tedy v budoucnu bude možné použít např. ustanovení o simulaci či lsti a omylu.⁸⁴ Jednoduše řečeno, prostřednictvím tohoto ustanovení získává muž, jehož otcovství bylo určeno na základě druhé právní domněnky otcovství, možnost a právní nástroj, jak se účinně bránit v případě, že byl matkou dítěte uveden v omyl. Menší vadou na kráse tohoto ustanovení je pak časové omezení možnosti, kdy jeho dikci výše

⁸⁴ Důvodová zpráva k občanskému zákoníku
http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny-mce-storage/files/Duvodova%20zprava%20OZ_ver_2010.pdf

uvedený muž může využít - neplatnosti je totiž možné se dovolat jen ve lhůtě pro popření otcovství.

Třetí právní domněnka otcovství si pak zachovává téměř svůj původní charakter, avšak poměrně podstatnou modifikaci bychom mohli spatřovat ve změně časového údaje uvedeného v ustanovení § 729 odst. 2, kdy zákonem o rodině původně zakotvených sto osmdesát dní bylo zákonodárcem v novém kodexu změněno na dní sto šedesát. I tato změna bude podle mého názoru neoddiskutovatelně ku prospěchu věci a odůvodněním snížení této časové hranice jsou s postupem času evidentně stále rozsáhlejší a efektivnější možnosti v oblasti lékařské vědy.

Dále bych se ráda podrobněji pozastavila u právní úpravy problematiky popírání otcovství, v jejímž rámci došlo podle mého názoru k některým velice přínosným změnám. Zejména byla ze strany zákonodárce - podle mého názoru velmi správně - nově stanovena delší popěrná lhůta, jíž disponuje manžel matky. Jak je uvedeno v samotné důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku, tak impulsů k provedení tohoto legislativního kroku bylo hned několik. Zejména bylo potřeba novou právní úpravu uvést do jasného souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva, stejně tak i Ústavní soud České republiky v jednom ze svých nálezů, který jsem podrobně rozebrala v jiné pasáži své rigorózní práce, zkonstatoval, že dosud zakotvená šestiměsíční popěrná lhůta není nejen dostačující aktuálním poměrům a situaci, ale zejména není v souladu s ústavním pořádkem České republiky, a jistou inspiraci pro zákonodárce mohly také představovat právní úpravy tohoto institutu v jiných státech, jako např. na Slovensku či ve Francii. Ráda bych také zdůraznila, že právě konkrétní znění tohoto ustanovení prošlo v průběhu času množstvím různých variant a modifikací, v rámci nichž se hledalo co nejoptimálnější řešení, které bude nejlépe odpovídat všem požadavkům a potřebám, jež jsem výše nastínila. Pokud bych tedy měla vyjádřit nějaké shrnutí legislativních prací v této oblasti, zejména bych ráda uvedla, že ode dne účinnosti nového občanského zákoníku bude manžel matky dítěte v podstatě disponovat dvěma základními lhůtami - subjektivní šestiměsíční a objektivní šestiletou. Manžel matky tedy bude moci popřít u soudu své otcovství do šesti měsíců ode dne, kdy pojal důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, jež se narodilo jeho manželce, nejpozději však do šesti let od narození dítěte. Jednoduše tedy řečeno, manžel matky do budoucna získá lhůtu celých šesti let místo původně v zákoně o rodině zakotvených šesti měsíců na popření svého otcovství, potažmo na vyškrtnutí svého otcovství z rodného listu dítěte, jehož biologickým otcem však není. Pokud

se ovšem jedná o muže, který s matkou dítěte, jehož je právním otcem, nebyl sezdán, zde i nadále bude platit a zůstává zachována ona šestiměsíční popěrná lhůta. Já osobně bych viděla jako nejproblematictější část shora uvedeného ustanovení pojem „důvodná pochybnost“, neboť u soudu bude muset být s největší pravděpodobností pravidelně prokazováno, kdy přesně muž začal pojímat důvodnou pochybnost, a zda tedy lhůta v té době byla ještě zachována nebo její běh byl již ukončen, což jistě nebude úkon úplně jednoduchý a bezproblémový.

Pokud se jedná o problematiku možnosti popření otcovství ze strany nejvyššího státního zástupce, pak i z jeho strany bude od účinnosti nového občanského zákoníku moci dojít k popření otcovství. Evidentní důraz je v rámci těchto ustanovení kladen zejména na biologické poměry dítěte, proto bude-li vzhledem ke všem okolnostem zřejmé, že muž považovaný za otce dítěte otcem není a uplynula-li lhůta stanovená pro popření otcovství některému z rodičů, podá nejvyšší státní zástupce návrh na popření otcovství, ledaže zájem dítěte výjimečně vyžaduje, aby k popření otcovství nedošlo. Pokud bychom se zajímali o skutečnost, co by mohlo být zájmem dítěte, jenž vyžaduje, aby k popření otcovství nedošlo, tak v tomto případě měl dle mého názoru zákonodárce na mysli kupříkladu potřebu plnění z titulu vyživovací povinnosti. Ráda bych v souvislosti s tímto ustanovením také vyjádřila svůj názor, že zakotvení možnosti podat návrh na popření otcovství též ze strany nejvyššího státního zástupce hodnotím jako bezesporu účelné a přínosné. Sice se na straně jedné jedná o jakési oprávnění mimořádné povahy, avšak charakter postavení nejvyššího státního zástupce jistě dává určitou relevantní garanci, že daný konkrétní případ bude z jeho strany správně posouzen a případný návrh na popření otcovství bude řádně podán, přičemž celý tento postup bude realizován v zájmu dítěte.

Zcela nově pak do textu nového občanského zákoníku bylo začleněno ustanovení § 740 (jímž dle mého názoru byla opět vyplněna jakási legislativní mezera zákona o rodině), které do budoucna umožní, aby samotné dítě mohlo popřít otcovství i poté, co nabylo plné svéprávnosti, nejpozději však do jednoho roku od dosažení zletilosti, popřípadě do jednoho roku ode dne, kdy se dozvědělo o skutečnosti, která otcovství k němu zpochybňuje, pokud se o ní dozvědělo až po dosažení zletilosti. Z tohoto ustanovení je evidentní snaha zákonodárce zajistit zvýšenou ochranu dítěte a právě i proto byla stanovena poměrně dlouhá roční lhůta, jejíž počátek započne svůj běh až dnem, kdy se dítě po dovršení osmnácti let svého věku dozví o skutečnosti zpochybňující otcovství k němu. Primárně podle mého názoru celé toto

ustanovení bylo do nového občanského zákoníku začleňováno jako institut, který bude možné použít ve prospěch dítěte a jeho oprávněných zájmů, avšak v souvislosti s událostmi posledních měsíců jsem přesvědčena, že v textu tohoto ustanovení je zakotven také možný nezanedbatelný přínos i pro muže - právní otce, jejichž kroky reálně odvisí a jsou vázány na zákonem přesně definovanou délku popěrné lhůty.

Pokud bych úplně na závěr měla vyjádřit nějaký souhrnný názor na text návrhu nového občanského zákoníku v oblasti určování rodičovství, jenž jsem se výše pokusila co nejpodrobněji zhodnotit a zanalyzovat, ráda bych uvedla, že na straně jedné spatřuji neoddiskutovatelná pozitiva a přínos tohoto kodexu ve shora uvedené oblasti, kdy

- 1) nová právní úprava je pozitivně ovlivněna mezinárodními dokumenty sloužícími k ochraně práv dítěte;
- 2) stejně tak je ovlivněna rozhodovací činností soudů na úrovni České republiky, ale i na úrovni evropské;
- 3) v některých ustanoveních najdeme jednoznačnou reflexi na stupeň rozvoje vědeckého poznání;
- 4) považuji jednoznačně za správné, že na prohlášení o otcovství v rámci druhé právní domněnky otcovství se použijí ustanovení o právním jednání;
- 5) oceňuji, že i text nového občanského zákoníku zakotvuje možnost podat návrh k popření otcovství ze strany nejvyššího státního zástupce
a
- 6) zároveň oceňuji i nově zakotvenou možnost, že také samotné dítě bude mít legální možnost, jak usilovat o změnu svého rodinného statutu.

Na straně druhé si však také uvědomuji i jisté nedostatky, kterými právní úprava institutu určování otcovství trpí:

- 1) otázku k diskusi vidím zejména v oblasti, zda hlavním účelem manželství je stále právě založení rodiny, jestli opravdu jednoznačně z existence manželství můžeme dovozovat otcovství určitého muže, a jestli by nebylo ku prospěchu věci a reálného života do budoucna modifikovat i v novém občanském zákoníku uvedenou třisetdenní lhůtu;
- 2) dále by bylo možná přínosné se zamyslet nad otázkou, zda vědeckým metodám, především testům DNA nedat větší prostor v oblasti určování otcovství - přeci

jenom v dnešní moderní době je test DNA záležitostí nejen bez problémů dostupnou, ale i velmi rychlou a bezpochyby také velice spolehlivou; kdy zakotvení jejich konkrétní právní úpravy mohl zákonodárce podle mého názoru více zvážit a případně konkrétní znění jednotlivých ustanovení modifikovat, což však jistě neznamená, že k tomuto kroku by nemohlo ještě případně dojít do budoucna. Samozřejmě s ustanoveními nového občanského zákoníku v oblasti určování rodičovství, resp. s jejich následnou aplikací je spojena i řada dalších úkonů, které se mohou jevit jako ne zcela ideální či ku prospěchu věci - zde bych jako jeden případ za všechny ráda uvedla rychlost rozhodovací činnosti soudů a jejich zahlcenost jednotlivými kauzami, jež může v krajním případě způsobit i situaci, kdy nepravý otec je v rodném listu dítěte zapsán i několik dlouhých let. Ať je v těchto případech pochybení na straně soudu a jeho pracovníků či na straně jednotlivých účastníků řízení, kteří z nějakého důvodu řádně nespolupracují se samotným soudem nebo soudním znalcem, přála bych si, aby právě tato řízení musela být řešena u našich soudů v co nejmenší možné míře, avšak na straně druhé jsem si též zcela vědoma skutečnosti, že toto přání zřejmě v nejbližší budoucnosti zůstane opravdu jen přáním, bez svého skutečného odrazu v reálném životě.

Domnívám se tedy, že návrh nového občanského zákoníku v oblasti problematiky určování rodičovství by mohl být právní úpravou pokrokovou, avšak jestli se tomu tak opravdu stane, ukáže až následující čas a zejména zkušenosti, které budou souviset s aplikační činností jeho jednotlivých ustanovení.⁸⁵

⁸⁵ Číslování i obsah jednotlivých ustanovení nového občanského zákoníku je relevantní k dubnu 2011 (je pravděpodobné, že v souvislosti s probíhajícími rekodifikačními pracemi do budoucna dojde k posunu číselné řady, případně k úpravě jejich obsahu).

9 Závěr

Před napsáním své rigorózní práce jsem si několikrát položila stejnou zásadní otázku, a to co jsou v dnešní době nejvíce aktuální, diskutované, ale také (ne)řešené problémy v oblasti rodičovství a jeho určování? V relaci k této otázce jsem svou práci koncipovala tak, aby zahrnovala dle mého názoru nejdůležitější oblasti týkající se určování rodičovství - tedy samozřejmě zejména problematiku určování a popírání otcovství, ale stejnou měrou i problematiku určování a popírání mateřství, jelikož jsem ze studia dostupných právních i ostatních pramenů dospěla k názoru, že právě problematika sporného mateřství bývá oproti problematice sporného otcovství částečně opomíjena, či na její řešení není kladen takový důraz.

Ve své rigorózní práci jsem se snažila podrobně se zaměřit na všechny tři právní domněnky otcovství, které jsou zakotvené v zákoně o rodině, a naznačit případné možné komplikace či úskalí, jež mohou nastat v souvislosti s aplikační praxí a s jejich uplatňováním. Nezapomněla jsem ani na nejvyššího státního zástupce a jeho roli a nezanedbatelné pravomoci v oblasti popírání otcovství. Vždy jsem se snažila, aby z mnou popsánoho problému byl patrný možný dopad na samotné dítě a jeho práva. Samostatnou část své práce jsem se také rozhodla věnovat stále více (a to též laickou veřejností) diskutované problematice surogačního mateřství, asistované reprodukce a utajených a anonymních porodů. Stejně tak si dle mého názoru naši značnou pozornost zaslouží projekt tzv. baby-boxů či baby schránek, jejich způsob fungování a přínos či naopak negativní dopad jak pro jedince jako takového, tak i pro společnost, který nás, ať již chceme či nikoliv, nutí se zamyslet nad konfliktem dvou základních hodnot - na straně jedné je to existence a přežití dítěte, na straně druhé pak jeho právo znát svůj biologický původ.

Zároveň jsem při psaní své rigorózní práce měla vždy na paměti skutečnost, že je to právě právo, které by mělo sloužit životu a jeho potřebám, a nikoliv život, který by se měl za každých okolností přizpůsobovat právním normám, ať již jejich kvality jsou jakékoliv. Proto je podle mého názoru zcela přirozené a evidentní, že právo by mělo chránit zejména právní zájmy dítěte a mělo by, či dokonce musí využít všech svých možností, aby si biologické spojení na straně jedné a spojení právní na straně druhé vzájemně odpovídalo. Samozřejmě musíme počítat i se situací, kdy obě jednotlivá spojení, jak jsem je výše uvedla, si v určitém

konkrétním případě odpovídat nebudou, avšak tato situace by měla být spíše výjimečnou a přípustnou pouze s nejvyšším zájmem dítěte, jež bychom měli chránit více než absolutní pravdu. Stejně tak bychom primární ochranu práv dítěte měli mít na paměti i v situacích, které náš právní řád v souvislosti s určitou legislativní mezerou neupravuje buď vůbec anebo sice upravuje, ale nikoliv dostatečně. A právě v těchto případech bychom měli se zvýšenou měrou dbát, aby práva dítěte nebyla odsouvána do pozadí ve prospěch práv jiného silnějšího účastníka daného právního vztahu.

Jsem si zcela vědoma skutečnosti, že svoji rigorózní práci jistě nemohu koncipovat jako po všech stránkách vyčerpávající rozbor institutu rodičovství a jeho současné právní problematiky, přesto mým záměrem bylo výše uvedená témata pojmout co nejkomplexněji, a to jak z pohledu teoretického, tak i z pohledu praktického, a právě proto se též snažím na několika místech této práce v rámci určitých úvah *de lege ferenda* načrtnout možná východiska řešení jednotlivých otázek, která se mi zdají vhodná a přijatelná, ale také účelná pro naše právní a společenské poměry a zázemí.

10 Resumé

Before I wrote my rigorous thesis I had repeatedly asked the same fundamental question, what are nowadays the most current, discussed, but also (not) solved problems in the sphere of parenthood and its determination? In relation to this issue, I decided to include in my rigorous thesis in my opinion the most important spheres relating to determination of parenthood - that is, of course, especially the issue of determination and denial of fatherhood, but equally the issue of determination and denial of motherhood, furthermore from available legal and other sources that I studied I concluded that the disputed issue of motherhood is often partially neglected in comparison with issue of disputed fatherhood, or on its solution is not placed such emphasis.

In my rigorous thesis, I tried to focus in detail on all three legal presumptions of fatherhood, which are embedded in family law, and suggest any possible complications or difficulties that may arise in connection with the application and practice of their application. I had not forgotten even the Attorney General and his role and considerable powers of denial of fatherhood. I always strived to describe the problem in such a way that possible impact on child itself and its rights was noticeable. Separate part of my rigorous thesis I dedicated to ever more discussed (even by general public) issue of surrogate motherhood, assisted reproduction and confidential and anonymous births. In my opinion the same attention deserves the issue of so called baby hatches, their mode of operation and the benefits or vice versa a negative impact on the human, but also for society. It makes us think about the conflict of the two fundamental values - on the one hand, it is the existence and survival of the child, on the other side is right to know their biological origins.

I am fully aware of the fact, that my rigorous thesis certainly cannot present as a comprehensive analysis of all aspects of parenthood and its current complex legal situation, but my intention was to draft the above mentioned topics as fully as possible, both from a theoretical perspective and from a practical point of view and that is why I try in some parts of this rigorous thesis to take into consideration view of *de lege ferenda* and to draw some possible solutions for individual issues which I see as appropriate and acceptable, but also useful for our legal and social conditions and facilities.

11 Seznam použité literatury a ostatních citovaných zdrojů

11.1 Knihy a sborníky

Holub Milan, Nová Hana, Sladká Hyklová Jana: Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. Linde Praha, a.s., Praha 2007, 8. vydání

Hrušáková Milana: Dítě, rodina, stát (Úvahy nad právním postavením dítěte). Masarykova univerzita v Brně - právnická fakulta, Brno 1993, 1. vydání

Hrušáková Milana a kol.: Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání

Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: České rodinné právo. Doplněk, Brno 2006, 3. vydání

Knappová Marta, Švestka Jiří a kol.: Občanské právo hmotné, svazek III. ASPI Publishing, s. r. o., Praha 2002

Kolektiv autorů: Akademický slovník cizích slov. Academia, Praha 1998, 1. vydání

Plecitý Vladimír, Skřejpek Michal, Salač Josef, Šíma Alexandr: Základy rodinného práva. Aleš Čeněk, Plzeň 2009

Radvanová Senta, Zuklínová Michaela: Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. C. H. Beck, Praha 1999, 1. vydání

Schwab D.: Familienrecht. C. H. Beck, München 1993, 7. Auflage

Švestka Jiří, Dvořák Jan a kol.: Občanské právo hmotné, svazek I. Wolters Kluwer ČR, a.s., Praha 2009

Švestka Jiří, Dvořák Jan a kol.: Občanské právo hmotné, svazek II. Wolters Kluwer ČR, a.s., Praha 2009

Švestka Jiří, Dvořák Jan a kol.: Občanské právo hmotné, svazek III. Wolters Kluwer ČR, a.s., Praha 2009

Švestka, Spáčil, Škárová, Hulmák a kol.: Občanský zákoník. Komentář. C. H. Beck, Praha 2009, 4. vydání

Winterová Alena a kol.: Civilní právo procesní. Linde Praha, a.s., Praha 2011, 6. vydání

Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Editoři Alena Winterová a Jan Dvořák. ASPI - Wolters Kluwer, Praha 2009

11.2 Odborné články a studie

BULLETIN ADVOKACIE

Haderka J.: K některým problémům určení (a popření) mateřství. Bulletin advokacie č. 1/1986

JUSTIČNÍ PRAXE

Hermanová Monika: Právní aspekty problematiky anonymního odkládání dětí a anonymních porodů ve Spolkové republice Německo a některých dalších zemích. Justiční praxe č. 6/2002

PRÁVO A RODINA

Poláková Martina: Právní rámec pro realizaci práva dítěte znát své rodiče. Právo a rodina č. 5/2011

Lužná Romana: Nález Ústavního soudu, kterým se zrušuje § 57 odst. 1 zákona o rodině. Právo a rodina č. 9/2010

Novotná Věra: Nalezené děti a možnost řešení jejich právního postavení. Právo a rodina č. 7/2010

Stará Ivana: Právní a etická otázka pronájmu dělohy (2.). Právo a rodina č. 5/2010

Stará Ivana: Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina č. 4/2010

Lužná Romana: Popření otcovství nejvyšším státním zástupcem. Právo a rodina č. 2/2010

Novák Tomáš: Kdo, jak a kdy má říci dítěti pravdu o jeho původu? Právo a rodina č. 11/2009

Smolíková Kateřina: Náhradní mateřství je velmi diskutovaným problémem. Právo a rodina č. 11/2009

Novotná Věra, Hovorka Daniel: Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu (2.). Právo a rodina č. 6/2009

Novotná Věra, Hovorka Daniel: Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu. Právo a rodina č. 5/2009

Kodriková Zuzana: Co prokazuje zápis otce do matriky? Právo a rodina č. 2/2007

Kodriková Zuzana: Matka vždycky jistá? Právo a rodina č. 10/2006

Nová Hana: Baby-boxy, schránky pro odložené novorozené děti z pohledu právní úpravy. Právo a rodina č. 11/2005

Novotná Věra: Další otázky spojené s utajenými porody. Právo a rodina č. 10/2005

Kodriková Zuzana: „Anonymní“ porody jsou skutečně utajené? Právo a rodina č. 6/2005

Mašek Daniel: Řízení o určení či popření paternity. Právo a rodina č. 2/2005

Fryštenská Marcela: Otazníky okolo asistované reprodukce. Právo a rodina č. 3/2004
Kodriková Zuzana: Matriky včera a dnes. Právo a rodina č. 4/2002
Loudová Milada, Siegllová Zuzana: Metoda analýzy DNA jednoznačně řeší otázku sporného otcovství. Právo a rodina č. 4/2002
Macháčková Lenka: Právní úprava osvojení v Německu a srovnání s ČR. Právo a rodina č. 8/2001
Novotná Věra: Evropská úmluva o postavení dětí narozených mimo manželství. Právo a rodina č. 5/2001
Bayerová Monika: Obecná charakteristika Úmluvy o právech dítěte. Právo a rodina č. 5/2000

PRÁVNÍ OBZOR

Haderka J.: Surogační mateřství. Právní obzor č. 10/1986

PRÁVNÍ RÁDCE

Chalupa Luboš: Sporné otcovství zemřelého při umělém oplodnění. Právní rádce č. 9/2008

PRÁVNÍ ROZHLEDY

Králíčková Zuzana: Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. Právní rozhledy č. 5/2009
Zuklínová Michaela: Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. Právní rozhledy č. 7/2005
Hrušáková Milana, Králíčková Zdeňka: Anonymní a utajené mateřství – utopie nebo realita? Právní rozhledy č. 2/2005
Králíčková Zdeňka: Kauza tzv. právně volné dítě. Právní rozhledy č. 2/2004

SPRÁVNÍ PRÁVO

Hubálková Eva: Anonymní porody z hlediska článku 8 Evropské úmluvy o lidských právech. Správní právo č. 5-6/2003
Winterová Alena: Určení otcovství nad rámec zákonných domněnek. Správní právo č. 5-6/2003
Haderka Jiří F.: Právní ochrana statusu dítěte narozeného z lékařsky navozeného oplodňování: co je a co není právně přípustné v České republice. Správní právo č. 4/1998

ZDRAVOTNICTVÍ A PRÁVO

Kalvach Mariana: Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. Zdravotnictví a právo č. 3/2010

Smolíková Kateřina: Institut matky hostitelky. Zdravotnictví a právo č. 11/2009

Frintová Dita: Dokazování v řízení o určení otcovství. Zdravotnictví a právo č. 10/2009

Kalvach Mariana: Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. Zdravotnictví a právo č. 7-8/2009

Schneiberg František: Babyboxy - pomoc dítěti nebo past? Zdravotnictví a právo č. 6/2009

Zeman Zdeněk: Několik úvah na okraj umělých početí dětí. Zdravotnictví a právo č. 11/2005

Nykodým Jiří: Základní lidská práva a práva dětí. Zdravotnictví a právo č. 9/2005

Zeman Zdeněk: Několik poznámek k utajenému porodu z hlediska ochrany zdravotnických zařízení. Zdravotnictví a právo č. 3-4/2005

Melicharová Dita: Právo znát svůj genetický původ. Zdravotnictví a právo č. 2/2004

Melicharová Dita: Určení a popření mateřství, problematika surogačního mateřství. Zdravotnictví a právo č. 7-8/2000

Radvanová Senta: Kdo jsou rodiče dítěte - jen zdánlivě jednoduchá otázka. Zdravotnictví a právo č. 5/1998

ZEITSCHRIFT FÜR DAS GESAMTE FAMILIENSRECHT

Frank R.: Právo znát svůj genetický původ? Zeitschrift für das gesamte Familienrecht č. 2/1988

11.3 Internetové zdroje

www.babybox.cz

www.babyklappe.info

www.babyklappe-nein-danke.de

www.beck-online.cz

www.concourt.cz

www.dostalova.cz

www.hniezdozachrany.sk

www.idnes.cz

www.lidovky.cz

www.novinky.cz

www.orphancare.org.my

www.osn.cz

www.profem.cz

www.p-test.cz

www.respekt.cz

www.rovnopravnost.cz

www.statim.cz

www.vlada.cz

en.wikipedia.org

feminismus.cz

human.oxfordjournals.org

obcanskyzakonik.justice.cz

portal.justice.cz

zpravy.idnes.cz

11.4 Další zdroje

ASPI - automatizovaný systém právních informací

12 Abstrakt

Tato rigorózní práce se zabývá problematikou rodičovství a jeho současné právní problematiky. Práce je rozdělena na sedm základních částí. V první z nich se zabývám problematikou určování rodičovství obecně, dále podrobně rozebírám problematiku určování a popírání mateřství a následně určování a popírání otcovství. Samostatnou část své práce jsem věnovala problematice surogačního mateřství, dále utajeným a anonymním porodům a stejně tak i problematice babyboxů. V poslední části své práce jsem se zamyslela nad návrhem nového občanského zákoníku a zároveň jsem nastínila některé úvahy *de lege ferenda*.

Ve své rigorózní práci jsem vycházela zejména z aktuální právní úpravy dané problematiky, odborných právních publikací, odborných článků a studií a ze současné judikatury.

13 Abstract

This rigorous thesis deals with parenthood and its current complex legal situation. The rigorous thesis is divided into seven main parts. The first of them deals with the issue of determining parenthood in general, afterwards I discuss in detail the issue of determination and denial of motherhood and also identifying and denying of fatherhood. A separate part of my rigorous thesis deals with surrogate motherhood issues, as well as discreet and anonymous births and also issues of baby hatches. In the last part of my rigorous thesis I reflect on the bill of the new Civil Code and at the same time, I outlined some of the considerations *de lege ferenda*.

In my rigorous thesis I relied mainly on the current legislation of the issue, of legal professional publications, articles and studies and the present case.

14 Seznam klíčových slov

rodičovství

mateřství

otcovství

15 Key words

parenthood

materhood

fatherhood